

συμπλήρωμα τῆς ἀρχῆς τῆς ἐλευθερίας καὶ κατέληγε στὸ ὅτι, γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ ὑπάρχει τὸ κράτος, γιὰ νὰ ἐξασφαλίξῃ στὸ ἄτομο ὅσο τὸ δυνατόν μεγαλύτερη ἐλευθερία νὰ κἀνῃ ὅ,τι θέλει.

Αὐτὸς ὁ ἀτομισμὸς κα' αὐτὴ ἡ φιλελεύθερη ἀντίληψις ἐκυριάρχησαν μὲ τὴ Γαλλικὴ ἐπανάστασι στὸ πολιτικὸ πεδίο, παρ' ἄλληλα πρὸς τὴν ἐπικράτησι συγγενῶν ἰδεῶν στὸ πεδίο τῆς οἰκονομίας. Ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ἀπομὴ, πὼς ἡ φύσις τῶν πραγμάτων εἶναι ὁ καλύτερος ρυθμιστὴς τῆς οἰκονομίας, ὁ ἰδρυτὴς τῆς λεγομένης «φυσιοκρατικῆς σχολῆς», ὁ Quesnay⁽¹⁾ εἶχε πῆ τὸ περίφημο «laissez faire» πού, μὲ τὴν ἐργασία τοῦ Adam Smith⁽²⁾ καὶ κατ' ἄπομιν τῆς σχολῆς τοῦ Manchester⁽³⁾ κατέληξε στὸ φιλελεύθερο καθεστῶς τῆς οἰκονομίας. Ὅχι μόνον σὰν πολιτικὴ ἐπιδιώξις καὶ κατὰκρησις, μὰ καὶ σὰν ἀρχὴ οἰκονομίας, ἐκυριάρχησε πῆ ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου στὴν οἰκονομικὴ τὸν δραστηριότητα. Αὐτὸ ὠδήγησε στὸ ἀποτέλεσμα, ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερο νὰ φύγῃ τὸ κράτος, σὰν ρυθμιστὴς τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς, καὶ ν' ἀντικατασταθῇ ἀπὸ τὸ ἐλεύθερο παιγνίδι τῶν οἰκονομικῶν νόμων καὶ φαινομένων, εἰδικώτερα ἀπὸ τὸ ἐλεύθερο παιγνίδι τῶν δύο ἀντιρροπῶν δυνάμεων, τῆς π ρ ο σ φ ο ρ ἱ ας

(1) Quesnay François. Γάλλος ἱατρός καὶ οἰκονομολόγος. Ἔζησε 1694 1774. Ἠσχολήθη μὲ τὴν πολιτικὴν οἰκονομία μὲ βάσι τὴν σκέψι ὅτι μέσα στὴν οἰκονομικὴ τάξι ὑπάρχουν φυσικοὶ νόμοι, πού πρέπει νὰ τοὺς σεβασθῇ ὁ νομοθέτης. Κα' ἀκόμα ὅτι ἡ γῆ (γενικώτερα, ἡ φύσις) εἶναι ἡ μοναδικὴ πηρὴ τοῦ πλοῦτου.

(2) Smith Adam Σκώτος φιλόσοφος καὶ οἰκονομολόγος (1723—1790). Ἀπὸ τοὺς ἰδρυτὰς τῆς κλασικῆς οἰκονομικῆς σχολῆς, θεμελιῶνε τὴ θεωρία τῶν κερσῶν; στὴν σπουδαιότητα πού ἔχει ἡ ἐργασία; καὶ ἡ παραγωγικότης τῆς ἐργασίας. Λέγεται καὶ αὐτὸς ὅτι τὸ Κράτος δὲν πρέπει νὰ ἀναγκυρῶνται στὴν ρύθμισι τῆς οἰκονομίας.

(3) Σχολὴ τοῦ Manchester. Ὀνομάζεται ἐπει ἀπὸ μία Ἐνωσι πού ἰδρυθῆ στὴν ἀγγλικὴ αὐτὴ πῆλι τὸ 1838 καὶ εἶχε γιὰ ἐπιδιώξι τὴν πραγματοπορησι τῶν φιλελευθέρων ἀρχῶν στὴν πῆλι ἀκρότατη συνάπεια. Ἴδιος ἡ Σχολὴ αὐτὴ ἐπιδίωξε τὴν ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου καὶ ἀπὸ τοὺς κρσστατικῶν δισμοῦς ἀλλὰ καὶ γενικώτερα ἀπὸ τὴν κρστικὴν παρεμβῆσι. Ἀκόμη ἡ Σχολὴ αὐτὴ ἀποκλείει τὴν ἀσκησι κοινωνικῆς πολιτικῆς ἀπὸ τὸ Κράτος.

καὶ τῆς ζ η τ ῆ σ ε ω ς. Ὁ νόμος τῆς προσφορᾶς καὶ ζητήσεως γίνεται, ἔτσι, ὁ μοναδικὸς νόμος πού μπορεῖ νὰ κυβερνήσῃ τὴν οἰκονομία.

Ἡ συνέλεια στὴν ἐφαρμογὴ ἦταν ἀπλή. Τὰ οἰκονομικὰ συστήματα τοῦ Μεσαίωνος μὲ τὴν λεγομένη «εἰραρχημένη οἰκονομία» κατέρρευσαν καὶ τὸ κεφάλαιο, μὲ ἄλλους λόγους, ἐκεῖνος πού εἶχε τὸ κεφάλαιο, ὁ κεφαλαιοκράτης, ἦταν ἀπόλυτος ἐλεύθερος νὰ ἀναπτύξῃ τὴν κεφαλαιοκρατικὴ του κερδοσκοπία, μὲ τὸ κράτος, ὅπως ἐλέγθη, «ενυκτοφύλακα κύνας» πού ἀποκλειστικὸ σκοπὸ ἔχει νὰ προστατεύῃ τὸν κάτοχο τοῦ κεφαλαίου, γιὰ νὰ μὴν τὸν ἐνοχλή κανεῖς.

Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἐμπῆκαν οἱ δύο θεμέλιοι λίθοι γιὰ τὸ καπιταλιστικὸ σύστημα: Οἰκονομία πού βασιζέται στὸ ἰ δ ι ω τ ι κ ὸ κεφάλαιο, κράτος πού ἐγγυάται ἀπόλυτη ἐλευθερία στὸ χειρισμὸ τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ ἀπὸ τὸ ἄτομο (ἢ τὰ ἄτομα) πού τὸ διαθέτει. Καὶ ὅμως δὲν ἐτελειώσαμε. Ἦλθαν καὶ ἄλλα σημαντικώτατα στοιχεῖα νὰ δώσουν τὴν τελικὴ μορφή στὸ καπιταλιστικὸ σύστημα. Ἦλθε ὁ ὕ λ ι σ μ ὸ ς, σὰν κοσμοθεωρία πού ἐδέσποσε στὴν κοινωνικὴ ζωὴ τοῦ 19ου αἰῶνος.

Δὲν χρειάζεται, βέβαια, ἐδῶ νὰ παρουσιάσω στὸν ἀναγνώστη τῶν «Ἀκτίνων» τὴν ὕλιστικὴ μεταφυσικὴ. Στὸ περιοδικὸ τοῦτο ἔχουν γραφῆ πολλὰ ἀξιόλογα μελετήματα ἐπάνω στὸ μεγάλο τοῦτο ζήτημα, ἄς μὴ ἐπιτραπῇ ὡστόσο, γιὰ τὴ συνέχεια τῶν σκέψεων νὰ θυμίσω ὅσα ἐγράφα στὸ ἄρθρο «Χριστιανισμὸς καὶ Ἐπιστήμη», (Ἀκτίνες, Νοέμβριος 1948) σχετικὰ μὲ τὴν ἐπικράτησι τοῦ ὕλισμοῦ στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος. Κατὰ τὰ λοιπὰ, ἄς ἐπαναλάβωμ τὴν ἐπιγραμματικὴν σύνοψιν τῆς μεταφυσικῆς αὐτῆς, ὅπως τὴν ἔδωσε ὁ Ostwald: Ἡ ὕλικὴ φύσις καὶ μόνη ὑπάρχει. Φύσις εἶναι τὸ πᾶν, τὸ πᾶν εἶναι φύσις. Πέρα ἡ πάνω ἀπὸ τὴν ὕλικὴ αὐτὴ φύσι δὲν ὑπάρχει τίποτα. Πολὺ περισσότερο φυσικὰ δὲν ὑπάρχει πνεῦμα, σὰν ρυθμιστὴς τῆς ὕλικῆς ζωῆς.

Αὐτὸ ἰσχύει κατὰ τὴν ὕλιστικὴ αὐτὴ κοσμοθεωρία καὶ γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ζωὴ. Ἡ οἰκονομία ὑπάγεται κα' αὐτὴ σὲ νόμους ἄ-

τεγκτους, νόμους πού είναι ὅπως καί οἱ ἄλλοι φυσικοὶ νόμοι. Ὅπως καί στή φύσι, ἔτσι καί στήν οἰκονομία, εἶναι ἐντελῶς ἀτοπο καί ἀνόητο νά θέλῃς νά φέρῃς ἠθικά, πνευματικά αἰτήματα καί κριτήρια, ἀντί, ἀπλούστατα, νά διαπιστώσῃς τοὺς οἰκονομικοὺς νόμους καί νά καθορίσῃς τήν οἰκονομική σου δραστηριότητα σύμφωνα μέ τοὺς νόμους αὐτούς. Ἔτσι ἐφθάσαμε σέ μιάν «αὐστηρή» («καθαρή») πολιτική οἰκονομία, ὅπου ἡ ἠθική δέν ἔχει καμμιά θέσι, ἦταν ἔξω ἀπό τὸ σύστημα τῆς οἰκονομικῆς. Ἐφθάσαμε δηλαδή στήν «ἠθική ἀδιαφορία», στήν «amoralité» τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας.

Μέ βία, λοιπόν, τήν ἀντίληψη αὐτή καί ἀκόμη τήν τάσι, ὅλες οἱ ἐπιστήμες νά μοιάσουν ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερο μέ τὴ Φυσική, πού ἐθεωρεῖτο ἡ μόνη ἀληθινή ἐπιστήμη, ἔπαινε καί ἡ ἐπιστήμη τῆς οἰκονομίας μιάν ἐξέλιξι, νά γίνῃ «φυσική» ἐπιστήμη, ὅπου δέν θά ὑπῆρχε κανένας χώρος γιὰ πνευματικά καί ἠθικά κριτήρια. Ἀκόμη περισσότερο, ἡ ἐπιστήμη αὐτή ἄρχισε νά ἔχῃ ὡς ἀντικείμενό της ἕναν ἀνθρώπο, εἰδικῶς φτιαγμένο γιὰ τὴν οἰκονομία, τὸν «οἰκονομικὸ ἄνθρωπο», τὸν «homo oeconomicus». Γιὰ τὸν ἄνθρωπο αὐτὸ τὸ πᾶν ἦταν τὰ οἰκονομικὰ ἀγαθὰ, πού χρειάζεται γιὰ τὴν ἱκανοποίησι τῶν ὑλικῶν του ἀναγκῶν καί τίποτε ἄλλο. Βέβαια, ὅλα αὐτά, οὔτε ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις τὰ εἶχε θελήσει ἢ προβλέψει, οὔτε μ' αὐτὴν τὴν ἔννοια οἱ φυσικοκράται ἢ ὁ Adam Smith. Ὅμως τέτοιο ἦταν τὸ θεμέλιο τοῦ καπιταλισμοῦ. Τὸ οἰκοδόμημα ἐκτίσθηκε κατόπιν μέ ἀπόλυτη καί ἀμείλικτη συνέπεια.

Γ'.

Δέν μπορεῖ κανεὶς νά κατηγορήσῃ τὸν καπιταλισμὸ ὅτι εἶναι ἀσυνεπής. Τουλάχιστον τὸν ἀρχικὸ καπιταλισμὸ, γιατί ὑπάρχει καί ὁ νεοκαπιταλισμὸς πού θά μᾶς ἀπασχολήσῃ σ' ἄλλη εὐκαιρία. Ὁ καπιταλισμὸς εἶναι ἕνα σύστημα, πού προχωρεῖ μέ συνέπεια καί αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ συνέπεια εἶναι καί τὸ ἰσχυρὸ του σημεῖο, μὰ καί τὸ δρᾶμα του. Συνέπεια λογικὰ ἀφογῆ. Συνέπεια ἀλύγιστη, πού δέν τὴν ἐμποδίζει οὔτε

πνευματικὴ ἢ ἠθικὴ ἐπιταγὴ τέτοια στοιχεῖα εἶναι ξένα καί ἀτοπα, ὀλότελα ἀκατανόητα γιὰ τὸν «οἰκονομικὸ ἄνθρωπο», δέν ἔχουν καμμιά θέσι στήν ἠθικὰ ἀδιάφορη, στήν «amoralité» πολιτικὴ οἰκονομία τοῦ καπιταλισμοῦ.

Καί πρώτη συνέπεια ἦταν ὁ τρόπος μέ τὸν ὁποῖον ρυθμίζεται ἡ ἀμοιβὴ τῆς ἐξηρητημένης ἐργασίας, ὁ ἐργατικὸς μισθός. Στὴ χριστιανικὴ ἀντίληψη, τὸ ζήτημα τοῦ «δικαίου μισθοῦ» ἔχει μιὰ ξεχωριστὴ σπουδαιότητα. Θεωρεῖται αὐτονόητο ὅτι ὁ μισθὸς καθορίζεται μέ ρυθμιστὴ τὸ δίκαιο, τὸ ἠθικόν, τὸ σωστό. Τὸ νά κατακρατῆς τὸ δίκαιο αὐτὸ ἡμερομίσθιο, τὸν δίκαιο μισθὸ τοῦ ἐργάτου εἶναι ἀμάχημα πού κραυγάζει στὸν οὐρανόν, ὅπως παραστατικώτατα παρατηρεῖ ἡ Καινὴ Διαθήκη, (βλ. Ἰακώβου, κεφ. ε' 4). Καί τὸ πρόβλημα τοῦ δικαίου μισθοῦ ἀπασχολεῖ τὴν χριστιανικὴ σκέψι, στήν κλασικὴ χριστιανικὴ ἐποχὴ, στὸ Βυζάντιο, στὸν Δυτικὸ Μεσαίωνα. Ὅλα αὐτὰ τώρα, μέ τὸν καπιταλισμὸ, ἐγκαταλείπονται, γιατί δέν ἔχουν καμμιά θέσι στήν καινούργια, τὴν καπιταλιστικὴ οἰκονομία. Οὔτε ἀπὸ ἀνθρωπιστικῆς, οὔτε ἀπὸ μεταφυσικῆς «ἀδελφηρίας» θά ἐπηρεασθῇ ἡ οἰκονομία αὐτὴ ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς σιδηρένιους νόμους τῆς οἰκονομίας πού εἶναι τόσο ἀλύγιστοι ὅσο καί οἱ φυσικοὶ νόμοι. Καί εἰδικώτερα, ὅπως εἶδαμε καί παραπάνω, ἀπὸ τὸν νόμο τῆς προσφορᾶς καί τῆς ζητήσεως. Συμπέρασμα πού πρέπει νά τὸ προσέξουμε, γιατί εἶναι τὸ βασικὸ στὸ θέμα μας: Φεύγει κάθε πνευματικὴ καί ἠθικὸ κριτήριον καί στήν καπιταλιστικὴ οἰκονομία ὁ ἐργατικὸς μισθὸς καθορίζεται ἀποκλειστικὰ καί μόνο ἀπὸ τὸν νόμο τῆς προσφορᾶς καί ζητήσεως.

Δέν εἶναι δύσκολο νά συλλάβῃ κανεὶς τὴν εἰκόνα πού προβάλλει μέ μιὰ τέτοια ρύθμιση. Ἡ ἐργασία εἶναι, ἄς ποῦμε, ἐμπόρευμα, ὁ μισθὸς ἡ τιμὴ τοῦ ἐμπορεύματος αὐτοῦ. Ὅταν προσφέρεται σέ μεγάλη ποσότητα τὸ ἐμπόρευμα αὐτό, μ' ἄλλα λόγια ὅταν προσφέρονται πολλὰ ἐργατικὰ χέρια, τότε ἡ τιμὴ κατεβαίνει, πέφτει τὸ ἡμερομίσθιο. Πόσο θά πέσῃ; Θά πέσῃ ἕως ὅτου νά παύ-

ση να περισσεύει ή προσφορά, γιατί άμα πέσει κάτω από ένα ώρισμένο όριο, δηλαδή τὸ όριο πὸν χρειάζεται γιὰ τὴ στοιχειώδη συντήρησι τοῦ ἐργάτου, τὸ «όριο τῆς λιμοκτονίας», τότε οἱ ἐργάται θὰ ἀρχίζουν νὰ πεθαίνουν, ἐπομένως ἡ προσφορά ἐργατικῶν χειρῶν θὰ ἐλαττωθῆ, ἐπομένως θὰ αὐξήσῃ ἡ ζήτησις, ἐπομένως θὰ ἀνεβῆ ὁ μισθός. Ἄλλὰ πάλι αὐτὸ τὸ ἀνέβασμα τοῦ μισθοῦ ἔχει τὰ δριά του, γιατί ἂν ὁ μισθός ἀνεβῆ πάνω ἀπὸ τὸ «όριο λιμοκτονίας», καὶ ἀρχίσῃ καὶ φθάσῃ στὴν εὐμάρεια, τότε θὰ αὐξήσῃ ἡ προσφορά ἐργατικῶν χειρῶν (μὲ τοὺς ἀγρότες, πὸν θὰ θέλουν νὰ γίνουν ἐργάτες καὶ μὲ τὶς γεννήσεις πὸν θὰ ἐνθαρρυνθοῦν) καὶ ἐπομένως, κατ' ἀνάγκην θὰ ἐλαττωθῆ ἡ ζήτησις, θὰ πέσει πάλι ὁ μισθός, ὡς τὸ όριο τῆς λιμοκτονίας, ὅποτε ἅμα φθάσῃ τὸ όριο αὐτό, θὰ ἀνεβῆ πάλι γιὰ νὰ ξαναπέσῃ καὶ οὕτω καθεξῆς. Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ ἐργατικὸς μισθός θὰ ταλαντεύεται κάπου γύρω ἀπὸ τὸ όριο λιμοκτονίας.

Αὐτὸ λοιπὸν τὸ «όριο λιμοκτονίας», τὸ «starvation limit» εἶναι τὸ θεμέλιο τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας. Ὁ ἐργάτης θὰ πέρνῃ τόσο ὥστε ἴσα-ἴσα νὰ μὴ λιμοκτονῇ. Οὔτε παραπάνω, οὔτε παρακάτω. Ἡ «φιλελεύθερη οἰκονομία» δὲν ἐδίστασε νὰ τὸ χαρακτηρίσῃ αὐτὸ σὰν ἓνα φυσικὸ νόμο καὶ νὰ τὸν ὀνομάσῃ μάλιστα, τὸν «σιδερένιο» ἢ «χάλκινος» νόμο τοῦ ἐργατικοῦ μισθοῦ.

Εἶναι ὅμως σωστὸ νὰ ὑπάρχῃ αὐτὸ τὸ «όριο λιμοκτονίας»; Δὲν ἀνατριχιάζετε ἀπὸ τὴ σκέψι, ὅτι ὁ ἐργάτης, πὸν βάζει ὅλη του τὴ ζωὴ στὴν παραγωγή τῶν οἰκονομικῶν ἀγαθῶν, θὰ βλέπῃ ὅλη του τὴν παραγωγή νὰ πηγαίνει στὸ κεφάλαιο καὶ αὐτὸς θὰ εἶναι σφικτὰ καὶ αἰώνια σιδεροδεμένος μὲ τὸ όριο τῆς λιμοκτονίας; Εἶναι αὐτὸ δίκαιο; Δὲν ἀντιτίθεται σὲ κάθε ἱερὸ καὶ ὄσιο;

«Τὶ ἐρώτησις εἶναι αὕτη;» θὰ σὰς ἀπαντήσῃ ἡ ὕλιστικὰ προσανατολισμένη οἰκονομία, μὲ λογικὴ, ἄψογη συνέπεια στὴν ὕλιστικὴ, μηχανιστικὴ «καθαρὰ ἐπιστημονικὴ» ὅπως τὴν λέει, σκέψι τῆς. «Μὰς ἦλθε ποτὲ ἡ σκέψις νὰ ἐρωτήσωμε, ἂν εἶναι ἠθικὸς ἢ ἀνῆθικὸς ὁ νόμος τῶν συγκοινωνούντων ἀγ-

γείων; Οἱ νόμοι τῆς ὕδροστατικῆς ἐφαρμόζονται ἀδυσώπητα χωρὶς νὰ μᾶς ρωτοῦν ἂν τοὺς ἐγκρίνωμε ἢ ὄχι. Καὶ ὁ νόμος τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζήτησεως καὶ συνεπῶς ὁ σιδερένιος νόμος τοῦ ὄριου λιμοκτονίας ἐφαρμόζεται σὰν νόμος φυσικὸς μὲ ἀδυσώπητη συνέπεια, χωρὶς νὰ ἐνοχλῆται ἀπὸ ἄτοπα, ἀντεπιστημονικά, ἰδεοληπτικά ἐρωτήματα!»

Φαίνεται παράξενο, μὰ εἶναι ἀληθινόν, ὅτι θὰ μπορούσε κανεὶς βιβλιοθήρες ὀλόκληρες νὰ σχηματίσῃ, ἂν μαζέψῃ ὅσα αὐτὸ ἐκπροσώπους τοῦ ὕλιστικοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος ἔχουν γραφῆ γιὰ νὰ χτυπηθῆ ἡ «χριστιανικὴ συναισθηματικότης» πὸν ἐπικαλεῖται νόμους θεῖους καὶ αἰσθηματικὰ ἱερὰ καὶ ἐπιταγὰς ἠθικὰς γιὰ νὰ κερδίσῃ τάχα ἓνα μισθὸ δίκαιο, διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ μισθὸ πὸν ὀρίζουν οἱ σιδερένιοι καὶ ἀλύγιστοι οἰκονομικοὶ νόμοι. Ἀκόμη κα' ἡ ἀγάπη γιὰ τοὺς πτωχοὺς, ἀκόμη κα' ἡ χριστιανικὴ ἐλεημοσύνη, μέσα στὸ ὕλιστικὸ καπιταλιστικὸ σύστημα συνήντησε τὴν πὸ ἀσθηρὴ καταδίκη, γιατί, τάχα, ἡ ἐλεημοσύνη διαφθείρει τὸν ἄνθρωπο καὶ ἡ ἀγάπη ξεπέφτει σὲ ἀντικοινωνικοὺς καὶ ἐπομένους ἀντικοινωνικοὺς συναισθηματισμοὺς. Ἀκόμα, συνέπεια καὶ τούτῃ λογικὴ καὶ ἀλύγιστη, ἀμειλικτὴ ἐρχόταν ἡ καταδίκη κάθε ἀποπειρας νὰ ἀναλάβῃ τὸ κράτος μὲ προσπάθεια προνοίας. Δουλειὰ τοῦ κράτους δὲν εἶναι νὰ «κάνῃ προνοία», δουλειὰ τοῦ κράτους εἶναι, εἶπαμε, νὰ φυλάῃ ὅπως τὸ πιστὸ σκαλί, νὰ ἐπαγρυπνῆ γιὰ τὴν ἐλευθερία, γιὰ τὸ ἐλεύθερο παιγνίδι τῶν οἰκονομικῶν νόμων.

... Ὅποτε ἄρχισαν νὰ καταλαβαίνουν οἱ μᾶζες, πὸν ὕστερα ἀπὸ τὴ γαλλικὴ ἐπανάστασι, ἀνέτρεπαν τὶς πνευματικὰς ἀξίες «γιατί τοὺς ἐμπόδιζαν τὴν ἐλευθερία τους»: Πετᾶσαμε τὸν Χριστιανισμό, καὶ ἀνοίξαμε τὸν δρόμο γιὰ τὴν ὕλιστικὴ, μηχανιστικὴ ἐλευθερία, τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀτομισμοῦ. Ἡ κοινωνία, ὅπως τὴν ἐκάναμε, ἔγινε ἓνα ἄθροισμα ἀπὸ ἄτομα, ἐλεύθερα καὶ ἀνεμπόδιστα, βέβαια,... ἐλεύθερα στὴν ἀπόλαυσι τῶν ὕλικῶν ἀγαθῶν πὸν ἔχουν... ὅταν ἔχουν. Καὶ ὅταν πεινοῦν.. ἐλεύθερα καὶ ἀνενόηλα νὰ πεθαίνουν ἀπ' τὴν πείνα! Γιὰ

μιὰ μεγάλη πλουτοκρατική πόλι εἶχε δοθῆ ὁ χαρακτηρισμός: πόλις τῆς ἐλευθερίας, ὅπου εἶσαι ἐλεύθερος νὰ πεθάνῃς ἀπὸ τὴν πείνα. Civitas diabolica, πόλις τοῦ διαβόλου. Ἄλλὰ ἡ καπιταλιστική, ὑλιστική οἰκονομία ἔχει θέσι μόνον γιὰ τὸν κοίκοномиκὸ ἄνθρωπον. Καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς ποῦ δόθηκε στὴν πλουτοκρατικὴ μεγαλοῦπολι μόνον τοῦτο τὸ λανθασμένον εἶχε, ὅτι δὲν ἴσχυε γιὰ μιὰ πόλι ἀλλὰ γιὰ μιὰ κοινωνία—τὴν κοινωνία ὅπως τὴν διεμόρφωσε ὁ ὑ-

λιστικός καπιταλισμός.

Φανερὸ ὅμως πὼς δὲν ἐτελειώσαμε. Πρέπει νὰ συνεχίσωμε στὸ ἐπόμενο ἄρθρον. Στὸ μεταξὺ ἄς θυμηθοῦμε τὴ συμφωνία ποῦ ἐκάναμε μὲ τὸν ἀναγνώστη στὸ προηγούμενον ἄρθρον: Δὲν θὰ βγάλωμε κανένα, μὰ κανένα συμπέρασμα, πρὶν ὀλοκληρώσωμε τὴν ἔρευνά μας. Πρὶν τελειώσωμε τὴ σειρά τῶν ἀρθρῶν ποῦ θὰ ἀφιερῶσωμε στὸ κοινωνικὸ ζήτημα.

Π. ΜΕΛΙΤΗΣ

Τ Ο Δ Α Σ Ο Σ

I

Τὸ δάσος ποῦ τὸ ἀντίκρουζα δειλὸ παιδί μὲ δέος
 πὼς θέριεψε, γιὰ δέσ!
 Καὶ πὼς γι' ἀηδόνια γίνηκε ναὸς ἁδῶν σπουδαῖος,
 ὦ! δόξες, κι ὦ! σπονδές.

Γεροὶ κορμοὶ, χιλιόδιπλοι, χαρούμενα ἀνθοκιάδια,
 φυλλώματα πικνά,
 γλυκὰ ἀεροφυοῦματα ὅλο δροσιά καὶ χάδια
 —τῆς αἴρας ὡσαννά.

Στὴ γλῶχη καὶ στὰ ξέφωτα λαμπρὰ σκορπάει χρυσάφια
 Ὁ Φοῖβος τὶς ἀγγές,
 καὶ κροῦ νεράκι πίνουνε κοιτούφια, φλώρια, ἐλάφια,
 ἀεὶ πάνδροσες πηγές.....

II

Τὸ δάσος ποῦ στὰ μάτια μας προβάλλει ἀντρειωμένο,
 —γιά σας ψηλές κορφές!—
 πρὶν χιόνια, ἰσχνὸ φυτόριο, σφιχτὰ τὸ ἔχαν ζωσμένο
 τοῦ δλέθρον οἱ ἀδερφές.

Λεντράκια ἀνυπεράσπιστα στὶς μπόρες καὶ στὰ χιόνια
 κι οὔτε πουλιοῦ λαλιά.
 Μονάχα γοργοτάξιδα περοῦσαν τὰ τριγόνια
 —κι ἄλλοῦ χιτίζαν φωλιά.

Μὰ πάλαιψε τὸ Δάσος μας—Δανιὲ μὲ τὴ σφεντόνα!—
 στοὺς ἄγριους κερανοῦς.
 Καὶ στέρωσε..... Καὶ φούντωσε..... Καὶ τώρα ἔχει κορῶνα
 γαλάζιους οὐρανοῦς!.....

III

ὦ! πὼς τὸ Δάσος θέριεψε ποῦ ἀντίκρουζα μὲ δέος
 λιγόπιστων θνητῶν.
 Τί μ' αἶμα Του τὸ πότισεν ὁ πρᾶος Ναζωραῖος,
 —τὸ Δάσος τῶν Πιστῶν.....

ΟΡΟΙ ΜΙΑΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ

Τὸ κατωτέρω ἄρθρον ἀνήκει εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἐπιστημονικῶν συμβολῶν, τὰς ὁποίας ὁ ξένος ἐπιστημονικὸς κόσμος ἀποστέλλει εἰς τὸ ἔργον τῶν «Ἀκτίων» ὡς μηνύματα ἑγκαρδίου χαιρετισμοῦ πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἔχει γραφῆ ἰδικῶς διὰ τοῦς ἀναγνώστας τοῦ Περιοδικοῦ μας. Σὺ γγραφεὺς του εἶναι ὁ διαπρεπὴς ψυχίατρος τῆς Γενεῆς Arnoold Stocker ὁ ὁποῖος ἔχει ἀσχοληθῆ ἰδικῶς μὲ τὰ θέματα τῆς «ψυχολογίας τοῦ βίου». Μαθητὴς τοῦ Freud εἰς τὰ πρῶτὰ του βήματα ὁ Stocker, ἀνήκων μάλιστα εἰς τὸν στενὸν κύκλον τῶν μαθητῶν τοῦ Βιεννέζου ψυχίατρον, ἀπεσπάσθη ἐνωρὶς ἀπὸ τὸν φρεϊδισμόν, κατόπιν τῶν προσδῶν τῆς νεωτέρου ἰατρικῆς ψυχολογίας, καὶ ἐπιδόθη εἰς μελέτας, αἱ ὁποῖαι μαρτυροῦν τὴν βιθεῖαν ἐπιστημονικὴν κατάρτισιν τοῦ συγγραφέως. Ἰδοὺ μερικὰ τῶν ἔργων του, τὰ ὁποῖα ἔχουν περὶ κόσμον κυκλοφορῶν: «Études sur la psychologie de la personne» 1911. «Des hommes qui racontent leur âme» 1943. «La compréhension mutuelle» 1943. «Benjamin Constant ou la névrose complexe» 1911. «De l'âme chez les pèes» 1910. «Le pain dur de Paul Claudel» 1911. «Sexualité infantile troublante ou pudeur enfantine troublée» 1943. «Le Double» 1946. I. amour interdit 1945. Les rêves et les songes 1916. Le désarroi de l'homme moderne 1946.

Δὲν ἀποκρίπτουμν ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τοῦ θέματος περὶ τῶν «ἔργων μιᾶς χριστιανικῆς ψυχοθεραπείας» γίνεται κατὰ τρόπον, ὁ ὁποῖος διὰ τὸν μὴ ἰδικὸν ἀναγνώστην ἀπατεῖ κάποιον κόπον διὰ τὴν προεκκολλήθειαν. Ἄλλ' ὁ κόσμος αὐτὸς ἀμείβεται πλουσίως, διότι ὁ ἀναγνώστης βλέπει ἀπόψεως ἐντελῶς νέας ἐπὶ ἐνὸς θέματος, τὸ ὁποῖον ἀνάγεται εἰς τὸ κεντρικώτερον διὰ τὸν πολιτισμὸν μας ζήτημα, τὸ ζήτημα τῆς προσωπικότητος.

Ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος προτίθεται νὰ διατυπώσῃ τοὺς ὅρους μιᾶς χριστιανικῆς Ψυχοθεραπείας, πρέπει προηγουμένως νὰ θέσῃ τὸ ἐρώτημα: Ὑπάρχει ὄντως «ψυχοθεραπεία», εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἔπρεπε νὰ δοθῆ τὸ ὄνομα αὐτό;

Ἡ ἀπάντησις εἶναι ἀπλή: Ὁ ἰατρὸς ὁ ὁποῖος θεραπεύει μίαν νεύρωσιν (καὶ ἂς ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι αἱ νευρώσεις ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενον τῆς ψυχοθεραπείας) καθ' ὃ μέτρον θεωρεῖ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὡς σύνολον ἐφαρμόζει, χωρὶς συνήθως νὰ τὸ ὑποτιθεῖται ψυχοθεραπείαν χριστιανικὴν. Ἡ «χριστιανικότης» αὐτῆ, φυσικὰ, δὲν ἔχει ἀκόμη τὸ στοιχεῖον τοῦ ὑπερφυσικοῦ μὲ τὴν θρησκευτικὴν ἑνοιαν-ὁ ρόλος δὲ τῆς θρησκείας εἶναι, ἀκριβῶς νὰ συνδέῃ (religio-religare) τὴν φύσιν πρὸς τὸ ὑπὲρ φύσιν-δεδομένου ὅμως ὅτι ἡ χάρις δὲν καταργεῖ τὴν φύσιν (gratia non tollit naturam). Εἶναι φανερόν ὅτι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος σέβεται τὴν φύσιν αὐτὴν, τὴν ἐτοιμάζει, κατὰ κάποιον τρόπον, διὰ τὴν χάριν.

Δὲν πρόκειται ἐδῶ νὰ εἰσελθῶμεν εἰς τὰς συζητήσεις ἐκεῖνας μὲ τὰς ὁποίας ἀψηχο-

λήθησαν, προσφάτως ἀκόμη, οἱ θεολόγοι, διὰ νὰ μάθουν ἂν ἡ φύσις εἶναι κατὰ βάθος ξένη ἢ τοῦλάχιστον ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὴν χάριν- (ὡσάν νὰ ἦτο δυνατόν νὰ εὐρωμεν φύσιν δημιουργημένην ἀφ' ἑαυτῆς). Θὰ ἀρκεσθῶμεν λοιπὸν νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ αὐτῆς τῆς φύσεως.

Ὁ ἰατρὸς ὁ ὁποῖος θέλει νὰ θεραπεύσῃ μίαν ἀσθένειαν, πρέπει προηγουμένως νὰ σπουδάσῃ κανονικῶς ἀνατομίαν καὶ φυσιολογίαν. Μόνον ὕστερα ἀπὸ τὰς σπουδὰς αὐτὰς τοῦ ἐπιτρέπεται νὰ πλησιάσῃ τὴν παθολογίαν, διότι ἡ νόσος εἶναι μείωσις ἢ ἀνατροπὴ τῆς ὑγείας. Τὸ ἴδιον λοιπὸν πρέπει νὰ συμβῆ καὶ προκειμένου περὶ τῆς ψυχοθεραπείας: Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ θεραπεύσῃ κανεὶς μίαν νεύρωσιν, ἂν δὲν γνωρίζῃ τὴν κατάστασιν τοῦ ὑγιοῦς ἀνθρώπου. Καὶ ἀφοῦ ἡ νεύρωσις εἶναι νόσος τῆς προσωπικότητος, πρέπει πρὸ παντὸς ἄλλου νὰ γνωρίζωμεν πῶς εἶναι τὸ πρόσωπον ἐν καταστάσει ὑγείας. Ὁ νευρωτικὸς δὲν παρουσιάζει, πράγματι, καμμίαν ὀργανικὴν βλάβην. Καὶ διὰ τὸν θεραπεύσωμεν δὲν ἀρκεῖ νὰ τοῦ ὀρίσωμεν κά-

ποιο φάρμακον, τὸ ὁποῖον θὰ πάρῃ χωρὶς νὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωρίζῃ πῶς ἐπιδρᾷ τὸ φάρμακον αὐτό. Τοῦτο ἡμπορεῖ νὰ συμβῆ προκειμένου περὶ ἄρρωστος «ὄργανικοῦ», ὁ ὁποῖος δυνατὸν νὰ ἀγνοῖ τελείως τὴν φαρμακοδυναμικὴν. Προκειμένου ὅμως περὶ νευρωτικοῦ, τὰ πράγματα εἶναι ἐντελῶς διαφορετικά: Ἐδῶ ὁ ἄρρωστος πρέπει νὰ γνωρίζῃ τί τοῦ συνέβη, καλεῖται δὲ νὰ συμβάλῃ καὶ αὐτὸς διὰ τὴν θεραπείαν του. Ἐχει προσβληθῆ εἰς τὸ σύνολον τῆς προσωπικότητός του καὶ τῆς προσωπικότητος αὐτῆς ἢ ἀποκατάστασις ἐπιδιώκεται, μὲ τὴν ἀνεργασίαν του.

Ἐπὶ ἄλλοι μὲν ἐποχὴ-ἀλλοίμονον, συνεχίζεται ἀκόμη!-κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπέδιωκον νὰ θεραπεύσων τοὺς νευρωτικούς χωρὶς νὰ ἔχουν σαφῆ γνῶσιν τοῦ ὕγιους ἀνθρώπου, τῆς ὀλοκληρωτικῶς ὕγιους ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Ἐφθασαν ἀκόμη μέχρι τοῦ νὰ θελήσων νὰ κατασκευάσων ἕνα κόσμον-νὰ πλάσων μίαν ὀλόκληρον κοσμοθεωρίαν μὲ βᾶσιν τὴν νεύρωσιν: Αὐτὸ εἶναι ὡσάν νὰ βάζῃ κανεὶς τὰ βῶδια ἔμπρὸς ἀπὸ τὸ ἀμάξι, ὡσάν νὰ παρουσιάσῃ κάποιον τυφλὸν ὡς πρότυπον καλῆς ὁράσεως.

Κάθε ἄλλο παρὰ αὐτὸς ὁ δρόμος πρέπει νὰ ἀκολουθηθῆ, προκειμένου νὰ ἐφαρμοσθῆ ψυχοθεραπεία «χριστιανικῆ», ψυχοθεραπεία, ἡ ὁποία ἔχει ὡς σημεῖον ἀναχωρήσεως τὴν γνῶσιν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ψυχικῶς ὕγιου (ὀρθοψυχοδοξία). Ἡ ψυχοθεραπεία ἔχει, πράγματι, ὡς σκοπὸν νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ὀλοκληρωμένην φυσικὴν ὑγείαν, ὑγείαν ἡ ὁποία προπαρασκευάζει διὰ τὴν ζωὴν τῆς χάριτος. Πρόκειται νὰ καταστήσωμεν ὑγιᾶ ἕνα ἄρρωστον καὶ ὄχι τὸ ἀντίθετον, νὰ κατασκευάσωμεν μίαν εἰκόνα τοῦ κόσμου μέσα ἀπὸ τὸ παραμορφωτικὸν πρῖσμα τοῦ νοσήματος.

Διὰ νὰ φθάσῃ ὅμως κανεὶς εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ὑγείας, πρέπει προηγουμένως νὰ γνωρίζῃ-τὸ ἐπαναλαμβάνομεν-τί εἶναι ὑγεία τοῦ προσώπου.

Τί λοιπὸν, ἐν πρώτοις, εἶναι πρόσωπον; Ὅλος ὁ κόσμος τελευταίως φαίνεται ν' ἀσχολῆται μὲ τὸ πρόσωπον καὶ τὸν «περσοναλισμὸν», χωρὶς νὰ ὀρίζεται ἐπακριβῶς περὶ τίνας πρόκειται. Θέλουν νὰ κάμουν

διάκρισιν μεταξὺ ἀτόμου καὶ προσώπου, ἀλλὰ δὲν καλοξεύρουν ἂν πρέπη νὰ τὰ παρυσιάσων ἀντιτιθέμενα, ἀποκλείοντα τὸ ἕνα τὸ ἄλλο, ἢ ἂν πρέπη νὰ παραδεχθῶν ἕνα εἶδος συνθήκης μεταξὺ τῶν δύο. Εἰς τὴν πραγματικότητα, μέσα εἰς τὸν ἀνθρώπον πρόσωπον καὶ ἄτομον δὲν ἀποκλείουν καθόλου τὸ ἕνα τὸ ἄλλο, ἀλλὰ συντίθενται καὶ τὰ δύο μαζί κατὰ μίαν ἱεραρχικὴν τάξιν. Κάθε πρόσωπον εἶναι ἐν ἄτομον, ἀλλὰ δὲν ἰσχύει καὶ τὸ ἀντίστροφον. Δὲν ἀρκεῖ ἢ ὑπαρξίς τοῦ ἀτόμου διὰ νὰ ὑπάρχῃ, καὶ πρόσωπον. Μὲ ἄλλους λόγους, τὸ πρόσωπον εἶναι ἱεραρχία ἀξιών ἢ ὁποία κατατάσσει μέσα τῆς ἱεραρχικῶς τὰ στοιχεῖα-τὰς ἀξίας-τὰ ὁποία εἰσέρχονται εἰς τὴν ὑπόστασιν ἐνὸς ἀνθρωπίνου ἀτόμου διὰ νὰ τὸ ἀπαρτίσων.

Μέσα λοιπὸν εἰς κάθε ἀνθρώπινον ἄτομον ὑπάρχει μία καρδιά-ἰκανὴ ν' ἀγαπᾷ-μία διάνοια-ἰκανὴ νὰ γνωρίζῃ-καὶ ἕνα σῶμα-ἰκανὸν νὰ ἐτρώγῃ, μὲ τὴν εὐρύτεραν ἔννοιαν τῆς λέξεως(1). Εἰς φιλοσοφικὴν γλῶσσαν θὰ εἴπωμεν ὅτι ὑπάρχουν τρεῖς τρόποι συμπεριφορᾶς τοῦ ἀνθρωπίνου ὑποκειμένου ἀπέναντι τῶν ἀντικειμένων τούτων τοῦ περιβάλλοντος: Τὸ ὑποκείμενον ταυτίζεται πρὸς τὸ ἀντικείμενον: Εἶναι ἡ ἀγάπη, ἡ αὐτοθυσία. Τὸ ὑποκείμενον σέβεται τὸ ἀντικείμενον μὲ τὸ νὰ τὸ καθιστᾷ σαφές: Εἶναι ἡ γνῶσις. Ταυτίζει τὸ ἀντικείμενον πρὸς τὸ ὑποκείμενον-καὶ ἔχομεν τὸ «χῶνευμα», τὴν ὀκειοποίησιν ἢ ὑποδούλωσιν τοῦ «ἄλλου».

Εἰς τὴν κανονικὴν λοιπὸν κατάστασιν, ἡ ἱεραρχία αὐτῆ ζητεῖ νὰ εἶναι ἡ καρδιά εἰς τὴν πρώτην θέσιν, ἡ διάνοια εἰς τὴν δευτέραν καὶ τὸ σῶμα εἰς τὴν τρίτην. Ἄν τὰ σημεῖώσωμεν ἀντιστοίχως μὲ τὰ τρία πρῶτα γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου, ἡ ἱεραρχία τοῦ προσώπου θὰ παρασταθῆ ὡς α, β, γ.

Αὐτὸς εἶναι, πράγματι ὁ κ α ν ὠ ν τῆς

(1) Δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκταθῶμεν ἐδῶ ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὑπόστασιν τῆς ἀνθρωπίνης συνθέσεως—ἰεραρχίας ἢ ὁποία καθιστᾷ δυνατὴν τὴν τάξιν «καρδία, διάνοια, σῶμα». Ἐχομεν ἀσχυλῆθῆ μὲ τὸ ἴδιον αὐτὸ εἰς οἰσρὴν ὀλόκληρον ἔγνω, συγκεκοιμένως: Ἡθικὴ θεραπεία τῶν νευρωτικῶν, Πρόσωπον καὶ Κοινωνία, κλπ.

κνούν εις ποῖον σημεῖον ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἔχει δημιουργηθῆ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ Δημιουργοῦ τῆς.

Πράγματι, ἡ οὐσία (α β γ) καὶ ἡ ὑπαρξις (α' β' γ') ἀποτελοῦν δυάδα ἡ ὁποία μόνον μὲ τὸν δεσμὸν ποὺ τὰς ἐνώνει εἰς κάτι ποὺ εἶναι ἐνότης καὶ τριάς συγχρόνως, γίνεται πραγματικὴ καὶ ζῶσα. Ὁ δεσμός λοιπὸν αὐτὸς πρέπει νὰ εἶναι «εὐθύς», χωρὶς διαστροφήν, ὅπως δεικνύουν αἱ ὀριζόντιοι γραμμαὶ τῆς εἰκόνας ποὺ παριστᾷ σχηματικῶς τὴν πρώτην θέσιν. "Αἷμα ὑπάρξει ἀπομακρυνσις εἰς τὸ πεδῖον τῆς ὑπάρξεως, (αἱ πέντε ἄλλαι θέσεις), ὁ δεσμός «στραγγαλίζεται» ἐν μέρει ἢ ἐξ ὀλοκλήρου, ἀναλόγως τῆς περιπτώσεως, καὶ ἡ ζωοποιὸς πνοὴ ἢ ὁποία θὰ ἔπρεπε νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἐνότητα τοῦ προσώπου, ἐμποδίζεται εἰς τὰς ἐκδηλώσεις τῆς: Καὶ αὐτὸ μεταφράζεται εἰς ἀνησυχίαν, ἀγωνίαν, καταπιεστικὰς ἰδέας, κλπ. κλπ.

Ὁ «υἱός»-διότι ἡ ὑπαρξις εἶναι κατὰ κάποιον τρόπον ὁ υἱὸς τῆς οὐσίας ποὺ τὴν γεννᾷ (χωρὶς καὶ νὰ «προηγῆται») αὐτῆς-εἶναι σύγχρονος)-ὁ υἱὸς ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν «πατέρα» ὡς ἄσωτος υἱός. Ὁ ἀνθρώπος ὁ ὁποῖος μὲ τὴν ὑπαρξίν του ἀπομακρύνεται οὕτω ἀπὸ τὴν οὐσίαν του, προδίδει, ἐν τῇ φύσει αὐτοῦ, τὴν εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ. Ἐν τῷ Θεῷ ὁ υἱὸς δὲν ἀπομακρύνεται ποτὲ ἀπὸ τὸν πατέρα καὶ ὁ δεσμός ὁ ὁποῖος τοὺς ἐκώνει, ἡ ὑπέροχος Ἀγάπη, εἶναι πάντοτε «εὐθύς».

Ἀκόμη περισσότερο. Ὁ ἀνθρώπος ποὺ γίνεται «ἄσωτος υἱός» ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ὑπάρξεως προδίδει ἐπίσης καὶ τὸν Χριστόν. Ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ Λόγος ποὺ ἔγινε σὰρξ, εἶναι ὁ Θεὸς ὁ ὁποῖος μὲ τὴν τελείαν ἀγάπην ἐταυτίσθη μὲ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀγάπης του, τὸ ἐνεσάρκωθη: Εἶναι τὸ τέλειον πρότυπον τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ πρότυπον αὐτὸ λοιπὸν κάθε ἀνθρώπος τὸ φέρει μέσα του, μέσα εἰς τὴν οὐσίαν του. Ἡ οὐσία αὐτῆ εἶναι σὰν μία ἀντανάκλασις τοῦ Σωτῆρος εἰς τὸ ἐσώτερον βάθος καθενός μας: *Intimior intimo meo*. Εἶναι ὁ Θεὸς ὁ ὑπάρχων καὶ παραμένων μέσα μας, διὰ τὸν ὁποῖον ὁμιλοῦν τόσαι μαρτυρίαι, ὁ ἐν ἡμῖν Θεὸς ὁ ὁποῖος δὲν παύει δι' αὐτὸ

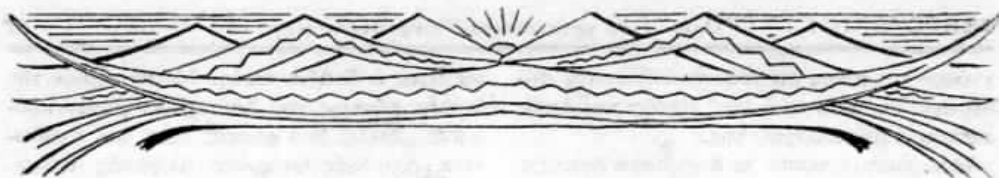
νὰ εἶναι ὁ ἀνωθεν Θεός. Τὸ μυστήριον τῆς διπλῆς φύσεως τοῦ Χριστοῦ-Ἐν μόνον πρόσωπον, ἀλλὰ δύο φύσεις, θεία καὶ ἀνθρωπίνη, ἀληθινὸς Θεὸς καὶ ἀληθινὸς ἀνθρώπος-ὑπενθυμίζει εἰς τὸν Χριστιανὸν ὅτι πρέπει νὰ ζῆσῃ μιμούμενος τὸν Θεὸν ποὺ ἔγινεν ἀνθρώπος καὶ ὄχι νὰ ὀνειρεύεται τὸν ἀνθρώπον ποὺ κάμνει τὸν ἑαυτὸν τοῦ Θεοῦ, ποὺ θεοποιεῖ τὸν ἑαυτὸν του: Ὁ ἀνθρώπος θεοποιεῖται ἀπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τὴν ὁποῖαν φέρει ἐντὸς αὐτοῦ-εἰκόνα εἰς τὴν ὁποῖαν ὀφείλει νὰ μείνῃ πιστός-διότι ἡ φύσις του εἶναι «φυσικῶς» χριστιανικὴ. Παραφράζοντες τὸν Τερτυλλιανόν-*anima naturaliter christiana* (ἡ ψυχὴ φύσει χριστιανικὴ) δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν ὅτι, ἐξ αὐτῆς τῆς οὐσίας τῆς, ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ὀλοκλήρως εἶναι χριστιανικὴ: *Natura humana naturaliter vel ut dicam essentialiter christiana*, ἡ φύσις ἡ ἀνθρωπίνη εἶναι φύσις, ἢ διὰ τὰ εἶπω οὕτω, κατὰ τὴν οὐσίαν τῆς, χριστιανικὴ. Ὁ ἀνθρώπος δὲν μεταβάλλεται εἰς Θεὸν-ἔσεσθε ὡς Θεοί! (4)-εἶναι Θεός, ἐν τῇ ὁμοίωσει του πρὸς τὸν Χριστόν: Θεοὶ ἔστε! (5)

Κάθε λοιπὸν Ψυχοθεραπεία ποὺ θέλει νὰ φέρῃ τὸν ἀνθρώπον εἰς τὸν ἑαυτὸν του, διὰ νὰ τὸν βάλῃ εἰς τὸν ἀληθινὸν του δρόμον, πρέπει νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψει τὴν ἀναλογίαν αὐτῆν, μεταξὺ τοῦ δημιουργήματος καὶ τοῦ Δημιουργοῦ του-τὴν ἐνο-τριαδικὴν ὄψιν τοῦ προσώπου-καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ποὺ εὑρίσκεται χαραγμένη εἰς τὸ ἐσώτερον βάθος τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως-τὴν αἰδίον οὐσίαν τῆς τάξεως καὶ τῆς ἱεραρχίας τῶν στοιχείων ποὺ ἀπαρτίζουν τὸ ἄτομον. Ὁ ἰατρός ὁ ὁποῖος ἔχει μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν σαφῆ γνῶσιν τοῦ τί εἶναι ὁ ἀνθρώπος ἐν καταστάσει ὑγείας-ὀρθοψυχοδοξία-ξεύρει ποὺ πηγαίνει, ὅταν ἐπιχειρῇ νὰ ἐπαναφέρῃ ἕνα ἄρρωστον εἰς τὴν εἰρήνην, εἰς τὴν ἡσυχίαν τῆς τάξεως-*pax est tranquillitas ordinis*-εἰρήνη εἶναι ἡ ἡρεμία τῆς τάξεως-τὴν ὁποῖαν τὸ νόσημα τὸν ἔκαμε νὰ χάσῃ.

ARNOLD STOCKER

(4) Γεν. 3, 5.

(5) Ἰωάννου, 10, 31.—Ψαλμ. 82, 6.

ΑΠΟ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ Τ. S. ELIOT

Ο Thomas Stern Eliot, ο μεγαλύτερος ίσως από τους ποιητές του καιρού μας, έγινε γνωστός στο ευρύτερο αναγνωστικό κοινό της Ελλάδος, μόλις τώρα τελευταία. Αφορμή για να τον γνωρίσουν οι πολλοί Έλληνες, στάθηκε η βράβειυσή του, με το βραβείο Νόμπελ 1948, για την λογοτεχνία. Βέβαια, κι' από τα χρόνια του μεσοπολέμου ακόμα, καταπιστήθηκαν με το έργο του πολλοί από τους Έλληνες λογοτέχνες, οι περισσότεροι όμως μας δώσανε έναν μονόπλευρον Έλιοτ, παραβλέποντας τις πιο πολλές φορές την διάχυτη στο έργο του, θρησκευτικότητα του, το έσωτερικό του δράμα και τελικά την λύση που βρήκε το δράμα τουτο, μέσα στον κόσμο των χριστιανικών ιδεών. Μ' όλα αυτά, πρέπει να λεχθή, πως συστηματικότερα άσχολήθηκε με τον ποιητή και με το έργο του, ο ποιητής μας κ. Γ. Σεφέρης. Γενικά, θα μπορούσε να πη κανένας, πως δεν είχε γίνει γύρω στ' όνομα του Έλιοτ τόσο θόρυβος, όσος γίνεται γύρω σε μερικά άλλα ξένα ονόματα, όχι και τόσο αξια σαν το δικό του.

Στις λίγες αυτές γραμμές θα καταβληθῆ κάθε προσπάθεια και φροντίδα να δοθῆ στους αναγνώστες των «Ακτινών», από το άπέραντο λογοτεχνικό έργο του Έλιοτ, εκείνο το μέρος, που ειωδιάζει, με τάρωμας τῆς χριστιανικῆς τέχνης γ. Δέν είναι, βέβαια, παρά μόνον ένα σκίτσο του ποιητή, ζωγραφισμένο όμως μ' αγάπη και με θαυμασμό. Ολόκληρο το έργο του, θα κριθῆ αξιολογικά μόνο σαν περάσουνε χρόνια, τότε που θα μπορῆ να τοποθετηθῆ αισθητικά μέσα στα ιστορικά του πλαίσια.

Πολλοί, ως τώρα, έχουνε μιλήσει για τον ποιητή και για το έργο του. Είναι ένα έργο τέλεια σφιχτοδεμένο, ένα έργο μεγάλης

ώμορφιάς (1). Μπορεῖ να θεωρηθῆ (ὁ Έλιοτ) σαν ὁ πιο ἀξιόλογος σύγχρονος ποιητής και κριτικός στ' ἀγγλικά γράμματα (2). Είναι ένα πνεύμα τεράστιο και δημιουργικό και κριτικό (3). Ο Έλιοτ μάς ἔμαθε να ψάχνουμε τὸ Φῶς, πίσω, μακριά ἀπὸ τὴν ἐποχὴ μας και πέρα ἀπ' αὐτὸν τὸν κόσμο (4). Ο Έλιοτ ἔνοιωσε πάντα πάνω του, τὸ βάρος τῆς ἐποχῆς του και στάθηκε ὁ κριτής κι' ὁ διαλαλητής τῆς (5). Ἀπαραίτητη προϋπόθεση για νᾶναι κανένας μεγάλος δημιουργός, εἶναι τὸ να ζῆ μιὰ ζωὴ πνευματικῆ, ἐσωτερικῆ ζωῆ, που να κλείνη μέσα τῆς τὰ ὄνειρα ὅλης τῆς ἀνθρωπότητας, και τέτοια εἶναι ἡ ζωὴ τοῦ Έλιοτ, τοῦ ποιητῆ τοῦ καιροῦ μας (6). Ο Έλιοτ ἔγινε σύμβολο και φαίνεται πως εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς ποιητὰς που ἐμφανίζονται σ' ἐποχὲς κρίσεως, σ' ἐποχὲς που ὁ κόσμος εἶναι καιρός να πάρη μιὰ στροφή, ν' ἀλλάξη δρόμο (7).

Νὰ τί λένε για τὸν Έλιοτ, μέσα σ' ἀμέτρητα ἄλλα, ὅλου τοῦ κόσμου οἱ λογοτέχνες. Για κάθε του βιβλίο, γραφτήκανε, ὅπως λένε, κατὰ μέσον ὄρον, πέντε τοῦλάχιστον βιβλία. Ἀπὸ τὰ 1922 κι' ἐδῶ ὁ Έλιοτ εἶναι ὁ πυρήνας γύρω ἀπὸ τὸν ὁποῖο γυρνᾶει ἕνας ὀλόκληρος πνευματικός κόσμος. Μ' ἄς τὸν παρακολουθήσουμε χρονολογικά μέχρι τὸ φτάσιμό του.

(1) The London Mercury.

(2) I. M. Parsons in the Spectator.

(3) Jane Agate.

(4) G. Every. The Way of Rejections. «Symposium» ἐκδότης P. L. 1948, p. 187.

(5) G. Every. The Way of Rejections.

(6) K. Kaine «Symposium» The Poet of Our Time, p. 81.

(7) L. Anceschi «Symposium» σελ. 161 T. S. E. and Philosophical Poetry.

Ὁ ποιητὴς γεννήθηκε στὰ 1888 στὸ Saint Louis τῆς Ἀμερικῆς. Στὰ 1927 πολιτογραφήθηκε Βρετανὸς ὑπῆκοος κι' ἔτσι τ' ἀγγλικά γράμματα κι' ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία, ξανακερδίσανε τὴν οἰκογένεια Ἐλιοτ, πού πρὶν ἀπὸ τρεῖς περίπου αἰῶνες εἶχεν ἐγκαταλείψει τ' ἀγγλικὸ νησί, γιὰ νὰ ἐγκατασταθῆ στὸν Νέο Κόσμο.

Οἱ πρόγονοι τοῦ ἔχουνε διακριθῆ στὰ γράμματα καὶ στὰ ἱερατικά ἀξιώματα. Ὁ ποιητὴς σπούδασε στὴν Ἀμερική, στὸ Χάρβαρντ, στὴν Γαλλία, στὴ Σορβὸνη, καὶ στὴν Ἀγγλία, στὴν Ὁξφόρδη. Ἔτσι σμίξανε μέσα του ὁ Ἀγγλοσαξωνικὸς κι' ὁ Λατινικὸς κόσμος καὶ τοῦτο ἔχει μεγάλη σημασία γιὰ τὸ ποιητικὸ καὶ φιλοσοφικὸ του καταστάλαγμα. Σχετικὰ μὲ τὴν διαμόρφωση τοῦ πνευματικοῦ του κόσμου καὶ τῆς ἐσωτερικῆς του πορείας, πρέπει, νομίζω, νὰ σημειωθῆ πὼς πολλοί, βρίσκουνε καὶ μιὰ ἐπίδραση τῆς ποιήσεως καὶ τῆς φιλοσοφίας τῶν ἀσιατικῶν χωρῶν, πάνω στὸ ἔργο του. Ὅλοι, πάλι, συμφωνοῦνε πὼς ξεκίνησε κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιρροή τοῦ Ἑσδρα Πάουντ. Μά, ὅπως λέει ὁ κ. Σεφέρης σ' ἓνα γράμμα του γιὰ τὸν Ἐλιοτ⁽⁸⁾, «νομίζω, πὼς δὲν ὑπάρχει παρθενόγενεσις στὴν Τέχνη». Κάθε δημιουργὸς ξεκινάει ἀκούγοντας μέσα του τίς φωνὲς πού ἀντήχησαν χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν δικιά του, πού μόνο τὸ παλιὸ τραγοῦδι θὰ συνεχίση. Μοιάζει μὲ τὸ δέντρο πού κρατᾶει βαθεῖα μέσα στὸ χῶμα τίς ρίζες του, γιὰ νὰ ξεπετάξῃ τοὺς καινούργιους τοὺς καρπούς. Ἄς ξανάρθουμε ἄλλοτε στὴ ζωὴ τοῦ ποιητῆ μας. Πέρασε ἀπὸ πολλὰ ἐπαγγέλματα. Καθηγητὴς, ὑπάλληλος, δημοσιογράφος, ἐκδίδοντας τὸ λογοτεχνικὸ περιοδικὸ «Κριτήριον». Στὸ τέλος ἀνέλαβε τὴν διεύθυνση τοῦ μεγάλου ἐκδοτικοῦ οἴκου τοῦ Λονδίνου Faber and Faber.

Ἀπὸ τὰ 1909 ἄρχισε νὰ γράφῃ τοὺς πρώτους του στίχους, μὰ μόνο στὰ 1917 τοὺς δημοσιεύει γιὰ πρώτη φορὰ⁽⁹⁾. Πολὺ λίγοι ἄλλοι μιλῆσανε γι' αὐτόν. Ἀπὸ τὰ

πρῶτα του ἀκόμη ποιήματα, νοιώθει κανένας πὼς κάτι ἐσωτερικὰ καινούργιο ὑπάρχει σ' αὐτόν τὸν ποιητὴ. Ὅμως οἱ Ἀγγλοὶ εἶναι πολὺ συντηρητικοὶ γιὰ νὰ τὸν προσέξουν ἀμέσως. Ἡ καθιέρωσή του ἔγινε μόνο στὰ 1922, ὅταν δημοσίευσε τὴν «Ἐρημὴ χώρα». Ἡ ποιητικὴ του αὐτὴ συλλογὴ εἶναι σὰν ἓνας καθρέφτης πού μέσα του καθρεφτίζεται ὁλόκληρο τὸ δράμα τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς μας τῆς χρεωκοπημένης ἠθικά, πού ζῆ σ' ἓνα πνευματικὸ κενό.

Ἔδωσε στὸν κόσμο τὴν εἰκόνα τῆς καρδιάς του, δίχως ἄλλο νὰ μπορῆ νὰ τοῦ δώσῃ τὴν παρηγοριά καὶ τὴν ἀπάντηση στὰ ἀγωνιώδη προβλήματά του· γιὰτί κι' ὁ Ἰδιος ζοῦσε τὴν φρίκη τούτη τοῦ κενοῦ, κι' εἶχε μέσα του τὰ ἴδια ἀναπάντητα ἐρωτήματα. Εἶχε μέσα του τὴν «Ἐρημὴ χώρα». Ὅ,τι ἔγινε τότες στὸν ἐσωτερικὸ του κόσμον, ἦτανε, νομίζω, τ' ἀπαραιτήτο ἐπακολούθημα τῆς ἐρημῆς χώρας. Ὑστερα ἀπὸ ἀγωνίες καὶ προσπάθειες κι' ἀγῶνες-ποιὸς μπορεῖ νὰ ξέρῃ τί συμβαίνει στὴν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου;—μέσα στὴν κόλαση τῆς ἀπιστίας καὶ τῆς ἀθεθαϊότητος, ξαφνικά μέσα στὰ σκοτάδια πού τὸν τυλίγουνε, βρίσκει μιὰν ἀχτίδα φωτός. Τὴ μόνη ἀχτίδα πού ὑπάρχει. Κι' ὁ Ἐλιοτ παίρνει ἀργὰ, μὰ σταθερὰ παιὰ, ἐτὸν δρόμον τῶν ἀπαρνήσεων, γιὰ νὰ μεταχειρισθῶ μιὰν ἔκφραση τοῦ G. Every⁽¹⁰⁾. Πετᾶει ἀπὸ πάνω του ὅ,τι σάπιο τοῦχε φορτώσει ἡ ἐποχὴ μας. Ξαναγεννιέται, καὶ σὰν μικρὸ παιδί ξαναχτίζει τὸν κόσμο του. Γι' αὐτόν τώρα μόνο μιὰ σωτηρία κι' ἐλπίδα ὑπάρχει γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα: Τὸ ξαναγύρισμα στὸν Χριστό. Καὶ πρέπει ἀμέσως νὰ τὸ ποῦμε πὼς ὁ T. S. Eliot, ὅποιοσδήποτε ἄλλος κι' ἂν εἶναι—γιὰτί σὰν μεγάλος δημιουργὸς ἔχει χίλιες ζωτανές ἐκδηλώσεις καὶ μπορεῖ νὰ κυτταχθῆ ἀπὸ χίλιες σκοπιές—εἶναι ἄλλοτε καὶ σὰν ἄνθρωπος καὶ σὰν ποιητὴς, πρὸ παντός Χριστιανός. Διηγείται ὁ ἴδιος πὼς κάποτε εἶδε ἓναν ὄμιλον ἀπλῶν ἀνθρώπων, γονατισμένων μπροστὰ στὴν πόρτα μιᾶς ἐκκλησιᾶς, νὰ προσεύχεται. Κι' ἦταν τέ-

(8) G. Seferis «Symposium» Σελ. 131 T. S. Eliot in Greece.

(9) 1917. «Ὁ Προσφρον καὶ ἄλλες παρατηρήσεις».

(10) G. Every. «Symposium» σελ. 182. The Way of Rejections.

τοια γαλήνη καὶ πίστη ζωγραφισμένη σταυ-
λακωμένα τους πρόσωπα, πού μπόρεσε νά
δῆ μέσα σ'αὐτά μάτια τους ἐκεῖνο πού μάταια
πάσχιζε γιὰ χρόνια νά βρῆ τὸ πνεῦμα του
τὸ ταραγμένο.

Τώρα πειά, λοιπόν, πού ἔπεσε μέσα του
ὁ χριστιανικός σπόρος, ἦρθε γρήγορη καὶ
πλούσια ἡ πνευματικὴ σοδειά. Δίνοντας
τούς «Κούφιους Ἀνθρώπους», τὸ «Ταξειδί
τῶν Μάγων», τὸ «Τραγουδί τοῦ Συμεών»,
φθάνει στὴν «Ash-Wednesday» τὴν «Τετάρ-
τη τῆς Καθαροβδομάδας», στὸν «Βράχο»,
στὸ «Ἐγκλημα στὴν Μητρόπολη». Ὁ «Ἐλι-
οτ, ὁ μέγας πλάστης, ἔχει γεννηθῆ. Καὶ
νομίζει πὼς τώρα γιὰ πρώτη φορὰ γενή-
θηκε. Καινούργιος, βλέπει τὴν ἐπιστροφή
ὀλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητος στὸν Χριστό.
Τραγουδάει, πὼς ἡ στιγμή τῆς μεγάλης ἐ-
πιστροφῆς ἔχει φθάσει. Ἡ «Ἐρημὴ χώρα»
δὲν εἶναι γιὰ πάντα καταδικασμένη στὴν
ἐρήμωση. Μπορεῖ νά ξαναγίνῃ λουλουδια-
σμένον περιβάλλον. Τὸ Φῶς αἰῶνος ὑπάρχει.
Ἄρκει νά στραφῆ πρὸς αὐτό. Ὁ,τι ἔδωσε
ὁ Ἐλιοτ, σ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴ, εἶναι γιὰ μᾶς
τὸ πιὸ μεγάλο μέσα σ' ὄλο του τὸ ἔργο.
Τὸ «Ἐγκλημα στὴν Μητρόπολη»-πού τὸ τε-
λευταῖο του χορικό τὸ δίνουμε πιὸ κάτω
σὲ μετάφραση-εἶναι ἓνα ἔργο ποιητικό, πού
μόνο μὲ τὶς ἀρχαῖες ἑλληνικὲς τραγωδί-
ες μπορεῖ νά συγκριθῆ στὴ μεγαλοπρέπειά
του. Εἶναι ἓνας δραματικὸς κολοσσός. Εἶ-
ναι τόσο βαθειὰ χριστιανικό, σὲ κάθε του
στίχο, πού νομίζω πὼς γιὰ πολλὰ χρόνια
δὲν μπορεῖ νά ξεπερασθῆ. Ἴσως μόνο σὰν
ὠριμάση στοὺς πολλοὺς ἀνθρώπους ἡ χρι-
στιανικὴ ἰδέα καὶ γίνῃ βίωμα καὶ πράξη,
ἴσως τότες νά γραφῆ κάτι ἰσάζιο, πού θά-
ναι ἡ ἔκφραση κι' ἡ προσπάθεια μιᾶς ὀλό-
κληρης γενιάς. Ἡ παγκόσμια κριτικὴ στά-
θηκε μὲ θαυμασμό μπροστά του. Ἐνα ἀπὸ
τὰ λίγα ἔργα πού φάνηκαν στὸ θέατρο τὰ
τελευταῖα ἑκατὸ χρόνια⁽¹¹⁾. Ὁ Ἐλιοτ
ξαναζωντάνεψε τὴν ποιητικὴ τραγωδία, ἓνα
λογοτεχνικό εἶδος πού ἦταν νεκρὸ στὴν
Ἀγγλία ἐδῶ καὶ τριακόσια χρόνια. Ἔτσι
ξαναθρῆκε τὸν ἑαυτὸν του σὰν ποιητῆς⁽¹²⁾.

Εἶναι τὸ πιὸ μεγάλο ἔργο του. Ἐφθασε
στὸ ζενίθ τῆς ὠριμότητός του⁽¹³⁾. Ἡ ἐπα-
φή τοῦ θεατῆ μὲ τὸν δραματικὸ πυρῆνα τοῦ
ἔργου, εἶναι ἄμεση καὶ τρομερὴ στὴν ἀ-
πτή πραγματικότητά της⁽¹⁴⁾. Ἡ ὠμορφιά
τῶν χορικῶν του, ἡ καταθλιπτικὴ ἀτμοσφαι-
ρα ὀλόκληρου τοῦ ἔργου, πού κάνει πιὸ
λυτρωτικὴ τὴν κάθαρσή του, εἶναι κάτι ἄ-
ξιο ἑνὸς Αἰσχύλου. Διαθάζοντας τὸ «Ἐγ-
κλημα στὴ Μητρόπολη»-καὶ νομίζω πὼς πιὸ
πολύ χαίρεσαι τὴν ὠμορφία του σὰν τὸ δια-
βάσεις παρά σὰν τὸ δῆς στὸ θέατρο-καί-
σθάνεσαι πραγματικὸ τὸν «Ἐλεος» τοῦ Ἀρι-
στοτέλη. Μὲ τὸ ἔργο αὐτό-πού θαρρῶ πὼς
εἶναι περισσότερο ποίηση παρά θέατρο-ὁ
ποιητῆς ἔφθασε στὸ κορύφωμα τῆς δημι-
ουργίας του. Ἀς ἔρθουμε ὁμῶς πιὸ σιμὰ
στὸ ἔργο τοῦτο.

Γύρω στὰ 1160 ἡ διένεξη ἀνάμεσα στοὺς
αὐτοκράτορες τῶν διαφόρων εὐρωπαϊκῶν
χωρῶν, καὶ τοὺς Πάπες, ἔφτασε στὸ με-
γαλύτερο φούντωμά της. Στὸν ἀγῶνα αὐ-
τὸν πολλὲς φορὲς οἱ διαφορὲς ἀνάμεσα
στὴν πολιτικὴ καὶ θρησκευτικὴ ἐξουσία
φθάνει καὶ σ' ἐνοσπλες ρήξεις. Οἱ Βασιλεῖς
θελήσανε νά περιορίσουν τὰ δικαιώματα
τῆς ἐκκλησίας μὲ διάφορα διατάγματα καὶ
μὲ τὴν βία. Ἔτσι κι' ὁ Βασιλιάς τῆς Ἀγ-
γλίας, Ἐρρίκος ὁ Β', ἐξέδωσε τὶς λεγόμε-
νες «Διατάξεις τοῦ Κλάρεντον» μὲ τὶς ὁ-
ποῖες ἀφαίρθηκε πολλὰ ἀπὸ τὰ δικαιώμα-
τα πού ἔχε ὡς τότες ὁ ἀγγλικὸς κληρὸς.
Σ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴ (1170) ἀρχιεπίσκοπος
στὴ Μητρόπολη τοῦ Καντέρμπουρου-πού εἶνε
ὁ ἀνώτερος ἱεράρχης τῆς ἀγγλικῆς ἐκκλη-
σίας-ἦταν ὁ Thomas Becket, ὁ ὁποῖος ἀντι-
στάθηκε ἐπίμονα κι' ἀρνήθηκε νά δεχθῆ
τὶς «Διατάξεις» τοῦ Βασιλιά. Αὐτές, μπο-
ροῦμε νά ποῦμε πὼς εἶναι οἱ ἱστορικὲς προ-
ϋποθέσεις τοῦ ἔργου, κι' ἀπὸ δῶ ἀρχίζει
τὸ «Ἐγκλημα στὴ Μητρόπολη». Ὁ Ἀρχι-
επίσκοπος Τόμας τὸ ξέρεε καλά πὼς οἱ
καὶ νᾶναι θά φανοῦν οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ
Βασιλιά γιὰ νά τοῦ μπήξουν στὴν καρδιά
του τὰ ξίφη τους. Ὁ χορὸς-φτωχὲς γυναῖκες
τοῦ Καντέρμπουρου πού ὤπηρετοῦνε στὴ Μη-

(11) Morning Post.

(12) The Spectator.

(13) Times Literary Supplement.

(14) Sunday Times.

τρόπολη-μὲ ὑπέροχα λόγια προαισθάνεται, γιατί ὅλα τὰ σημάδια τὸ δείχνουν, πὼς κά- ποιο μεγάλο κρῖμα, ὅπου νῦναι, θὰ γίνῃ. Οἱ ἱερεῖς τοῦ Ναοῦ, φοβισμένοι, τὸν συμβουλεύουν τὸν Τόμας νὰ φύγῃ ὅσο ἀκό- μα εἶναι καιρὸς. ἸΚί' ὁ Τόμας στέκεται καρ- τερώντας τὸν βέβαιο θάνατο. Ξέροντας πὼς αἱ ὄρες του εἶναι λίγες πειά. "Ὅχι πὼς δὲν ἔχει τίς ἀγωνίες του, τὴν ἐσωτερικὴ του πάλῃ ἀνάμεσα στὴ ζωὴ καὶ στὴ θυσία γιὰ τὴν ἰδέα τοῦ Χριστοῦ. Σ' ὄλη τὴν πρώτη πράξη παλεύει μὲ τοὺς πειρασμοὺς, πού τότε κυκλώνουνε, τάζοντάς του κοσμικὴ δύ- ναμη κι' ἐξουσία, ἀν ἤθελε νὰ ὑποχωρήσῃ στὶς θελήσεις τοῦ Βασιλιᾶ. Σ' αὐτὴ τὴ μεγάλη μάχη πού γίνεται μέσα του, ὁ Τό- μας βγαίνει νικητής. Ξέρει πὼς τάχτηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ γιὰ νὰ γίνῃ μάρτυρας τῆς χριστιανικῆς Ἰδέας, καὶ μὲ φωτισμένη συν- εἶδηση, ἀποφασίζει τὴ θυσία. Στὸ Κήρυγμα πού κάνει στὸ ἐκκλησιαστικὸ τὸ πρωῖνὸ τῶν Χριστουγέννων στὰ 1770 λέει καὶ τοῦτα τὰ λόγια⁽¹⁵⁾. «'Αγαπητοὶ μου, δὲν πρέπει νὰ νομίζουμε πὼς ἕνας μάρτυρας εἶναι μόνο ἕνας καλὸς Χριστιανός, πού σκοτώθηκε γιατί εἶναι Χριστιανός' γιατί τότες θάπρεπε νὰ θρηνοῦμε μόνο, γιὰ τὸν θάνατό του. Δὲν πρέπει νὰ τὸν θεωροῦμε σάν ἕναν κα- λὸ Χριστιανὸ πού ὑψώθηκε ὡς τὸν κόσμο τῶν Ἁγίων' γιατί τότες θάπρεπε νὰ χαι- ρόμαστε μόνο, γιὰ τὸν θάνατό του. Τὸ χριστιανικὸ μαρτύριο, δὲν εἶναι ποτές ἕνα τυχαῖο γεγονός, γιατί οἱ Ἁγιοὶ δὲν γίνονται στὴν τύχη. Ἀκόμη περισσότερο ἕνα χριστιανικὸ μαρτύριο δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς ἀνθρώπινης βουλήσεως.... Τὸ μαρτύ- ριο εἶναι πάντα σχέδιο τοῦ Θεοῦ, γιὰ τὴν Ἀγάπη Του γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, γιὰ νὰ τοὺς προειδοποιήσῃ καὶ νὰ τοὺς ὀδηγήσῃ, γιὰ νὰ τοὺς ξαναφέρῃ πίσω στοὺς δρόμους Του... Ὁ ἀληθινὸς μάρτυρας εἶναι ἐκεῖνος

πού γίνεται ὄργανο τοῦ Θεοῦ, ἐκεῖνος πού ἔχασε τὴ θέλησή του, μέσα στὴ θέληση τοῦ Θεοῦ, καὶ πού δὲν ἐπιθυμεῖ τίποτες πειά γιὰ τὸν ἑαυτό του, μήτε ἀκόμη καὶ τὴν δόξα τοῦ νὰ γίνῃ μάρτυρας...». Τὰ λόγια του αὐ- τὰ δείχνουν πὼσο συνειδητὰ ξέρει τὴν ἀπο- στολή του ὁ Τόμας. Κι' ὅταν ἀκούγονται πάνω στὶς ἀμπαρωμένες ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς, πόρτες τοῦ Ναοῦ τὰ βαρεῖα χτυπήματα τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ Βασιλιᾶ, τὰ χτυ- πήματα πού μνησθὺνε τὸν θάνατο, κ' οἱ ἱε- ρεῖς ἀλλόφρονες φωνάζουνε: «'Αμπαρῶστε τίς πόρτες. Ἀμπαρῶστε τίς πόρτες. Νὰ σω- θοῦμε. Νὰ σωθοῦμε», ὁ Τόμας ὀριμασμέ- νος πειά γιὰ τὴν θυσία, τοὺς φωνάζει⁽¹⁶⁾: «'Ανοίχτε διάπλατη τὴν πόρτα. Ἀνοίχτε τὴν πόρτα. Προσφέρω τὴ ζωὴ μου στὸ Νό- μο τοῦ Θεοῦ, πούναι πάνω ἀπὸ τὸ Νόμο τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν εἶμαστε ἐδῶ γιὰ νὰ θριαμβεύσομε πολεμῶντας, ἢ ἀντιστεκό- μενοι. Δὲν εἶμαστε ἐδῶ γιὰ νὰ πολεμήσου- με μὲ τ' ἀνθρώπινα χτήνη. Ἔχουμε πολε- μήσει τὰ χτήνη καὶ νικήσαμε. Τώρα πρέ- πει νὰ νικήσομε ὑποφέροντας. Αὐτὴ εἶναι ἡ πιὸ εὐκολὴ νίκη. Τώρα εἶναι ὁ θρίαμβος τοῦ Σταυροῦ, τώρα ἀνοίξτε τὴν πόρτα. Τὸ διατάσσω. Ἀνοίξτε τὴν πόρτα!» Κι' οἱ πόρτες ἀνοίγουν. Οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ βασιλιᾶ ὀρμοῦνε μέσα στὸ Ναό. Ὁ Τόμας τοὺς ὑποδέχεται μ' αὐτὰ τὰ λόγια: «Αὐτὸ εἶναι πάντα τὸ σημάδι τῆς Ἐκκλη- σίας, τὸ σημάδι τοῦ αἵματος. Αἷμα γιὰ τὸ αἷμα. Τὸ αἷμα Του δόθηκε γιὰ νὰ κερδηθῇ ἡ ζωὴ μου, τὸ αἷμα μου χύνεται γιὰ νὰ πληρῶσῃ τὸν θάνατό Του, ὁ θάνατός μου, γιὰ τὸν θάνατό Του».

Τοῦτα εἶναι σχεδὸν τὰ στερνά του λόγια. Οἱ ἱππεῖς σὲ λίγο τότε καρφώνουν μὲ τὰ ξιφη τους, ἐνῶ ὁ χορὸς τραγουδάει, μὲ ὑ- πόκρουση μακρυνῶν ὕμνων, τὸ ὑπέροχο χο- ρικὸ πού μεταφράζουμε πιὸ κάτω:

(15) Murder in Cathedral. Interlude-
4η ἔκδοσις σελ. 49.

(16) M. in Cathedral σελ. 73.

ΧΟΡΙΚΟ ΑΠΟ ΤΟ "ΕΓΚΛΗΜΑ ΣΤΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΗ,,

ΧΟΡΟΣ: ('Ενῶ ἀκούγεται ἀπὸ μακριὰ ἕνας λατινικὸς θρησκευτικὸς ὕμνος, τραγου-
δισμένος ἀπὸ μιὰ χορωδία).

"ὦ, Θεέ μου, τὴ δόξα Σου ὕμνοῦμε πού ἀστράφτει, σ' ὄλα πάνω στὴ Γῆ,
Στὸ δρολάπι, στὸ χιόνι, στ' ἀγριοθόρι, στὴν μπόρα' καὶ στὸ κάθε Σου
πλάσμα, στ' ἀπονήρευτο ἀγρίμι καὶ στὸν παγιδευτή.

Γιατί ὄλα ὄσα ζοῦνε, ζοῦνε κάτω ἀπ' τὸ βλέμμα τ' αὐγινῶ, τὸ δικό Σου.

"Ὅλα ὑπάρχουνε μόνο

Μέσ' στ' ἀνέσπερο φῶς Σου. Λάμπει ἡ δόξα Σου, ἀκόμα καὶ σ' αὐτοὺς
πού Σ' ἀρنيοῦνται' τὸ σκοτάδι τὴ δόξα τραγουδάει τοῦ φωτός.

Οἱ ἀρνητές Σου, δὲ θάταν μπορετὸ νὰ Σ' ἀρنيοῦνται, ἂν 'Εσὺ δὲν ὑπῆρχες'
κάπου μέσ' στὴν καρδιά τους εἶσαι 'Εσὺ, γιατί ἀλιῶς,
ἀρνητές δὲ θὰ ὑπῆρχαν.

Ζῶντας, ὅμως, βεβαιώνουν τὴν αἰώνια ὑπαρξή Σου' κάθε πλάσμα
πού ὑπάρχει, πῶς ὑπάρχεις βεβαιώνει' τὸ πουλί στὸν ἀγέρα,
τὸ γεράκι κι' ὁ σπίνος' καὶ τὰ χτήνη στὴ γῆ, τὸ θειριὸ καὶ τὸ
ἐλάφι, τὸ σκουληκι στὸ χῶμα, στὴν κοιλιά μέσα ὁ σπόρος
πῶς ὑπάρχεις βεβαιώνουν.

Πόσο κι' ὁ ἄνθρωπος, τότες, πού ἔτσι τὸν ἔχεις πλάσει, γιὰ νὰ νοιώθῃ
τὴν ὑπαρξὴ τὴν αἰώνια Σου, ἐντὸς του, πόσο, τότες, θὰ πρέπει
νὰ Σὲ ὕμνῃ κάθε ὥρα, μὲ τὴ Σκέψη, τὴν πράξη, μὲ τὸ νοῦ
μὲ τὰ λόγια.

Κύριε, ἀκόμα κι' ἐμεῖς, μὲ τὸ χέρι στὸ φρόκαλο, μὲ τὴ ράχη σκυμμένη
τὴ θρακιά συδαιλίζοντας, μὲ σπασμένο τὸ γόνα, πού σκυφτές
καθαρίζουμε τοῦ τζακιοῦ ἀποκαΐδια. Κύριε, ἀκόμα κι' ἐμεῖς
οἱ βαρεῖα ἀποσταμένοι, τοῦ Καντέρμπουρυ οἱ δοῦλες,

—Κι' εἶναι ἡ ράχη σκυμμένη κάτω ἀπ' τὸν βαρὺ μόχθο, καὶ σπασμένο
τὸ γόνα κάτω ἀπ' τὰ κριματά μας, καὶ κρυμμένο στὰ χέρια
τὸ χλωμὸ πρόσωπό μας μπρὸς στὸν ἄγριο τὸν φόβο, καὶ σκυφτὸ
τὸ κεφάλι στὴν ἀβάσταχτη λύπη.

Κύριε, ἀκόμα κι' ἐμεῖς, στὴν πλάση ὅλη ἀγροικοῦμε τὶς φωνές πού
Σὲ ὕμνοῦνε' τὸ οὐρλιαχτὸ τοῦ Χειμῶνα, τὸ τραγοῦδι τῆς "Ανοιξῆς,
καὶ τὸ θρόισμα τοῦ θέρου' τὶς φωνές τῶν πουλιῶν, τὶς φωνές
πού Σὲ ὕμνοῦνε.

Κύριε, Σ' εὐχαριστοῦμε γιὰ τὰ πλοῦσια τὰ ἐλέη Σου, γιὰ τὸ θάμα τῆς Λύτρωσης
πού χαρίζεις μὲ τὸ αἷμα' τῶν Μαρτύρων Σου τὸ αἷμα

Πού πλουτίζει τὴ γῆ, πού ἀγιάζει τοὺς τόπους:

Γιατί ὅπου ἕνας "Άγιος μονομάχησε, κι' ὅπου ἕνας Μάρτυρας ἔδωσε
τ' ἀλικὸ του τὸ αἷμα γιὰ τὸ αἷμα τοῦ 'Ιησοῦ,

"Ἐχει ἀγιάσει τὸ χῶμα καὶ θὰ μείνῃ ἔτσι ἀμόλυτο.

Κι' ἂν περάσουνε πάνω του καὶ πατήσουν ἀσκέρια κι' ἂν θάρθουνε,
μὲ χρόνια, γιὰ νὰ δοῦνε τὸ μέρος οἱ περίεργοι ἄνθρωποι'

'Απ' τῆς Δύσης τὴ θάλασσα πού χτυπώντας στὰ βράχια, σιγοτρῶει
τ' ἀκρογῶλι:

Στὴν ἐρμιά τοῦ θανάτου, σὲ νησιά ξεχασμένα, κάποιου ἀρχαίου ναοῦ
μιὰ σπασμένη κολῶνα, λέει γιὰ Σὲ προσευχή:

Ξεπηδάει ἀπ' τὸ χῶμα καὶ τῆ γῆ ξανανειώνει κάτι πάντοτ' αἰώνιο
 Ποῦ οἱ ἀνθρώποι τ' ἀρνιοῦνται. Κύριε, Σ' εὐχαριστοῦμε,
 Σένα, ποῦ ἔδωσες τέτοιαν εὐλογία στὸ Καντέρμπουρ,
 Κύριε, συγχώρησέ μας' ναί, τὸ ξέρομε ὅτι εἴμαστε σάν τούς ἄλλους
 ἀνθρώπους,
 Σάν τούς ἄλλους ἀνθρώπους ποῦ σφαλλοῦνε τὴν πόρτα καὶ κουρνιαζοῦν
 δίπλα στοῦ τζακιοῦ τῆ φωτιά'
 Σάν αὐτούς, ποῦ φοβοῦνται τῆ θεϊκῆ Σου εὐλογία, τὴν ἔρμιά τῆς
 λυχτιάς Σου, τῆ θυσία ποῦ Σοῦ πρέπει, τῆ θυσία ποῦ ζητάς μας'
 Σάν αὐτούς ποῦ φοβοῦνται, τοῦ Θεοῦ, περισσότερο, τῆ σωστῆ δικαιοσύνη,
 ἀπὸ τὴν ἀδικία τῶν μικρῶν τῶν ἀνθρώπων·
 Σάν αὐτούς ποῦ φοβοῦνται τοῦ Θεοῦ περισσότερο, τὴν ἀπέραντη ἀγάπη,
 ἀπ' τὸ χέρι ποῦ σέρνεται πάνω στὸ παραθύρι, κι' ἀπ' τῆ φλόγα
 ποῦ στέγη κατακαίει καλαμμένα, τὴν γροθιά στὴν ταξέρνα,
 κι' ἀπὸ τ' ἀνάνδρο σπρώξιμο στὸ βαθὺ τὸ κονάλι.
 Γ' ἀδικά μας τὰ ξέρομε, τὴν φτωχὴν ἀνημπόρια, τὸ μεγάλο
 τὸ κρίμα μας, ναί, τὸ ξέρομε πῶς,
 Βαρειά πάνω μας πέφτει, ἡ ἁμαρτία τοῦ κόσμου' τῶν μαρτύρων
 τὸ αἷμα κι' ἡ ἀγωνία τῶν Ἁγίων, τῆ γενιά μας βαραίνει.
 "Ω, λυτήσου μας, Κύριε.
 Σπλαγχνίσου μας, Χριστέ.
 "Ω, λυτήσου μας, Κύριε.
 Βλογημένε Ἐσὺ Τόμας, προσευχήσου γιὰ μᾶς.

Κι' ἔτσι τελειώνει τὸ «Ἐγκλημα στὴν Μητρόπολη», ὁ ποιητικὸς αὐτὸς ἄθλος, ὁ χριστιανικὸς αὐτὸ μεγαλοῦργημα. Ὁ G. Every, κρίνοντάς το γράφει⁽¹⁷⁾: «Ἡ Ash-Wednesday» εἶναι ἡ ποίηση τῆς μετανοίας. Τὸ «Ἐγκλημα στὴ Μητρόπολη» εἶναι τὸ πάθος ἑνὸς μάρτυρος.

Παράλληλα ὅμως μὲ τὴν ποιητικὴ του δημιουργία, δὲν πρέπει νὰ λησμονηθῆ καὶ τὸ σπουδαῖο κριτικὸ τοῦ ἔργο. Ὁ Ἐλιοτ εἶναι μελετητὴς καὶ γνώστης τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας. Γιὰ τὰ ζητήματα τῆς Τέχνης ἔχει τις ἀπόψεις του, ἀπόψεις, μάλιστα, ἐντελῶς πρωτότυπες καὶ θαρραλέες. Σάν κριτικὸς, παίρνει μιὰ θέση, ξεκαθαρισμένα χριστιανική. «Ἡ λογοτεχνική κριτικὴ-γράφει⁽¹⁸⁾ πρέπει νὰ συμπληρώνεται κι' ἀπὸ μιάν ἄλλη κριτικὴ, ποῦ νὰ

ἐξετάξῃ τὸ λογοτεχνικὸ κείμενο, ἀπὸ μιὰ ὀρισαμένη ἠθικὴ καὶ θρησκευτικὴ ἀποψη. Ἐνάλογα μὲ τὸ ἔν, οἱ ἄνθρωποι μιᾶς ἐποχῆς, συμφωνοῦν ἢ ὄχι, πάνω στὰ ζητήματα τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς πίστεως, μπορεῖ κι' ἡ λογοτεχνικὴ κριτικὴ νὰ εἶναι οὐσιαστικὴ ἢ ὄχι». Καὶ πάρα κάτω⁽¹⁹⁾. «Ἡ ἀλλαγὴ τῶν ἠθικῶν κανόνων ἀπὸ τὴ μιὰ ἐποχὴ στὴν ἄλλη, χαιρετίζεται πολλὰς φορές σάν μιὰ μαρτυρία τῆς τελειοποιήσεως τῆς ἀνθρωπότητας. Ἐνῶ δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἀπόδειξη γιὰ τὸ πόσο ἐφήμερα θεμέλια ἔχουν οἱ ἠθικὲς κρίσεις τοῦ Κόσμου». Ἄλλοῦ πάλι⁽²⁰⁾: «Πρέπει νὰ μάθουμε πῶς νὰ βλέπουμε τὸν κόσμο, ἔτσι καθὼς τὸν εἶδαν οἱ μεγάλοι πατέρες τοῦ Χριστιανισμοῦ. Πρέπει νὰ ξαναπάρουμε τὸν δρόμο ποῦ ὀδηγεῖ πίσω, πρὸς τις «πηγὲς τῶν ὑδάτων», γιὰ νὰ ξαναγυρίσουμε ἀπὸ ἐκεῖ μὲ βαθύτερη πνευματικὴ

(17) G. Every. The Way of Rejections. Symposium σελ. 183

(18) Points of View σελ. 145· ἀπὸ τὸ «Religion and Literature».

(19) Στὸ ἴδιο σελ. 146.

(20) Points of View, σελ. 151, ἀπὸ τὸ «The Idea of a Christian Society».

γνώση, γιὰ τὴν δικιά μας θέση, μέσα στὸν ὕλικό κόσμο. Ἐχουμε ἀνάγκη νὰ ξαναποχτήσουμε τὸ θρησκευτικό Δέος, γιατί μόνον τότες τὸ Δέος αὐτό, θὰ νικηθῆ μιὰ μέρα ἀπὸ τὴν θρησκευτικὴ Ἐλπίδα». Εἶναι πάρα πολλὰ τὰ βιβλία κριτικῆς πού δημοσίευσε, μὲ δοκίμια, ἄρθρα, μελέτες. Selected Essay - Essay Ancient and Modern - What is a Classic - The Idea of a Christian Society - Notes Towards the Definition of Culture - κ' ἄλλα. Δὲν ἀφήνει λογοτεχνικὴ ἐκδήλωση πού νὰ μὴν πῆ κάτι γι' αὐτήν. Εἶναι ἀσπληρὸς κριτὴς μὰ δίκαιος. Δείχνει πάντα καὶ σ' ὅλους τὸ δρόμο πού πρέπει νὰ πάρουν. Τὸ δρόμο τῆς χριστιανικῆς στάσεως ἀπέναντι στὰ ἐρωτηματικά τοῦ κόσμου. Δείχνει πού ξέπεσε ἡ λογοτεχνία, ξεθεμελιωμένη ἀπὸ τίς ἠθικὲς τῆς βάσεις καὶ τὴν καλεῖ πάλι σ' αὐτές, ἂν θέλῃ νάχη τὴ θέση πού τῆς τάχθηκε στὸν πνευματικὸ κόσμο τοῦ ἀνθρώπου. Συλλαμβάνει - σὰν εὐαίσθητος δέκτης - τὰ μηνύματα τῆς ἐποχῆς του: καὶ στέκεται αὐτὸς ὀδηγὸς στὸν δρόμο τῆς ἐπιστροφῆς τῆς. Τώρα πειὰ πού στέρειωσε μέσα του ὁ χριστιανικὸς κόσμος, τώρα πού ὠρίμασε καὶ καρποφόρησε ἡ χριστιανικὴ Ἰδέα στὸ πνεῦμα του, ἐλεύθερος πραγματικά, γράφει κ' ἄλλα βιβλία, πού δὲν ἔχουνε ἴσως ἔκδηλη τὴν σφραγίδα τῆς θρησκευτικότητος. Τί σημαίνει ὁμως! Ὁπως μᾶς ὑπενθύμισε ὁ Π. Μελίτης, *Amis et fac quod vis*. Ἀγάπα καὶ κάνε ὕστερα ὅ,τι θέλεις. Κλείσε μέσα σου τὴν χριστιανικὴ ἀλήθεια καὶ εἶσαι πειὰ ἐλεύθερος νὰ γράψης ὅ,τι θέλεις (21). Ἀκολούθησαν τὸ Burn

Norton, τὸ *Hot Cocker-Little Kriting*, τὰ «Τέσσερα κουαρτέτα» μεγάλης ποιητικῆς πνοῆς, ἡ «Οἰκογενειακὴ συγκέντρωσις» ποῦναι κ' αὐτὸ θεατρικὸ ἔργο. Μὰ ὅλα τούτα, μόνον σὰν πῆρε τὸν «Δρόμο τῶν ἀπαρνήσεων» τὸν δρόμο τῆς ἐπιστροφῆς, γραφτήκανε.

Στὰ 1948 ἡ Βρετανικὴ Κυβέρνηση τὸν τίμησε μὲ τὸ παράσημο τῆς ἀξίας καὶ λίγους μῆνες ὕστερα, παίρνει τὸ Βραβεῖο Νόμπελ. Ἔτσι ἡ ἀνθρωπότης τίμησε τὸν ποιητὴ πού δημιούργησε τὸ «Ἐγκλημα στὴ Μητρόπολη» καὶ τὴν «Τετάρτη τῆς Καθαροδομάδας». Ἔτσι ἡ ἀνθρωπότης τίμησε ἐκεῖνον πού τραγοῦδησε τὸ τραγοῦδι τῆς ἐπιστροφῆς τῆς. Στὴν ἀπέραντη λεωφόρο τῆς Ἱστορίας, ὅπου εἶναι στροφές, κακοτοπιές, στενοπεράσματα, στέκεται, σταλμένος ἀπὸ τὴν θεῖα Πρόνοια, κ' ἓνας κάθε φορά, πλάστης κ' ὀδηγὸς πού δείχνει στοὺς ἀνθρώπους τὸν δρόμο πού θὰ πάρουν. Σ' ἐποχὲς ἠθικῆς καταπτώσεως, ὀρθώνονται τὰ «ἄνωθεν» φωτισμένα πνεύματα, καὶ στὸν τομέα τῆς Τέχνης, γιὰ ν' ἀδράξουν τίς ἀνθρώπινες καρδιές καὶ νὰ τίς πλάσουνε μέσα στὴ φύχτα τους, σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ. Τέτοιος στάθηκε κ' ὁ Ἐλιοτ στὰ τελευταῖα χρόνια. Ὁρθώθηκε μπροστά στίς καστρόπορτες τῆς Δαμασκού γιὰ νὰ φωνάξῃ στὴν ἀνθρωπότητα πού ἐρχόταν. «Γύρισε πίσω. Στὴν Ἱερουσαλήμ σὲ καρτεροῦν οἱ ἀστέριστες πηγές τῆς Ἀλήθειας. Οἱ πηγές πού γυρεύεις».

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ

(21) «Ἀκτίνες» 1948 σ. 549.

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ ΣΗΜΕΡΟΝ

Ἐπιθυμοῦμεν ἐντελῶς ἰδιαιτέρως νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν τῶν ἀναγνωστῶν μας ἐπὶ τοῦ κατωτέρου ἀρθροῦ τοῦ συνεργάτου μας κ. Γ. Οἱ κοινὸι δὲ οὖν. Ἡ θεωρία τῆς ἐξελίξεως ἔχει ἰδιάζουσαν σπουδαιότητα καὶ καθ' ἑαυτὴν βεβαίως, ἀλλὰ καὶ διότι, ὡς γνωστόν, ὁ δόγματός ἔχει ζητήσοι νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν θεωρίαν αὐτὴν ὡς ἐπιστημονικὸν περιβάλλουμα τῆς μεταφυσικῆς του. Ὁ συνεργάτης μας ἐξετάζει τὸ θέμα αὐτὸ ἀπὸ ὅλας τὰς πλευρὰς καὶ μὲ βάσιν τὴν τελευταίαν λέξιν τῆς Ἐπιστήμης. Τὸ ἀρθρον του, ὡς καὶ τὸ δεύτερον τὸ ὁποῖον θὰ ἐπακολουθήσῃ, θὰ ἀποτελέσῃ πολὺτιμον βοήθημα, ὥστε οἱ ἀναγνώσται μας νὰ ἔχουν μίαν σαφῆ, ἀκριβῆ καὶ ὄντως κατ' ἐπιστήμην σχηματισμένην εἰκόνα, τῆς θέσεως τὴν ὁποίαν κατέχει ἡ θεωρία τῆς ἐξελίξεως εἰς τὴν σύγχρονον ἐπιστήμην.

Τὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς, αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ δυσκολώτερα βιολογικὰ προβλήματα. Ἄλλ' ὑπάρχει ἓνα δεύτερον πρόβλημα, παράλληλον πρὸς τὸ πρῶτον. Τὸ πρόβλημα τῆς ποικιλομορφίας τῶν ζῶντων ὀργανισμῶν. Τὸ πρῶτον δὲν εἶναι ὀλιγώτερον πολὺπλοκον τοῦ δευτέρου, καίτοι ἐθεωρήθη πάντοτε ὡς ἀπλούστερον. Πιθανώτερον εἶναι μάλιστα ὅτι τὸ πρόβλημα τοῦτο εἶναι τὸ βασικώτερον. Φαίνεται ὅτι ἡ λύσις του θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιχύσῃ ἀπλετον φῶς καὶ ἐπὶ τοῦ δευτέρου προβλήματος. Δηλαδή τῆς ἀπεράντου ποικιλομορφίας τῶν ζῶων καὶ τῶν φυτῶν. Ἴσως, ἀκόμη, ὁ χωρισμὸς τῶν δύο τούτων προβλημάτων νὰ ἀφελῆται εἰς τὸ ὅτι εἰς οὐδὲν ἐξ αὐτῶν ἐδόθη μέχρι σήμερον ἡ ἀπάντησις. Πάντως, τὰ ἀνεπαρκῆ δεδομένα τῆς ἐπιστήμης μὲ τὰ ὁποῖα ἐμεῖθα ἠναγκασμένοι, ἐκόντες-ἄκοντες, νὰ ἀντιμετωπίσωμεν τὰ δύο αὐτὰ κυριῶδη βιολογικὰ προβλήματα, ἐπιβάλλουν τὸν χωρισμὸν τῶν. Σήμερον, ὑπὸ τὸ ἀμυδρὸν φῶς τῶν ἀνεπαρκῶν ἐπιστημονικῶν δεδομένων, εὐρισκόμεθα ἠναγκασμένοι νὰ τὰ ἀντιμετωπίζωμεν ἀκόμη χωριστά.

Α'.

Ἡ ἄνευ ὀρίων ποικιλομορφία τῶν ἐμβίων ὄντων δὲν στερεῖται ρυθμοῦ καὶ τάξεως. Πράγματι, κατὰ τὴν συστηματικὴν μορφολογοανατομικὴν ἐξέτασιν τῶν ζῶων καὶ τῶν φυτῶν, ἀνευρίσκονται πλεῖστα ὅσα στοιχεῖα ὄχι μόνον ἐπιτρέποντα ἀλλὰ καὶ παρωθοῦντα εἰς μίαν ἱεραρχικὴν ταξινόμησιν αὐτῶν. Ἡ συστηματικὴ κατάταξις τῶν ζῶων ὀργανισμῶν παρουσιάζει μίαν κλιμάκωσιν ἐκδηλον. Τοὺς ἀπλουστέρους μονοκυττάρους ὀργανισμοὺς διαδέχονται οἱ πολὺπλοκοὶ καὶ τούτους οἱ ἀκόμη πολὺπλο-

κώτεροι, μέχρι τῶν πολυθαλασσοῦ ὀργανισμοῦ ἀνωτέρων ζῶων καὶ φυτῶν. Ὁ αὐξάνων καταμερισμὸς τῶν λειτουργιῶν καὶ ἡ συμβαδίζουσα μὲ αὐτὸν ἀνωτέρας τάξεως ὀργάνωσις προπαρασκευάζει βεβαίως τοὺς ζῶντας ὀργανισμοὺς διὰ τὴν διαθίωσιν τῶν εἰς νέα περιβάλλοντα, δὲν μᾶς δίδει ὅμως ποτὲ τὸ δικαίωμα νὰ ὀμιλήσωμεν περὶ «ἀτελεστέρων» καὶ «τελειωτέρων» ὄντων. Τοῦτο δὲ διὰ τὸν ἀπλουστάτον λόγον, ὅτι καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ μονοκύτταροι ὀργανισμοὶ οὐδεμίαν ἀτέλειαν παρουσιάζουν. Διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐπιτελοῦν ἀκόπως τὰς αὐτὰς ἀκριβῶς λειτουργίας μὲ τοὺς ἔχοντας πολὺπλοκον ὀργάνωσιν ζῶντας ὀργανισμοὺς καὶ ἐπιτυχάνουν ἄριστα τοὺς δύο βασικοὺς σκοποὺς καθὲ ἐμβίου ὄντος. Δηλαδή τὴν αὐτοσυντήρησιν ἀφ' ἑνὸς καὶ τὴν διαίωσιν τοῦ εἴδους τῶν ἀφ' ἑτέρου.

Παρά ταῦτα, ὡς πρὸς τὴν ὀργάνωσιν, αἱ ἐπὶ τῆς γῆς ζωϊκαὶ καὶ φυτικαὶ μορφαὶ παρουσιάζουν μίαν καταφανῆ κλιμάκωσιν. Περιέργως μάλιστα καὶ ἡ ἐξέτασις τῶν ἀπολιθωμάτων ποὺ ἔρχονται εἰς φῶς ἀπὸ τὴν σκαπάνην τοῦ παλαιοντολόγου ἐρευνητοῦ ἐπιτρέπει τὴν χρονολογικὴν παρακολούθησιν τῆς κλιματώσεως αὐτῆς κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν γεωλογικῶν αἰῶνων. Εἰς τὰ ἀργέγονα γεωλογικὰ στρώματα δὲν συναντῶμεν οὐδὲ ἴχνος ζωῆς. Εἰς νεώτερα, ἀνακαλύπτομεν τὰ πρῶτα τῆς ἴχνης. Εἰς ἀκόμη ἀνώτερα, εὐρίσκωμεν φυτὰ καὶ ζῶα, ἔπειτα θηλαστικὰ καὶ, τελευταῖον, τὸν ἄνθρωπον. Αἱ ζωϊκαὶ καὶ φυτικαὶ μορφαὶ ἐξελλίσσονται, δηλ. ἐφοδιάζονται μὲ εἰδικὴν ὀργάνωσιν διὰ τὰ ἐπεκταθοῦν καὶ νὰ κατακτήσῃ τὰ νέα κλίματα καὶ περιβάλλοντα τὰ ὁποῖα δημιουργοῦνται συνεχῶς διὰ τῆς ἀδιακόπου μεταβολῆς τῶν κλιματολογικῶν καὶ ὕδροβιολογικῶν συνθηκῶν

τοῦ πλανήτου μας (1). Ἡ ζωὴ ξεδιπλώνεται ἀπὸ τὴν ἀπλὴν πρωτόγονον μορφήν της, διὰ τὰ φθάση σιγά-σιγά τὴν πολυσύνθετον σημερινὴν ἐμφάνισίν της. Εἰς τὸ φαινόμενον αὐτὸ τοῦ συνεχοῦς ζευτύλιγματος τῶν δυνατοτήτων ποῦ ἔκρυσπτον μέσα των αἱ διάφοροι ἀρχικαὶ μορφαὶ τῆς ὄργανικῆς ζωῆς, δύναται νὰ ἀποδοθῇ θαυμασία ὁ ὅρος «ἐξέλιξις», δηλ. ζευτύλιγμα τῶν ἐνευλιγμένων καὶ μόνον δυναμικῶς ὕφισταμένων ἱκανοτήτων εἰς τὰς ἀρχικὰς μορφὰς τῆς ζωῆς.

Ἡ διαδοχικὴ αὐτὴ ἐκτύλιξις τῶν δυνατοτήτων τῆς ζωῆς, ἡ ὁποία ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν κατὰ διαδοχικὰ στάδια ἐμφάνισιν καὶ τὴν κλιμακωτὴν διάταξιν τῶν ζωϊκῶν μορφῶν, εἶναι γεγονός γενικῶς ἀποδεκτὸν.

Ἐπὶ τῆς ἀδιαφιλονικήτου αὐτῆς ἀληθείας ἐστηρίχθησαν ὅλοι οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὰ βιολογικὰ προβλήματα ἐπιστήμονες καὶ προσεπάθησαν μὲ διαφόρους θεωρίας νὰ διαγράψουν τὴν πορείαν τῆς ἐξελίξεως ἀφ' ἑνὸς καὶ τὸν τρόπον ἀφ' ἑτέρου μὲ τὸν ὅποιον εἶναι πιθανὸν νὰ συντελέσθῃ αὐτή.

Θὰ ἀναπτύξωμεν ἐδῶ εἰς γενικὰς γραμμάς τὰς κυριωτέρας ἐκ τῶν θεωριῶν αἱ ὁποῖαι προσεπάθησαν νὰ διαφωτίσουν τὸ πρόβλημα τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὅποιον ἐπραγματοποιήθη ἡ διαδοχικὴ κλιμακωτὴ ἀνάπτυξις τῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς γῆς.

Β'.

Κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα ὁ πατὴρ τῆς Συστηματικῆς Βοτανικῆς, ὁ Λιναῖος, ἐπίστευεν ὅτι τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη ὑπάρχουν ἐπὶ τῆς γῆς ὅπως ἀκριβῶς ἀρχήθην ἐνεφανίσθησαν. Ἐδέχετο δηλ. ὅτι τὰ εἶδη δὲν μεταβάλλονται (2). Ὁλίγον ἀργότερα, ὁ Γάλλος ζωολόγος Geoffroy Saint-Hilaire, ὑπεστήριξε τὸ ἐντελῶς ἀντίθετον. «Ἐλεγε δηλ., ὅτι τὰ εἶδη μεταβάλλονται καὶ ὅτι τὰ ἀνώτερα παρήχθησαν κατὰ ἐντελῶς τυχαῖον τρόπον ἀπὸ τὰ κατώτερα καὶ αὐτὰ ἀπὸ τὰ ἀκόμη κατώτερα κ.ο.κ. Κατ' αὐτὸν ἡ τύχη μόνη της κάμνει τὴν μεταβολὴν τῶν ζωϊκῶν καὶ φυτικῶν εἰδῶν καὶ ἔτσι ἡ ζωὴ τελειοποιεῖται συνεχῶς καὶ ἀκαταπαύστως.

Ἄλλος ζωολόγος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὁ Erasmus Darwin (πάππος τοῦ γνωστοῦ μας Charles Darwin) ἐδέχετο τὴν καταγωγὴν τῶν ἀνωτέρων εἰδῶν ἐκ τῶν κατωτέρων, ἀλλ' ἐπίστευεν ὅτι ἡ μεταβολὴ αὐτὴ

βαδίζει ἐπὶ σχεδίου καθοριζομένου καὶ κατευθυνομένου ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ. Ὁ διάσημος, τέλος, γεωλόγος καὶ παλαιοντολόγος Cuvier ἐπέμενεν ἐπὶ τῆς ἀπόψεως τοῦ ἀμεταβλήτου τῶν εἰδῶν. Εἰς μίαν μάλιστα συνεδρίαν τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν τῶν Παρισίων ἐπέτεθῃ δρυμύτατα κατὰ τοῦ Saint-Hilaire, ὁ ὁποῖος ἐπεχείρησε νὰ ἀποδείξῃ τὴν ὑπαρξιν συγγενείας μεταξύ σπονδυλωτῶν καὶ ἀσπονδυλῶν, κατόπιν ζωηροτάτης καὶ δευτάτης συζητήσεως.

Ὁ Cuvier εἰς τὴν θέσιν τῆς ἐξελικτικῆς ἐκδοχῆς ἐποποθέτησε μίαν ἄλλην θεωρίαν, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποῖαν ἔπρεπε νὰ εἶχαν λάθει χώραν πολλὰι δημιουργικὰ πράξεις. Ὑπεστήριξε δηλ., ὅτι ἔπρεπε νὰ εἶχαν γίνῃ τῶσαι δημιουργίαι ὅσαι εἶναι αἱ γεωλογικαὶ περίοδοι τὰς ὁποίας παρουσιάζει ὁ φλοιὸς τῆς γῆς. Τοῦτο δὲ διότι ἐδέχετο ὅτι εἰς τὸ τέλος ἐκάστης γεωλογικῆς περιόδου ἐξηφανίζετο διὰ κατακλυσμῶν ἡ χλωρίς καὶ ἡ πανίς ἡ ὁποία ἐξακρατήριζε κάθε περίοδον. Ἡ θεωρία αὐτὴ τοῦ Cuvier εἶναι γνωστὴ εἰς τὴν ἐπιστήμην ὡς θεωρία τῶν κατακλυσμῶν.

Γ'.

Ἀφ' ἑτέρου εἶναι εἰς ὄλους γνωστὸν τὸ κεφάλαιον τῆς κοσμογονίας, ὅπως ἐκτίθεται εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον τῆς Ἀγίας Γραφῆς, τὴν «Γένεσιν». Ὅταν ἐγράφετο τὸ κεφάλαιον τοῦτο, καμμία βεβαίως βιολογικὴ ἢ ζωο-φυτολογικὴ ἐπιστήμη δὲν εἶχεν ἀναπτυχθῆ. Παρὰ ταῦτα, ἡ κοσμογονία τῆς Ἀγίας Γραφῆς, γραμμὴν ἀπὸ τὸν Μωϋσέα αἰῶνας ὀλοκλήρους πρὸ Χριστοῦ, εἰς γλῶσσαν ἀπλὴν μὲν, ἀλλὰ πολὺ παραστατικὴν, ἐκθέτει μὲ ἐπιγραμματικὴν συντομίαν καὶ ζηλευτὴν σαφήνειαν τὰ τῆς ἐμφανίσεως τῶν διαφόρων μορφῶν τοῦ φυτικοῦ καὶ ζωϊκοῦ βασιλείου. Πράγματι, αἱ ὀλίγα ἀλλὰ σαφεῖς καὶ ἀκριβεῖς φράσεις τῆς μᾶς πληροφοροῦν ὅτι ἡ πρώτη ζωὴ ἐδημιουργήθη εἰς τὰ ὕδατα. Κατόπιν ἀνεφάνησαν τὰ φυτὰ, τὰ ἔρπετα, τὰ πτηνὰ, τὰ μεγάλα ζῶα καὶ τελευταῖος ὁ ἄνθρωπος.

Ἡ Γραφὴ δηλαδὴ παρουσιάζει κλιμακωτὴν τὴν δημιουργίαν τῶν ζώντων ὀργανισμῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Τόσον μάλιστα ἐπιστημονικῶς ἀκριβῆς παρουσιάζεται ἡ ἔκθεσις αὐτὴ, ὥστε ὁ Haeckel ἀκόμη, παρὰ τὴν σφοδρὰν ἀντιπάθειαν καὶ τὴν ἐχθρικὴν στάσιν ποῦ ἐπεδείκνυε πάντοτε ἐναντὶ τῆς πίστεως, καὶ μάλιστα τῆς Χριστιανικῆς, ἀναγκάζεται νὰ ἐπαινέσῃ ἐτὴν ἀπλὴν καὶ φυσικὴν διάταξιν τῶν ἰδεῶν ποῦ ἐκτίθεται ἐκεῖ καὶ ποῦ ἀντιτίθενται ὀξέως πρὸς τὴν σύγχυσιν τῶν μυθολογικῶν κοσμογονιῶν τοῦ πλείστου τῶν ἀρχαίων λαῶν. Καὶ προσθέτει: «Κατὰ τὴν Γένεσιν (τὸ

1) *Προβλ.* Paul Büchaer—Spezialisierung und entwicklung, Leipzig 1940.

(2) *Βλ. ἡμέτερον ἄρθρον* 'Ὁ Mendel καὶ ἡ θεωρία τῆς ἐξελίξεως' «*Ακτίνες*», Σεπτέμβριος 1941, σ. 163.

πρῶτον βιβλίον τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης) βλέπομεν τὸν Θεὸν-Κύριον νὰ σχηματίζῃ τὴν γῆν ὡς σῶμα ἀνόργανον. Χωρίζει κατ'ὅπιν τὸ φῶς καὶ τὸ χάος, ἀκολούθως τὰ ὕδατα καὶ τὴν στερεάν γῆν. Ἴδου ἡ γῆ κατοικήσιμος διὰ τοὺς ζῶντας ὀργανισμοὺς. Ὁ Θεὸς κάμνει τότε πρῶτον τὰ φυτὰ καὶ ἀργότερα τὰ ζῶα καὶ διαπλάσσει μεταξύ τῶν τελευταίων ἀκόμη τοὺς κατοίκους τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ ἀέρος κατ' ἀρχάς, ἀργότερα τοὺς κατοίκους τῆς στερεᾶς γῆς. Τέλος ὁ Θεὸς δημιουργεῖ, τελευταῖον κατὰ σειράν ἐκ τῶν ὀργανικῶν ὄντων, τὸν ἄνθρωπον. Τὸν δημιουργεῖ «κατ' εἰκόνα» του διὰ νὰ εἶναι ὁ κύριος τῆς γῆς. Τὸ λάθος τοῦ Μωυσέως εἰς ἄλλην αὐτὴν τὴν φυσικὴν ἱστορίαν, κατὰ τὴν γνώμην πάντοτε τοῦ Haeckel, συνίσταται εἰς τοῦτο: Ἐνῶ τὰ γράφει ὅλα πολὺ ὠραία, θέλει νὰ βλέπῃ, σῶναι καὶ καλά, ὡς κύριον δημιουργικὸν παράγοντα τὸν Θεόν. Κατὰ τὴν Γένεσιν, ὁ Θεὸς διατάσσει καὶ γίνονται τὰ πάντα. Ἴδου λοιπὸν πῶς συνεχίζεται ὁ Haeckel: «Καίτοι οἱ μεγάλοι αὐτοὶ νόμοι τῆς ὀργανικῆς ἐξελιξέως... ἐθεωρήθησαν ὑπὸ τοῦ Μωυσέως ὡς ἔκφρασις δραστηριότητος ἐνὸς Δημιουργοῦ διασκευάζοντος τὸν κόσμον, ἐν τούτοις ἀνακαλύπτομεν ἐκεῖ τὴν ὠραίαν ἰδέαν τῆς προοδευτικῆς ἐξελιξέως, τῆς βαθμιαίας διαφοροποιήσεως τῆς ἀπλῆς ἀρχικῶς ὕλης. Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ ἀποτισωμεν δίκαιον καὶ εὐλικρινῆ φῶρον θαυμασμοῦ πρὸς τὴν μεγαλειώδη ἰδέαν τὴν περικλειομένην εἰς τὴν κοσμογονίαν τοῦ Ἰουδαίου νομοθέτου» (3).

Δ.

Ἐκεῖνο, λοιπὸν, τὸ ὁποῖον θέτει τοὺς ὑλιστάς ἀντιμετώπους καὶ ἐχθροὺς πρὸς τὴν πίστιν, δὲν εἶναι ὅτι οὗτοι δέχονται τὴν ἰδέαν τῆς ἐξελιξέως, ἀλλ' ὅτι δὲν θέλουν νὰ παραδεχθοῦν τὴν παρέμβασιν τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν πορείαν τῆς ἐξελιξέως αὐτῆς. Τοὺς ὑλιστάς ἐνοχλεῖ φοβερά ἡ ἰδέα τοῦ Δημιουργοῦ, ὅπως οἰδέποτε ἐκλαμβανομένη, καὶ αὐτὴν ἀγωνίζονται νὰ διαγράψουν πάσῃ θυσίᾳ. Εἰς τὴν θέσιν τοῦ Δημιουργοῦ τοποθετοῦν τοὺς ἀπροσώπους φυσικοὺς παράγοντας, τυφλάς δυνάμεις καὶ τυχαίας συμπτώσεις, θυσιάζοντες προθύμως καὶ τὴν λογικὴν ἀλληλουχίαν ἀκόμη, ὅταν χρειασθῇ. Ἄρκει νὰ περισώσουν τὸ εἶδωλόν των, τὴν «τύχην», τὴν ὁποίαν καὶ δέχονται a priori ὡς τὴν μόνην δημιουργικὴν αἰτίαν τοῦ ὀργανικοῦ καὶ ἀνοργάνου κόσμου. Θέλουν,

ὅπως καὶ ἂν ἔχουν τὰ πράγματα, νὰ βλέπουν ὡς αἰτίας προκαλοῦσας τὴν ἐμφάνισιν τῶν νέων ζωικῶν καὶ φυτικῶν εἰδῶν ἀλόγους μόνον παράγοντας, δρῶντας ὅλως τυχαίως (4).

Αὐτὸ δὲ ἀκριβῶς τὸ νόημα ἀποδίδεται συνήθως εἰς τὴν θεωρίαν τῆς Καταγωγῆς. Γίνεται δηλ. ὑποσυνειδητῶς δεκτὸν ὅτι τὰ εἶδη ποῦ ὑπάρχουν σήμερον προέρχονται ἀπὸ ἄλλα προϋπάρχοντα εἶδη, τὰ ὁποῖα μετεβλήθησαν τυχαίως, ἀναιτίως καὶ χωρὶς ἡ μεταβολὴ αὐτῆ νὰ χαρακτηρίζεται ἀπὸ ὀρισμένην κατεύθυνσιν (5).

Ἡ σημερινὴ ὁμως σοβαρὰ ἀντιμετώπισις τῶν δεδομένων τῆς ἐξελιξέως ἀποδίδει τὴν μορφήν τῆς δ' α ἡ μ ο σ ὕ ν η ς ὡ ς π ρ ὸ ς τὰ π ε ρ ῖ π ι θ α ν ο τ ῆ τ ω ν (6) εἰς οἰονδῆποτε ὁ ὁποῖος θὰ ἠθέλε νὰ ἐπιμένῃ ἀκόμη ἐπὶ τὸν ὡς ἄνω ἀπρηχαιωμένων ἀντιλήψεων. Ὁ Lecomte De Noüy εἰς τὸ τελευταῖον τοῦ βιβλίου Human Destiny (1947) γράφει σχετικῶς: «Ἡ ὅλη ἱστορία τῆς ἐξελιξέως εἶναι διαστικτος με ἀπίθανα μυστήρια. Κάθε μεγάλο βῆμα πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἔγινε ἐναντίον τῶν πλέον ἀκάμπτων νόμων τῆς πιθανότητος» κάθε πρόοδος εἶναι μίαν ἀπίθανον ἄνοδος ἀπὸ ἕνα χαμηλότερον εἰς ἕνα ἀνώτερον ἐπίπεδον».

Ὁ δὲ καθηγητὴς Ambrose Fleming ἔγραψεν: «Ὁ δὸς ἐξέλιξις χρησιμοποιεῖται γενικῶς πρὸς δῆλων μίαν βαθμιαίας ἀναπτύξεως ἀπὸ τοῦ ἀπλοῦ εἰς τὸ πολὺπλοκον ἢ ἀπὸ τοῦ γενικοῦ εἰς τὸ ἐξειδικευμένον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν αἰφνιδίαν δημιουργίαν. Ἄλλὰ φαίνεται ὅτι χρησιμοποιεῖται ἐπίσης ἀπὸ μερικοὺς συγγραφεῖς ὡς ἕνας ὁρος διὰ νὰ ὑποδηλώσῃ μίαν ἀποτελεσματικῶς δρῶσαν αἰτίαν, εἰς φράσεις τοιαύτας ὡς: «ἡ ἐξέλιξις δρᾷ κατ' αὐτὸν ἢ κατ' ἐκεῖνον τὸν τρόπον», «ἡ ἐξέλι-

(4) Εἰς τὴν Διακήρυξιν τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημονῶν σ. 40-53 εὕρισκε κανεὶς σαφῆ ἔκθεσιν τῆς οἰκτρᾶς κοσμοθεωριακῆς ἐκμεταλλείσεως, ποῦ ἔγινεν ἐκ μέρους τῶν ὀλιστῶν ἐπὶ τῆς θεωρίας τῆς ἐξελιξέως.

(5) Κατὰ τὴν διαπραγματεύσειν ὀλων τῶν θεωριῶν αὐτῶν ἐιέθη ὡς βασικὴ προϋπόθεσις τὸ ὅτι αἱ διάφοροι ζωικαὶ καὶ φυτικαὶ μορφαὶ προήλθον διὰ μεταβολῶν τῶν ἀρχικῶς ζῶντων ἐπὶ τῆς γῆς ζῶων καὶ φυτῶν καὶ ἐπομένως ὅτι ὅλαι αἱ σημεριναὶ μορφαὶ κατάγονται ἐξ ἄλλων ποῦ προὔπηρξαν ἐπὶ τῆς γῆς. Διὰ τοῦτο ὅλαι αὐταὶ αἱ θεωρίαι ὁμοῦ χαρακτηρίζονται ὡς θεωρίαι τῆς Καταγωγῆς.

(6) Ἐπὶ τῶν πιθανοτήτων ἔχουν γραφῆ τὰ ἐξῆς: δύο ἄρθρα εἰς τὰς «Ἀκτινας»: Α. ΚΑΤ. «Ἐπιστημονικὴ ἔγνωση καὶ πιθανότης», Μάρτιος 1943 σ. 43-47 καὶ «Δημιουργία καὶ πιθανότης», Μάιος 1944 σ. 102-104.

(3) Schöpfungsgeschichte, Histoire de la création (trad. L. tourneaux zeme édition). Paris 1884, p. 29.

εις παρήγαγε ἓνα μάτι, ἢ ἓνα αὐτί, ἢ ἓνα ἐγκέφαλον. "Ἄν ὁ δρος «ἐξέλιξις» θεωρητῆται ὡς ὄνομα μιᾶς λειτουργίας, εἶναι κάτι πού εἶναι κατάλληλον καὶ ἀναμφισβήτητον" ἔάν ὅμως χρησιμοποιητῆται διὰ νὰ σημαίνῃ ἓνα παράγοντα δημοιουργικόν, ἀπρόσωπον, ὁ ὁποῖος θὰ ἀρκῆ μόνος του διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἀφαντάστων περιπτώσεων τῆς φύσεως καὶ θὰ καθιστᾷ περιττὸν νὰ ἀνατρέξωμεν εἰς ὑπέρτατον προσωπικόν Δημιουργόν, τότε χρησιμοποιεῖται ἐσφαλμένως.

Τὸ νὰ εἰπώμεν, συνεχίζει ὁ Fleming, ὅτι μόνη τῆς ἢ ἐξέλιξις παρήγαγε ἓνα ἄκρως ἐξειδικευμένον ὄργανον, ὅπως π. χ. ἓνα μάτι ἢ ἓνα αὐτί, μὲ φανερόν σχέδιον, προσαρμογὴν καὶ σκοπὸν, εἶναι τὸσον ἀκατανόητον, ὅσον τὸ νὰ εἰπώμεν ὅτι ἡ αὐτόματος δρᾶσις τεμαχίων ζύλου ἢ μετάλλου παρήγαγε ἓνα φωτογραφικὸν θάλαμον ἢ ἓνα ἠλεκτρικὸν τηλέφωνον. Εἶναι δυνατόν νὰ συζητηθῇ, καὶ κατὰ πόσον ἡ ἐξέλιξις ὑπὸ τὴν πρώτῃν ἔννοιαν τοῦ δρου, δηλαδὴ τῆς βαθμιαίας ἀναπτύξεως, εἶναι ἡ μ ε θ ο δ ο ς μὲ τὴν ὁποίαν συνετελέσθη ἡ δ η μ ι ο υ ρ γ ι α, ἀλλὰ πάντως χρειάζομεθα μιαν διαρκῆ δρᾶσιν κατευθυντήριον Διάνοιαν, τὴν Διάνοιαν τοῦ Δημιουργοῦ, ὁ ὁποῖος ἐδημιούργησε τὸν κόσμον κατὰ τὴν μέθοδον αὐτὴν (7).

Καὶ συμπεραίνει τὰ ἀκόλουθα ὁ σοφὸς καθηγητῆς:

«Τὸ νὰ λέγωμεν ὅτι μόνη τῆς ἢ ἐξέλιξις παρήγαγε ἢ κατηύθυνε τὸ σύμπαν πρὸς τὴν σημερινὴν του κατάστασιν ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ νὰ ἀναγνωρίσωμεν εἰς τὴν ὕλην δύναμιν αὐτορρυθμίσεως, νὰ τῆς ἀποδοῶμεν τὰς ἰδιότητας Διανοίας καὶ νὰ τὴν κάμωμεν δημιουργὸν θεότητα ἔξω αὐτοῦ πού ἀπλῶς εἶναι, δηλαδὴ ἔξω ἀπὸ τὸ ὄνομα μιᾶς λειτουργίας πού παρακολουθοῦμεν ἢ ἑνός γεγονότος» (8).

Ἡ ἐξέλιξις» λοιπὸν (δηλ. ἡ κλιμακωτὴ ἀνέλιξις τῶν ζῶντων ὀργανισμῶν) δὲν θὰ ἦτο ποτὲ δυνατόν νὰ γίνῃ ἀφ' ἑαυτῆς. Τὸ τοιοῦτον θὰ ἦτο ἀντίθετον πρὸς τοὺς νόμους τῶν πιθανοτήτων. Οἱ νόμοι ὅμως αὐτοὶ εἶναι ἡ μαθηματικὴ ἔκφρασις τῆς τυχαίας ἐμφανίσεως τῶν διαφόρων γεγονότων. Ἐπομένως ἡ «ἐξέλιξις» θὰ ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὴν τύχην. Τοῦτο ἀναγκάζει τοὺς ἀπροκαταλήπτους συγχρόνους ἐπιστήμονας νὰ παραδέχωνται τὴν παρέμβασιν ἑνὸς ἀγνώστου παράγοντος, τὸν ὁποῖον ὀνομάζουν «ἀντιτύχην» (Anti-hazard, anti-chance). Οἱ οἰασθῆποτε ὅμως ἀποχρώσεως ὀλισθαί ἐπιμέ-

νουν, παρ' ὅλα ταῦτα, καὶ ὑποστηρίζουν μὲ φανατισμὸν τὸ βασικὸν ὀλιστικὸν δόγμα τῆς τυχαίας πορείας κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῶν ζῶντων ὀργανισμῶν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ παραδοχὴ τῆς θεωρίας τῆς καταγωγῆς δὲν εἶναι ἀρκετὴ διὰ νὰ γίνῃ κανεὶς δεκτὸς εἰς τὴν παράταξιν τῶν ὀλιστῶν. Χρειάζεται ἀπαραιτήτως καὶ ἡ μετὰ πείσματος ἀποκήρυξις κάθε παράγοντος ὁ ὁποῖος θὰ ἦτο δυνατόν νὰ κατευθύνῃ ἐπὶ μιᾶς προκαθορισμένης γραμμῆς τὴν πορείαν τῆς καταγωγῆς.

Ε'.

Ἡ θεωρία ὅμως τῆς καταγωγῆς, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐμφανίσεώς της μέχρι σήμερον, φαίνεται νὰ ἐξελίσσεται διαρκῶς (9), συμπληρουμένη κατὰ καιροὺς διὰ νέων στοιχείων ἢ καὶ ἀνοικοδομουμένη ἐκ νέου ἐπὶ νέων βάσεων. Κατ' ὄσιν ἐν τοῖσις ὑφίσταται μόνον μιᾶ ἀπλῆ καλινδρομικὴ κίνησις μετὰξὺ τῶν δύο ἀρχικῶν θέσεων τὰς ὁποίας διετύπωσαν οἱ Lamarck καὶ Darwin. Οἱ δύο αὐτοὶ φυσιοδίφαι ἐζήτησαν νὰ εὑρουν τοὺς φυσικοὺς ἐκείνους παράγοντας οἱ ὁποῖοι θὰ ἦσαν εἰς θέσιν νὰ προκαλέσουν τὴν μεταβολὴν τῶν ζῶων καὶ τῶν φυτῶν πού ἔζων ἐκάστοτε, διὰ νὰ δώσουν γένεσιν εἰς τὰ νέα φυτικά καὶ ζωϊκά εἶδη. Ἠσχολήθησαν δηλ. εἰς τὸ νὰ περιγράψουν ἓνα «λογικόν» τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον θὰ ἦτο δυνατόν νὰ παραχθῇ τὸ ἓνα εἶδος ἀπὸ τὸ ἄλλο, καθὼς καὶ τὰ πιθανὰ αἰτία εἰς τὰ ὁποῖα ἦτο δυνατόν νὰ ὀφείλεται ἡ μεταβολὴ αὐτῆ. Ἀποτέλεσμα τῶν προσπαθειῶν των ἦτο ἡ διατύπωσις δύο ἐρμηνειῶν τῆς θεωρίας τῆς Καταγωγῆς, αἱ ὁποῖαι χαρακτηρίζονται ἀντιστοιχῶς μὲ τὰ ὀνόματα «Λαμαρκισμὸς» καὶ «Δαρβινισμὸς».

Ὁ Λαμαρκισμὸς ἀποδίδει τὴν μεταβολὴν τῶν εἰδῶν καὶ τὴν θαυμασίαν σκοπιμότητα τῆς κατασκευῆς καὶ ὀργανώσεως αὐτῶν, εἰς τὰς ἀλλοιώσεις τὰς ὁποίας ὑφίστανται τὰ ἐπὶ μέρους ἄτομα κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀτομικῆς των ζωῆς μὲ τάσιν πρὸς προσαρμογὴν των εἰς τὰς συνθήκας τοῦ περιβάλλοντος. Ἐξωτερικαὶ ἐπιδράσεις ἢμποροῦν νὰ τροποποιήσουν σημαντικῶς τὴν κατασκευὴν καὶ τὰς λειτουργίας τῶν ζῶντων ὀργανισμῶν. Εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς μεταβάλλονται τὰ ὄργανα τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦνται περισσότερον, λόγῳ εἰδικῶν ἐξωτερικῶν συνθηκῶν, εἰς τρόπον ὅστε νὰ ἀναπτύσσωνται εἰς μέγαν βαθμόν. Ἡ χρῆσις, ὅπως λέγει ὁ Lamarck, ἀναπτύσσει τὰ ὄργανα, ἐνῶ ἡ ἀχρηστία τὰ καταστρέφει. Αὐτὴ ἦτο ἡ βά-

(7) Prof. J. A. Fleming Evolution and Revelation p.3. Παρλ. «Ἀκτίνες» 1946 σ. 386.

(8) Ambr. Fleming μν. ἔργον σ. 9.

(9) Bl. «Ἀκτίνες» Α.Κ. «Ἡ ἐξέλιξις τῆς θεωρίας τῆς ἐξέλιξεως» τ. 1939 σ. 12.

σις ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἀνεχώρησε, δεχθεὶς ἐπιπροσθέτως ὅτι ἐῖς ἀνάγκη δημιουργεῖ τὰ ὄργανα».

Ἄλλὰ δὲν ἐσταμάτησεν ἕως ἐδῶ. Ἐπροχώρησε καὶ εἰς μίαν ἄλλην ὑπόθεσιν, τὴν ὁποῖαν ἐθεώρησεν ὄχι μόνον ἀναγκαίαν ἀλλὰ καὶ βασικὴν διὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ τρόπου τῆς ἐξ ἀλλήλων παραγωγῆς τῶν ζωικῶν καὶ φυτικῶν μορφῶν. Ἐδέχθη δηλαδή, ὅτι αἱ προσαρμογαὶ αὐταὶ εἶναι κληρονομικαί. Κατέληξε λοιπὸν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι διὰ τῆς παρατεινομένης χρήσεως εἶναι δυνατὴ ἡ συνεχῆς τελειοποίησις τῆς κατασκευῆς καὶ λειτουργίας τῶν ὀργάνων πρὸς ὠρισμένην κατευθύνσιν. Διὰ μέσου δὲ τῶν ἀλλεπαλλήλων γενεῶν ἐδέχετο ὅτι παρήχθησαν αἱ τὸσον θαυμάσιαι προσαρμογαὶ πού παρουσιάζει ὁ ὀργανικὸς κόσμος. Βασικὴ λοιπὸν προϋπόθεσις διὰ τὴν ὀρθότητα τῶν ἀντιλήψεων τοῦ Lamarck εἶναι τὸ κληρονομητὸν τῶν ἐπικτητῶν ἰδιοτήτων διὰ μέσου τῶν ἀναριθμητῶν ἀλλεπαλλήλων γενεῶν.

Ἡ πηγὴ, ἐξ ἄλλου ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἠγέλυσεν ὁ Δαρβίνος τὰ στοιχεῖα πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς θεωρίας του ἦτο ἡ πείρα τοῦ φυτοτέχνου καὶ ζωοτέχνου ἐκτροφέως. Ὡς γνωστὸν, τὰ διάφορα ἄτομα, ζῶα ἢ φυτὰ, ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ εἴδους, παραλάσσουσιν πρὸς διάφορους κατευθύνσεις. Ὁ ἐπιμελὴς γεωργὸς καὶ ὁ καλὸς κτηνοτρόφος ἐκλέγουσιν μεταξὺ τῶν πολλῶν ἀτόμων μόνον ὅσα ἀναπαύονται εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς γεωργικῆς οἰκονομίας. Αὐτὰ πολλαπλασιάζει περαιτέρω, ἐνῶ τὰ ἄλλα τὰ ἀποκλείει ἐκ τῆς ἀναπαραγωγῆς. Λέγομεν τότε ὅτι κἀμὲν «ἐπιλογῆν».

Ἐπιλογὴ ὁμῶς γίνεται καὶ εἰς τὴν φύσιν. Εἶναι γνωστὸν, ὅτι οἱ ζῶντες ὀργανισμοὶ παράγουν κατὰ γενικὸν κανόνα πολὺ περισσότερους ἀπογόνους ἀπὸ ἐκείνους πού κατορθώνουν τελικῶς νὰ φθάσουν εἰς τὴν πλήρη ἀνάπτυξιν των. Οἱ πολλοὶ ἀποθνήσκουσιν ἢ κατατρώγονται ἀπὸ ἄλλους πρὸ τοῦ φθάσασιν εἰς τὸ στάδιον τῆς ὠριμότητος. Ὁ Δαρβίνος εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἐκλέγοντος γεωργοῦ ἢ κτηνοτρόφου ἐποθέτησε, προκειμένου περὶ τῆς ἐλευθερίας ἐν τῇ φύσει ζωῆς, τὸν «ἀ γ ὠ ν α π ε ρ ἰ ὕ π ά ρ ξ ε ω ς». Κατὰ τὸν ἀγῶνα αὐτὸν ἐπιζοῦν τὰ καλλίτερον προσαρμοζόμενα εἰς τὸ ἐκασταχοῦ περιβάλλον ἄτομα, ἐνῶ τὰ ὀλιγότερον προσηρμοσμένα διαρκῶς ἀπομονοῦνται καὶ ἐξαφανίζονται. Διὰ τοῦ ἀγῶνος περὶ ὑπάρξεως λοιπὸν συντελεῖται, κατὰ τὸν Charles Darwin, τὸ ἔργον τῆς «φυσικῆς ἐπιλογῆς», διατηρουμένων εἰς τὴν ζωὴν μόνον τῶν καλλίτερον προσηρμοσμένων ἀτόμων.

Δεδομένου ἤδη ὅτι αἱ συνθήκαι διαβιώσεως παραμένουν κατὰ κανόνα ἐπὶ μακρὸν

χρονικὸν διάστημα αἱ αὐταὶ εἰς ὠρισμένας περιοχάς, ὁ Δαρβίνος λέγει ὅτι δίδεται τοιοῦτοτρόπως ἡ δυνατότης μιᾶς συνεχοῦς ἐπιλογῆς. Ἡ ἐπὶ μακρὸν χρόνον πρὸς τὴν αὐτὴν κατευθύνσιν ἐπιλογὴ θὰ εἴδῃ ὡς συνέπειαν μίαν σταθερῶς βελτιουμένην προσαρμογὴν, διὰ τῆς ἐνίσχυσεως, εἰς τὰς ἀλλεπαλλήλους γενεάς, τῶν καταλλήλων παραλλαγῶν.

Ἐπομένως αἱ δύο βασικαὶ προϋποθέσεις τοῦ Δαρβινισμοῦ εἶναι: 1) ἡ ὑπερπαραγωγὴ τῶν ἀπογόνων καὶ 2) ἡ συνεχῆς καὶ ἀδιάλειπτος ἐμφάνισις τῶν ἀνευ κατευθύνσεως κληρονομικῶν παραλλαγῶν ἢ ποικιλιῶν.

ΣΤ'.

Ἐάν θελήσωμεν τώρα, γράφει ὁ διάσημος βιολόγος καθηγητῆς Max Hartmann, νὰ ὑποθάλωμεν εἰς κριτικὴν τὰς ἀπόψεις τοῦ Lamarck, πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν πρωτίστως ὅτι κατ' οὐδένα λόγον θὰ ἦτο δυνατόν, καὶ ἂν ἀκόμη αἱ προϋποθέσεις τῆς θεωρίας του ἀπεδεικνύοντο ἀληθεῖς, νὰ καταστῇ νοητὴ ἡ ὅλη πορεία τῆς ἐξελίξεως. Τοῦτο δέ, διότι ὑπάρχουν πλεῖστοι ὅσαι προσαρμογαί, ἐπὶ τῶν ὁποίων δὲν ἰσχύουν αἱ ὑπ' αὐτοῦ διδόμεναι ἐρμηνεῖαι. Ὡς παράδειγμα δὲ χαρακτηριστικὸν παρουσιάζει τὴν περιπτώσιν τῶν ἐργατιδῶν μελισσῶν, μετὴν εἰς τὸ ἔπαυρον προσαρμοσθεῖσαν σωματικὴν κατασκευὴν, μετὴν τελείαν ἐξειδίκευσιν εἰς τὰς λεπτάς καὶ ποικίλας ἐργασίας τῆς κυμέλης καὶ μετὰ τὸσον πολυσύνθετα ἔνστικτὰ τῆς. Ὅλαι αὐταὶ αἱ σωματικαὶ διαμορφώσεις καὶ αἱ ἔνστικτῶδες ἐνέργειαι τῶν μελισσῶν ἐπ' οὐδὲν λόγῳ εἶναι δυνατόν νὰ νοηθοῦν ὡς ἀποτέλεσμα προσαρμοστικῆς λειτουργίας· διότι ἡ βασίλισσα, ἐκ τῆς ὁποίας κατάγονται ὅλαι αἱ ἐργατίδες, δὲν εἶναι ἰκανὴ νὰ κάμῃ οὐτε τὴν παραμικρὰν ἐργασίαν καὶ οὐδεμίαν ἀπὸ τὰς ἐξαιρετικὰς ἰδιοτήτων τῶν ἐργατιδῶν κατέχει⁽¹⁰⁾.

Ἐκτὸς ὁμῶς τούτου ὑπάρχει καὶ ἕνα ἄλλο πρόβλημα ἐξόχως δύσκολον: Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ ἀντιληπτόν, πῶς αἱ ἐπισυμβαίνουσαι τροποποιήσεις εἰς τὰ ὄργανα θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἔχουν ἐπὶ τῆς κληρονομικῆς οὐσίας ἀντίκτυπον τοιοῦτον, ὥστε νὰ ἀλλοιωθῇ ἀκριβῶς τὸ ἀντίστοιχον πρὸς τὸ ὑπ' ὧσιν ὄργανον τμήμα τοῦ *genome*⁽¹¹⁾ καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον, ὥστε εἰς τὰς ἐπομένας γενεάς νὰ ἀναπαράγεται

(10) Max Hartmann - Allgemeine Biologie, Jena 1933, s. 655.

(11) Τὸ σύμπλοκον τῶν κληρονομικῶν καταβολῶν κάθε ἀτόμου εἰς ἀπλὴν ὄσιν, π.χ. ἐντὸς τῶν ὠρίμων γεννητικῶν κυττάρων.

πιστῶς ἢ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀτομικῆς ζωῆς ἐπιτευχθεῖσα προσαρμοστικὴ μεταβολή. Ὁ βιολόγος Marchel Prenau νομίζει διὰ τοῦτο ὅτι «μόνον ὡς θαύμα ἠμποροῦμεν νὰ ἀντικρῶσωμεν τὴν κληρονομικότητα τῶν ἐπικτήτων χαρακτηριστικῶν» (12). Τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι τόσον πολὺ σκοτεινόν, ὥστε σήμερον μόνον ὡς ἀπλοϊκότης δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ ἡ εὐκολία μὲ τὴν ὁποίαν ὁ Lamarck ἐνόμισεν ὅτι ἔλυσε τὸ πρόβλημα τῆς μεταβολῆς τῶν εἰδῶν.

Πράγματι, ἡ ραγδαίως ἐξελισσομένη πειραματικὴ κληρονομικότης βεβαιώνει ὅτι ὄχι μόνον δὲν ἔχομεν καμμίαν ἀπόδειξιν περὶ τοῦ κληρονομησίου τῶν ἐπικτήτων ἰδιοτήτων, ἀλλ' ἀπεναντίας ὅτι εἶναι μεγάλου τὸ πλήθος τῶν γεγονότων τὰ ὁποῖα ὁμιλοῦν περὶ τοῦ ἀντιθέτου. Ὑπενθυμίζομεν ἐδῶ μόνον τὴν ἀκαμπτον σταθερότητα τῶν καθαρῶν σειρῶν τοῦ Johanssen καὶ τὴν ἀφθονον πείραν ἐπὶ τοῦ μὴ κληρονομητοῦ τῶν ἰδιοπαρалаλαγῶν. Πρὸ παντὸς ὅμως τὰς ἀποκαλύψεις τοῦ Μενδελισμοῦ ὑπὸ τὴν στενωτέραν του ἔννοιαν καὶ εἰδικῶς τὴν ἐξαιρετικὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν γεννητῶν (gen) (ποῦ εὐρίσκονται ἐντοπισμένοι μέσα εἰς τὰ χρωματισμάτια) ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἐξωτερικῶν παραγόντων. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Hartmann συμπεραίνει ὅτι «μὲ τὸν τόσον ἀπλοῦν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον αἱ μέχρι σήμερον θεωρίαι τοῦ Λαμαρκισμοῦ ἐνόμισαν ὅτι ἠδυνήθησαν νὰ ἐρμηνεύσουσιν τὴν μεταβολὴν τῶν εἰδῶν, ἐξάπαντος δὲν τὸ κατώρθωσαν, τόσον δέ, ὥστε αἱ ἀπόψεις αὐταὶ τοῦ Λαμαρκισμοῦ ὑπὸ τὴν σημερινὴν τοῦλάχιστον μορφήν των πρέπει νὰ ἀπορριφθοῦν» (13).

Ἐξ ἄλλου οἱ Γάλλοι καθηγηταὶ Guillermond καὶ Mangenot γράφουν εἰς τὸ περίφημον ἔργον των *Precis de Biologie Végétale*, ὅτι (καὶ τοῦτο πρέπει νὰ τὸ προσέξῃ ἰδιαίτερος ὁ ἀναγνώστης): δὲν γνωρίζομεν σήμερον καμμίαν ἀδιαμφισβήτητον περίπτωσιν κληρονομίας χαρακτηριστῶν ἀποκτηθέντων ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ περιβάλλοντος· μερικὰ γεγονότα ποῦ φαίνεται νὰ ὑποδεικνύουν μίαν κληρονομικὴν μεταβίβασιν τῶν χαρακτήρων τῆς κατηγορίας αὐτῆς ἀνεφέρθησαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον προσφάτως ἀπὸ διαφόρους Λαμαρκιστάς, ἀπεδείχθη ὅμως εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις, ὅτι τὰ ἐν λόγῳ γεγονότα ἴητο δυνατόν νὰ ἐρμηνευθοῦν μὲ πολὺ διάφορον τρόπον ἀπὸ τὴν κληρονομίαν τῶν ἐπικτήτων ἰδιοτήτων» (14).

(12) M. Prenau, *Βιολογία καὶ Μαγισμός* σελ. 180.

(13) Μνημ. ἔργον σελ. 656.

(14) A. Guillermond-G. Mangenot-Pre-

Ἁ κατηγητῆς Caullery τέλος γράφει σχετικῶς μὲ τὴν κληρονομίαν τῶν ἐπικτήτων ἰδιοτήτων ὅτι «ἡ μελέτη τοῦ προβλήματος αὐτοῦ μᾶς ὠδήγησεν εἰς τὴν διαπίστωσιν ὅτι πολλὰ ἀπὸ τὰ γεγονότα τῆς προσαρμογῆς εἶναι μεταβολαὶ ἀποκλειστικῶς ἀτομικαί, ὄχι κληρονομικαί, ὅπως εἶναι αἱ σωματικαὶ τροποποιήσεις ἢ παραλλαγαί» (15). Εἰς ἄλλο δὲ σημεῖον λέγει τὰ ἑξῆς: «Πρέπει νὰ ἀναγνωρίσωμεν, ὅτι ἡ βασικὴ αὐτὴ ἀρχὴ τοῦ Lamarck δὲν ἠδυνήθη νὰ σταθῆ ἐμπρὸς εἰς τὴν ἀκριθεῖ παρατήρησιν καὶ τὸ πείραμα. Ἡ κληρονομικότης τῶν ἐπικτήτων ἰδιοτήτων δὲν κατωρθώθη νὰ ἀποδειχθῆ πειραματικῶς» (16).

Ὡς πρὸς τὴν θεωρίαν λοιπὸν τοῦ Lamarck, ἡ ἀποκατάλητος ἐπιστημονικὴ ἔρευνα μᾶς εἶπεν ἤδη τὰς ἀπόψεις τῆς. Καίρως νὰ ἴδωμεν τώρα καὶ τὸν Δαρβινισμόν ὑπὸ τὸ φῶς τῶν δεδομένων ποῦ μᾶς παρέχει ἡ σύγχρονος βιολογικὴ ἐπιστήμη.

Z'.

Ἄς ἐνθυμηθῶμεν, ἐν πρώτοις, τὰς δύο βασικὰς προϋποθέσεις τοῦ Δαρβινισμοῦ τὰς ὁποίας εἶδομεν ἀνωτέρω (ὑπὸ Στ' ἐν τέλει). Ἐκ τῶν προϋποθέσεων αὐτῶν ἡ πρώτη, δηλαδὴ ἡ ὑπερπαραγωγή ἀπογόνων, δὲν τίθεται βεβαίως ἐν ἀμφιβόλῳ. Προκειμένου ὅμως περὶ τῆς δευτέρας, δηλαδὴ τῆς ἀπεριορίστου παραλλακτικότητος, τὰ πράγματα δὲν εἶναι καὶ τόσον ἀπλά. Χωρὶς βαθυτέραν ἔρευναν, ἐδέχθη ὁ Darwin ὅτι μεταῦ τῶν ὑπαρχουσῶν πάντοτε πολλῶν ποικιλιῶν ἢ παραλλαγῶν δὲν θὰ ἔλειπον καὶ αἱ κληρονομούμεναι. Τὸ πῶς αἱ κληρονομήσιμα αὐτὰ παραλλαγαὶ πρωτοεμφανίζονται, εἶναι ζήτημα μὲ τὸ ὁποῖον ὁ Δαρβίνος δὲν ἠσχολήθη. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ θεωρία του κατηγορεῖται συνήθως ὅτι δὲν κατορθώνει νὰ ἐξηγήσῃ τὸ οὐσιῶδες πρόβλημα, τὸ ὁποῖον συνίσταται εἰς τὸ ποῖα εἶναι τὰ «κίνητρα» τῆς γενέσεως νέων παραλλαγῶν, τῆς γενέσεως νέων εἰδῶν. Μόνον μερικὰ δευτερογενῆ φαινόμενα τῆς πορείας τῆς ἐξέλιξεως κατορθώνει νὰ ἐρμηνεύσῃ διὰ τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς (17).

Τὸ λάθος ἐπὶ τοῦ ὁποῖου θεμελιόται ἡ δευτέρα αὐτὴ βασικὴ προϋπόθεσις τῆς θεωρίας τοῦ Δαρβίνου περὶ τοῦ τρόπου τῆς μεταβολῆς τῶν εἰδῶν, θὰ ἀντιληφθῶμεν εὐκόλα, ἂν σκεφθῶμεν ὅτι ὁ Δαρβίνος δὲν

cis de Biologie végétale Paris 1946, p. 875-876.

(15) M. Caullery, le problème de l'évolution, Paris 1931 p. 415.

(16) M. Caullery, μν. ἔργον σελ. 274.

(17) Max Hartmann, μν. ἔργον σελ. 656.

είχε τίποτε ὅπ' ὄψιν του ἀπὸ τὰ κλασσικὰ πειράματα τοῦ Johannsen καὶ τοῦ Jennings ἐπὶ τῶν καθαρῶν σειρῶν δὲν ἐγνώριζε τίποτε ἀπὸ τὰς βασικὰς ἐννοίας τῆς συγχρόνου Βιολογίας ἐπὶ τῶν «ὁμοζύγων» καὶ «ἐτεροζύγων» (18), τὴν διαφοράν μεταξὺ «φαινοτύπου» καὶ «γονοτύπου» (19). Ἦγνόει τὴν σημασίαν τῆς «ἐτερογονιμοποίησης», ποῦ εἶναι ὁ κανὼν εἰς τὴν φύσιν, δὲν ἔτυχε νὰ εὐρεθῆ ἐμπρὸς εἰς τὰς ἐκπληκτικὰς ἀποκαλύψεις τῶν πειραμάτων τοῦ Mendel, σύμφωνα μὲ τὰς ὁποίας ἐν μόνον ζεῦγος ἀνθρώπων ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ δώσει γένεσιν εἰς δέκα ἐπτὰ ἑκατομύρια διαφορετικοὺς κατὰ τὴν ἐμφάνισιν ἀνθρώπους χωρὶς κανεὶς ἀπ' αὐτοὺς νὰ βγαίη ἐξω ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ ἀνθρωπίνου εἴδους!

Ἄλλὰ καὶ πολλὰ ἄλλα ἐξ ὧν μᾶς ἀποκαλύπτει ἡ σύγχρονος βιολογία ἦσαν ἐντελῶς ἀγνωστα εἰς τὸν Δαρβῖνον. Ἔτσι ἐξηγεῖται πῶς ἔφθασε νὰ θέσῃ ὡς βῆσιν τῆς θεωρίας του τὴν ἐσφαλμένην ἐκδοχὴν τῆς ἀενάου καὶ ἀδιακόπου παραγωγῆς νέων κληρονομικῶν παραλλαγῶν. Ὁ καθηγητὴς M. Hartmann λέγει διὰ τοῦτο, ὅτι ἡ πειραματικὴ μέθοδος ἔδωκεν ἀποτέλεσμα τὰ τὰ ὁποία φαίνεται νὰ ἀφαιροῦν τὰ θεμέλια καὶ τῶν δύο αὐτῶν θεωριῶν (Λαρκισμοῦ καὶ Δαρβινισμοῦ), μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀπορροφηθοῦν αὐταὶ ὑπὸ τῶν γενετισῶν καὶ κατὰ τὸν τρόπον τοιοῦτον, ὥστε νὰ ἐκφράζεται ἡ γνώμη, ὅτι πρέπει νὰ παραιτηθῶμεν τῆς ἐλπίδος τῆς ἀναφερομένης εἰς τὸ δυνατόν τῆς λύσεως τοῦ προβλήματος τῆς ἐξελίξεως (20).

Κλείομεν τὴν συντομωτάτην αὐτὴν ἐπισκόπησιν τοῦ Δαρβινισμοῦ μὲ τὴν ἐξῆς ἐ-

πιγραματικὴν διαπίστωσιν τῶν προαναφερθέντων Γάλλων καθηγητῶν: «Ὅτε τοῦ Lamarck οὔτε τοῦ Darwin αἱ ὑποθέσεις εἶναι ἀρκεταὶ διὰ νὰ ἐξηγήσουν τὸ γεγονός τῆς ἐξελίξεως καὶ πρέπει νὰ ἀναγνωρισθῶμεν ὅτι ἡ ἐξήγησις αὐτῆ, παρὰ τὴν πρόβον τῆς ἐπιστήμης, δὲν εὐρέθη ἀκόμη δὲν ὑπάρχει λοιπὸν σήμερον πλήρης καὶ συγκριμένη θεωρία τῆς καταγωγῆς» (21).

Η'.

Οἱ ὕλισται ὅμως εἶναι ἔτοιμοι εἰς τὸ σημῆον αὐτὸ νὰ προσβάλουν ὡς τελευταῖον «αὐτοῦ» τὸ συνηθμένον ἐπιχείρημα: Ἐξεχάσατε τὰς μεταλλάγας! Ἐξεχάσατε τὰς ἐργασίας τοῦ De Vries!... Βεβαίως πρέπει νὰ ἀναφεροῦν καὶ αὐταὶ ἐδῶ. Ἄς εἰπωμεν, ἐν πρώτοις, μὲ ὀλίγα λόγια, τί εἶναι αἱ «μεταλλάγαι». Μεταλλάγαι, λοιπὸν, (mutations), εἶναι μεταβολαὶ αἱ ὁποιαὶ ἐπέρχονται εἰς τὰς κληρονομικὰς καταβολὰς. Δηλαδή εἰς τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, τὰ ὁποία προσδιορίζουν τὰς διαφοροὺς κληρονομικὰς ιδιότητας. Ἡ αἰτία τῶν μεταβολῶν αὐτῶν μᾶς εἶναι ἀγνωστος. Ἰδιάζον δὲ χαρακτηριστικὸν τῶν εἶναι, ὅτι αἱ ἐξ αὐτῶν προκύπτουσαι ιδιότητες μεταδίδονται κληρονομικῶς ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν (22).

Τὴν σπουδαιότεραν συμβολὴν ἀπὸ ἀπόψεως ἐπιτευχθέντων ἀποτελεσμάτων εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο προσέφερεν ὁ Ὀλλανδὸς βοτανικὸς Hugo De Vries, διὰ τῶν περιφημῶν ἐργασιῶν του ἐπὶ τῶν μεταλλαγῶν, αἱ ὁποιαὶ ἐδημοσιεύθησαν τὸ 1900 καὶ ἐξῆς. Ἰδοῦ ἕνα παράδειγμα:

Τὸ 1791 ἐγεννήθη εἰς τὴν Μασσαχουσέτην ἕνα ἄρρεν πρόβατον μὲ πολλὰ κοντὰ πόδια καὶ μὲ μακρὰν ράχιν. Τὸ πρόβατον αὐτὸ εἶχε τὸ πλεονέκτημα νὰ μὴ ἤμπορῆ νὰ πηδᾷ τοὺς μανδροτοίχους. Διὰ τοῦτο ἐπολλαπλασιάσθη διασταυρωθὲν μὲ κανονικὰ θήλας. Ὅλοι οἱ ἀπόγονοι τοῦ κριοῦ Angon-αὐτοῦ ἦτο τὸ ὄνομά του-εἶχαν κοντὰ πόδια καὶ μακρὰν ράχιν. Ἄς σημειωθῆ, ὅτι ἡ γενεὰ τῶν προβάτων Angon ποῦ παρήχθη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐξέλιπεν ἐν τέλει, ἐπειδὴ μετὰ τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἐκτροφῆς τῶν προβάτων Merinos, μὲ τὴν ἐξαιρετι-

(21) Guillemond-Mangenot, μν. ἔργ. σ. 878

(22) Ἐνῶ δηλ. εἰς τὰς παραλλάγας καὶ τὰς προσομοιωτικὰς μεταβολὰς μεταβάλλεται μόνον ἡ ἐξωτερικὴ ἐμφάνισις καὶ διάπλασις (δ φαινότυπος) τοῦ αἰόμου, κατὰ τὰς μεταλλάγας γίνονται μία βαθυτέρα, μεταβολὴ μέσα εἰς τὴν κληρονομικὴν οὐσίαν (τὸν γονότυπον). Ἀποτέλεσμα τῆς μεταβολῆς αὐτῆς εἶναι ἡ αἰφνιδία καὶ ἀπότομος ἐμφάνισις μᾶς νέας ιδιότητος, ἡ ὁποία ἀκολούθως κληρονομεῖται κανονικῶς.

(18) Ὁ Johannsen εἰργάσθη ἐπὶ τῶν φυτῶν καὶ ὁ Jennings ἐπὶ ζώων. Αἱ ἐργασίαι αὐτῶν δύο ἀπέδειξαν διὰ πειραματικῆς κανεὶς ἐπὶ αὐτόμων ποῦ ἔχουν ξεκαθαρισθῆ ἀπὸ ἀπόψεως βιολογικῆς, δηλ. ἔχουν ὁμοιόμορφον καὶ ὁμόζυγον οὐσίαον τῆς κληρονομικῆς οὐσίας, διότι εἶναι, ὅπως λέγομεν, καθαρὰι σειραὶ, αἱ ιδιότητες τῶν αὐτόμων παραμένουν πλεόν ἀναλλοίωτοι εἰς τὰς ἀλλεπαλλήλους γενεὰς ποῦ θὰ ἀκολοῦθῶσιν. Ἡ ἀπατηλὴ ἐντύπωσις τῆς μεταβολῆς τῶν διαφορῶν αὐτόμων ὀφείλεται συνήθως εἰς τὸ διὰ τὰ χρησιμοποιούμενα αἴμα δὲν εἶναι βιολογικῶς καθαρὰ, εἶναι «ἐτεροζύγα» δηλ. ἀνομοιόμορφα ἀπὸ ἀπόψεως κληρονομικῶν καταβολῶν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ παρουσιάζουν, ὅταν πολλαπλασιασθοῦν, ποικιλομορφίαν ἀπογόνων. Ἄς σημειωθῆ διὰ τὰ πειράματα τοῦ Darwin ἔγιναν ἐπὶ ὄλκιου πλήρους ἀνομοιόμορφου γενετικῶς καὶ μὲ συνεχεῖς ἀναδιασταυρώσεις...!

(19) Περὶ γονοτύπου καὶ φαινοτύπου γίνεται λόγος περαιτέρω.

(20) M. Hartman, μν. ἔργον σ. 654.

κὴν ποιότητα καὶ ποσότητα τοῦ μαλίου τῶν, ἔχασε τὴν οἰκονομικὴν σημασίαν τῆς.

Πολὺ ἀργότερα ὁ De Vries διὰ πειραμάτων ἐπὶ τοῦ φυτοῦ *Oenothera Lamarckiana* καὶ ἀκόμη ἀργότερα ἡ Σχολὴ τοῦ Morgan εἰς τὴν Ἀμερικὴν ἐπὶ τοῦ διπτέρου ἐντόμου *Drosophila* ἐπεβεβαίωσαν καὶ πειραματικῶς τὴν ὑπαρξίν τῶν μεταλλαγῶν.

Αἱ μεταλλαγαὶ τῶρα, διὰ νὰ εἶναι ὠφέλιμοι, πρέπει νὰ παρέχουν εἰς τὸ εἶδος περισσότερα προσόντα καὶ νὰ τοῦ δίδουν μεγαλύτερας πιθανότητας ἐπιτυχίας εἰς τὸν ἀγῶνα περὶ ὑπάρξεως. Τὰ κοντὰ πόδια π.χ. τῆς γενεᾶς Angou θὰ ἦσαν μειονέκτημα εἰς μίαν φυσικὴν διαθίωσιν. Πράγματι τὰ ζῶα αὐτὰ δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀντεπεξέλθουν εἰς τὸν ἀγῶνα περὶ ὑπάρξεως, ἐπειδὴ δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ παρακολουθήσουν κατὰ τὴν φυγὴν τὰ κανονικὰ πρόβατα, ὡς ἐκ τούτου δὲ θὰ ἐγίνοντο ἢ εὐκόλως λεία τῶν σαρκοθῶρων καὶ γρήγορα θὰ ἐξήφανίζοντο.

Μία ἐκ τῶν μεταλλαγῶν τῆς *Oenothera* παρήγαγε μόνον θήλειος ἀπογόνους. Καὶ τῆς μεταλλαγῆς αὐτῆς ἡ διατήρησις εἶναι ἀδύνατος.

Σύμφωνα μὲ τὴν θεωρίαν τῶν Μεταλλαγῶν ὑπάρχει ἐπομένως ἡ δυνατότης τοῦ σχηματισμοῦ νέων εἰδῶν χάρις εἰς τὰς νέας πλεονεκτικὰς αὐτὰς ἰδιότητας τοῦ παρουσιάζονται κατὰ καιροῦς. Ἡ δημιουργία νέων εἰδῶν μὲ τὰς μεταλλαγὰς δὲν εἶναι καθόλου βέβαιον γεγονός. Πάντως ὁμοίως καὶ ἂν ἀκόμη τὰ πράγματα ἔχουν οὕτω πῶς, ἡ θεωρία τῶν Μεταλλαγῶν μᾶς ἀφίνει χωρὶς καμμίαν ἀπάντησιν εἰς τὸ βασικώτερον ζήτημα ἐξ ὧων, δηλαδὴ εἰς τὸ ποῖα τὰ «κίνητρα» τῶν μεταλλαγῶν. Ὁ Hartmann σημειώνει τὰ ἐξῆς ἐπ' αὐτοῦ: «Ἡ δυνατότης τῆς λειτουργίας τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς διδεται διὰ τῆς συχνῆς ἐμφανίσεως τῶν μικρῶν μεταλλαγῶν, ἀφίνουσα οὕτως νὰ διαφανῆ ἕνας δρόμος τὸν ὁποῖον εἶναι δυνατόν νὰ ἠκολούθησεν ἡ μεταβολὴ τῶν εἰδῶν... Ἐρωτᾶται ὁμοίως ἂν τὰ γεγονότα αὐτὰ ἐπαρκοῦν διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν συχνὰ τόσοσιν πολυπλόκων προσαρμῶν καὶ τῶν φαινομένων πολλακίως ὡς τόσοσιν (ὀρθογενετικῶς) κατευθυνομένων ἐξελικτικῶν σειρῶν» (23).

Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα, ὅπως ἔχουν σήμερον τὰ πράγματα, λέγει ἐν συνεχείᾳ ὁ καθηγητὴς Hartmann, εἶναι ἀρνητικὴ καὶ προσθέτει: «Ἡ συγκριτικὴ ἐπι-

σκόπησις δεικνύει ἀληθῶς ὅτι εἰς τὰς διαφόρους ομάδας τῶν ζῴων καὶ τῶν φυτῶν παρουσιάζονται ὁμόλογοι μεταλλαγαὶ καὶ ἡ πληροφορία αὕτη καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ κατὰ τὴν σύγκρισιν ἐπιβαλλομένη διαπίστωσις κατευθυνομένων ἐξελικτικῶν σειρῶν παρῶθι εἰς τὴν σκέψιν ὅτι αἱ ἐσωτερικαὶ τρόπον τινὰ συνθήκαι κατὰ τὴν κατασκευὴν τῶν γεννητῶν διατάσσονται κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ ἐπιτρέπουν μόνον τελείως ὀρισμένας μεταλλαγὰς καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εὐνοοῦν ἐπίσης προοδευτικὰς μεταλλαγὰς πρὸς τὴν αὐτὴν κατευθύνειν. Περί τῆς ὑποτιθεμένης ὁμοίως ἐσωτερικῆς κατασκευῆς τῶν γεννητῶν οὐδὲν γνωρίζομεν πρὸς τὸν παρόν» (24).

Ὁ δὲ Α. Η. Sturtevant καθηγητὴς τῆς Γενετικῆς καὶ μέλος τῆς Ἑθνικῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν τῆς Ἀμερικῆς, ὁ ὁποῖος σήμερον εἶναι αἰθνήτις ἐπὶ τῶν ζητημάτων τῆς κληρονομικότητος, γράφει: «Πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὡς πιθανόν ὅτι τὸ πλεῖστον τῶν γεννητῶν (Genes) ποῦ εἶναι παρόντες εἰς ἕνα ὄργανισμὸν, κατεργάζονται λειτουργίας μὲ πλεονεκτικὰτα διὰ τὸν ὄργανισμὸν... Τοῦτο δὲν εἶναι τελολογικὴ ἄποψις, ἀλλ' ἄποψις ἡ ὁποία ἀπορρῆει ἀπὸ τὴν παρατήρησιν ὅτι τὸ πλεῖστον τῶν μεταβολῶν τῶν γεννητῶν (Genes) γίνονται πρὸς τὴν κατευθύνειν τῆς μικροτέρας δραστηριότητος» (25).

Ἐτι μᾶλλον. Παρὰ τὰς ἐπὶ τῶν μεταλλαγῶν στηριχθεῖσας ἐλπίδας ὑπὸ τοῦ De Vries καὶ τῶν ὁπαδῶν του, ἐπὶ τεσσαράκοντα ἐπτὰ ὀλόκληρα ἔτη ἐντατικῆς πειραματικῆς ἐργασίας ἐπ' αὐτῶν, δὲν κατορθώθη νὰ παρουσιασθῆ ὅτι εἰς ἕνα γινεμα μεταλλαγῆς ἡ ὁποία νὰ ὑπερηδῆ τὰ ὄρια τοῦ εἶδους. Αἱ μεταλλαγαὶ λοιπὸν φαίνεται νὰ περιορίζονται ἀναγκαστικῶς μέσα εἰς ὀρισμένα ὄρια, χωρὶς νὰ δύνανται νὰ τὰ ὑπερβῶν. Συντελοῦν δὲ μόνον εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς ἀπεράντου ποικιλομορφίας ἐντὸς τοῦ εἶδους, ἡ ὁποία ἐπιτείνεται χάρις εἰς τοὺς διὰ τῶν διασταυρώσεων ἐπιτυγχανομένους ἀτελειώτους ἀνασυνδυασμοῦ τῶν κληρονομικῶν καταβολῶν. Ἄν μάλιστα ληφθῆ ὑπ' ὄψιν καὶ ὁ συσχετισμὸς ὅστις ὑποδεικνύεται τελευταίως ὅτι ὑφίσταται μεταξύ καρκίνου καὶ μεταλλαγῶν (26), τὰ πράγματα

(24) M. Hartmann, *μνημον. ἔργον* σ. 658.

(25) A. H. Sturtevant, *The Evolution and Function of Genes*, American Scientist, April 1948, p. 235.

(26) Production of mutations in *Drosophila* by treatment with some carcinogens.—M. Demerec (Abstracts of papers presented at 1947 meeting in the nat. Acad. of Sciences) Science, June 20, 1947.

(23) M. Hartmann—*Allgemeine Biologie* Juni 1933, p. 657-658. *Περὶ τῆς ὀρθογενετικῆς ἐξελίξεως Ἰδα καὶ Ἀκτινὸς Μάιος—Ἰούνιος 1938, σ. 128.*

δὲν θὰ ἦσαν καθόλου εὐνοϊκά διὰ τὴν θεωρίαν τῶν μεταλλαγῶν.

Θ'.

Οἱ Ἀμερικανοὶ καθηγηταὶ Bayles καὶ Will Burnett γράφουν ὅτι: «Κάθε μία ἀπὸ τὰς τρεῖς μεγάλας θεωρίας (δηλ. Λαμαρκισμός, Δαρβινισμός καὶ θεωρία τῶν Μεταλλαγῶν) τὰς ὁποίας ἀνέπτυξεν ἡ ἐπιστήμη διὰ τὰ δῶσα ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα περὶ τοῦ πῶς ἐφθάσαμεν νὰ εἴμεθα ὅπως εἴμεθα, δεικνύεται ἀνεπαρκής. Ἡ θεωρία τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς δὲν φαίνεται νὰ ὑπολογίζῃ ἱκανοποιητικῶς τὰς ἀρχικὰς αἰτίας. Ἡ θεωρία τῆς κληρονομίας τῶν ἐπικτητῶν ἰδιοτήτων ἐμφανίζεται ὡς ἔχουσα μικρὰν ἢ οὐδεμίαν πειραματικὴν ἀποδείξιν ὡς στήριγμα. Ἡ θεωρία τῶν μεταλλαγῶν δὲν φαίνεται νὰ ὀδηγῇ τὴν ἀνάπτυξιν πρὸς τὴν κατάλληλον κατεύθυνσιν, δηλαδὴ πρὸς περισσότερον ἐπιθυμητὴν προσαρμογὰς. Οἱ βιολόγοι εὐρίσκονται ἀκόμη ἐν ἐπιφυλακῇ διὰ μίαν ἐπαρκῆ θεωρίαν. Ἐξακολουθοῦν νὰ ἀναζητοῦν ἓνα ἀγνωστον παράγοντα» (27).

Καὶ ὁ ἀνθρωπολόγος Weismel λέγει ὅτι «ὅπωςδήποτε ἐπέρασεν ὀριστικῶς ὁ καιρὸς κατὰ τὸν ὅποιον ὁ ὕλισμός ἠδύνατο νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν θεωρίαν τῆς ἐξελίξεως. Ἡ ἐξέλιξις εἶναι νοητὴ μόνον ὡς ἔργον μίᾳ νοούσης δυνάμεως... αὐτὸ εἶναι τὸ μέχρι τοῦδε ἀποτέλεσμα τῆς ὅλης ἐρευνῆς τῆς ἐξελίξεως» (28).

Ἄν δηλαδὴ ἡ ἐξέλιξις ὀφίσταται ὄντως ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς διαδοχικῆς ἐμφανίσεως τῶν ζῶντων ὀργανισμῶν, αἱ ἐπὶ μέρους θεωρίαι τῆς καταγωγῆς παρουσιάζουν πολλὰ προβλήματα ἀλυτὰ καὶ ἀντιλεγόμενα διὰ τὴν ἐπιστήμην. Πασίγνωστον μάλιστα εἶναι τὸ γεγονός ὅτι μέχρι σήμερον μόνον κατὰ φαντασίαν εἶδομεν νὰ μεταβάλλωνται τὰ εἶδη καὶ νὰ παράγονται νέα. Ὁ καθηγητὴς Hartmann, δέχεται διὰ τοῦτο, ὅτι ὀλόκληρον τὸ «ἀποδεικτικὸν ὕλικόν» τὸ ὅποιον προσκομίζεται συνήθως ὑπὲρ τῆς θεωρίας τῆς καταγωγῆς, ἰσχύει μόνον «διὰ τὴν πιθανοφάνειαν» αὐτῆς.

Ἐξ ἄλλου ὁ καθηγητὴς Her. Nilson γράφει ὅτι «ἡ διαδοχὴ (τῶν εἰδῶν) χωρὶς συνεχῆ ἐξέλιξιν μὲ ἐνδιαμέσους περιόδους αἱ ὁποῖαι εἶναι *tabula rasa*, ὑπενθυμίζει τὴν περὶ γενέσεως τοῦ ὀργανικοῦ κόσμου ἀντίληψιν τοῦ Cuvier» (29). Καὶ ἄλλος καθη-

γητῆς, ὁ Karl Von Frisch, λέγει ὅτι ἡ θεωρία τῆς καταγωγῆς «μένει ὑπόθεσις προσωπικῆς πεποιθήσεως καὶ πίστεως» (30).

Τέλος ὁ καθηγητὴς τῆς Φυσικῆς Rogers D. Rusk, ἔγραφε τὸ 1944 περὶ τῆς θεωρίας τῆς ἐξελίξεως ὅτι «ἡ μάχη διὰ τὴν σημασίαν της, ποῦ ἦτο μακρὰ καὶ ζωηρὰ, μόλις κατέπαυσε... Σήμερον πρέπει ὁ διανοούμενος κόσμος νὰ καταλάβῃ, ὅτι ἀντὶ τῆς ἀνατροπῆς τῶν βάσεων τῆς θρησκευτικῆς πίστεως, ἡ θεωρία τῆς ἐξελίξεως προσφέρει ἓνα πολὺ περισσότερον ἀποδεκτὸν τρόπον διὰ τοῦ ὁποῖου ἐν θεῖον σχέδιον κατέστη δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῇ» (31).

Καὶ ὁ καθηγητὴς Sir John Ambrose Fleming συμπεραίνει: «Ἄν βλέπωμεν λοιπὸν ὅτι εἰς τὸ σύμπαν λαμβάνουν χώραν μεταβολαὶ βραδύτατα καὶ ὄχι δι' ἀποτόμων ἀλμάτων, πρέπει νὰ ἔχωμεν τὸ δικαίωμα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ «ἐξέλιξις» εἶναι ἡ μέθοδος (ὁ τρόπος) τῆς δημιουργίας, δὲν διακιοῦμεθα ὅμως νὰ θέσωμεν τὴν ἐξέλιξιν εἰς τὴν θέσιν μίᾳς ἀφ' ἑαυτῆς δρώσης δημιουργικῆς θεότητος» (32).

Ἄφου λοιπὸν ὀλόκληρον ἐτὸ ἀποδεικτικὸν ὕλικόν» ποῦ προσκομίζεται συνήθως ὑπὲρ τῆς θεωρίας τῆς καταγωγῆς, ἰσχύει μόνον «διὰ τὴν πιθανοφάνειαν αὐτῆς», ἀφοῦ μέχρι τοῦδε δὲν «κατωρθώθη νὰ σταθῇ κάπως καμμία θεωρία περὶ τῆς καταγωγῆς, ἀφοῦ ὅλα τὰ ἐπιστημονικὰ δεδομένα μᾶς λέγουσιν ὅτι ἡ θεωρία αὕτη «μένει ὑπόθεσις προσωπικῆς πεποιθήσεως καὶ πίστεως», μετὰ ἄλλα λόγια ἀφοῦ ἡ ὑπόθεσις αὕτη εἶναι ἓνα ἄρθρον προσωπικοῦ «πιστεύω», τότε δὲν ἠμποροῦμεν, δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται, νὰ συζητοῦμεν σοβαρῶς ἐπὶ συμπερασμάτων στηριζομένων ἐπὶ τοιούτων προϋποθέσεων, ὅπου, πολὺ ὀλιγώτερον, νὰ προχωροῦμεν εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ προβλήματος τῆς καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου, θεωροῦντες τὸ ἡδη τεθὲν ὡς λελυμένον.

Καὶ ὅμως συνέθη καὶ αὐτὸ! Ὡσὰν τάχα νὰ ἐλύθη τὸ πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τῶν εἰδῶν, ἐπροχώρησαν καὶ εἰς τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου, μεταποπίσαντες οὕτω τὸ κέντρον βάρους εἰς ἄλλον τομέα. Ἀλλὰ διὰ τὸ θέμα αὐτὸ πρέπει νὰ γίνῃ ἰδιαίτερος λόγος

I. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

gedanke und die moderne Biologie, Leipzig 1911 p. 22.

(30) Karl V. Frisch, *Du und das Leben*, 1936 p. 358.

(31) Rogers D. Rusk—*Forward With Science*, New York 1944, p. 301.

(32) «*Ακτίρες*», τόμ. 1946, Sir John Ambrose Fleming, σελ. 388.

(27) Ernest E. Bayles—R. Will Burnett, *Biology for Better Living*, Silver Burdett Co., 1946 p. 608.

(28) *Natur und Kultur*, München, September 1942.

(29) N. Heribert Nilson, *der Entwicklungs-*

ΠΑΡΑΛΛΗΛΕΣ ΜΟΡΦΕΣ

Στὸ 76 τεῦχος τῶν «Ἀκτίνων» εἶχε γίνεαι λόγος γιὰ τὴν ἀκτινοβολία τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἰδιαίτερα γιὰ τὴν ἔσωτερικὴ ἱεραποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐλλὰ τὸ Βυζάντιο δὲν ἀνέπτυξε μόνο τὴν ἱεραποστολὴν ἀνάμεσα στοὺς βαρβάρους. Ἔχει ἀκόμη νὰ μᾶς παρουσιάσῃ καὶ ἀξιόλογη ἔσωτερικὴ ἱεραποστολὴ, πού ἀναπτύσσεται πρὸ πάντων σὲ χρόνους ταραγμένους, δηλαδὴ σὲ ἐποχὲς πού εἶχαν ἰδιαίτερη ἀνάγκη τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος. Δὲν μπορούμε βέβαια νὰ ἰδοῦμε ἐδῶ τὴ μεγάλη αὐτὴ πνευματικὴ ἐργασία σ' ὅλο τὸ πλάτος τῆς καὶ σ' ὄλους τοὺς καρπούς τῆς. Ἔνας ἕξοχος ὁμοῦ ἐργάτης τῆς ἔσωτερικῆς αὐτῆς ἱεραποστολῆς, ἀξίζει νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ. Εἶναι ὁ ἱεραπόστολος τῆς Κρήτης καὶ τῆς Πελοποννήσου Νίκων, ὁ γνωστός μὲ τὸ παρωνύμιον «Μετανοεῖτε»⁽¹⁾, πού τόσο μοιάζει μὲ τὸν ἱεραπόστολο τῆς Τουρκοκρατίας.

Ὁ Νίκων ἔζησε στὸν δέκατο αἰῶνα, σὲ μιὰ ἱστορικὴ καμπὴ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Στὴν Κωνσταντινούπολι βασιλεύουν οἱ Μακεδόνες, πού προσέφεραν τόσες ὑπηρεσίες μὲ τὰ Γράμματα καὶ μὲ τὰ ὄπλα. Ἐποχὴ ἀκμῆς, ἀλλὰ καὶ μεγάλων προβλημάτων συγχρόνως. Ἔτσι, γιὰ ν' ἀναφέρω-

με ἓνα μόνο γεγονός πού ἔχει σχέσι μὲ τὸ Νίκωνα, ἢ κατὰληψις τῆς Κρήτης ἀπὸ τὸ Νικηφόρο Φωκά (961 μ. Χ.) δὲν σημειῶνεται μόνο μιὰ σπουδαία πολεμικὴ ἐπιτυχία, ἀλλὰ κα' ἓνα πρόβλημα πολιτικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἀνασυγκροτήσεως τῆς νήσου.

Στὴν κρίσιμη αὐτὴ ἐποχὴ γεννήθηκε ὁ ἱεραπόστολος τοῦ δεκάτου αἰῶνος. Πατρίδα του εἶναι τὰ μέρη τοῦ Πόντου. Οἱ γονεῖς του πλούσιοι καὶ ἀριστοκράτες μεγαλοκτηματίες. Ἐλλὰ ὁ Νίκων, ἐνωρὶς ἀνεπτυγμένος στὴν ἀρετὴ καὶ στὴ σύνεσι, κοῦ προσανέιχε ἀθύρμασι καὶ παιδιαῖς. Ἀκόμη περισσότερο, ὅσο μεγαλώνει, δὲν δίνει σημασία στὴν πατρικὴ περιουσία. Ποθεῖ τὴν «ὑπερ ἄνθρωπον πολιτείαν», πού ἀκουγε πὼς ἐξοῦσαν οἱ μεγάλοι ἀναχωρηταὶ τῆς Ἀνατολῆς. Ἔτσι μιὰ ἡμέρα ἐγκαταλείπει καὶ σπιτί καὶ περιουσία κα' ἔρχεται νὰ μονάσῃ σ' ἓνα μοναστήρι στὰ ὄρια τοῦ Πόντου καὶ τῆς Παφλαγονίας. Δώδεκα ὀλόκληρα χρόνια ζῆ ὁ νεαρὸς Νίκων τὴ ζωὴ τῆς ἀσκήσεως, στὴν ὁποία τόσα χρωστάει ὁ Βυζαντινὸς μας πολιτισμός. Τὸ πρόγραμμά του ἐπὶ δώδεκα χρόνια εἶναι πειθαρχία, ἐργασία καὶ ἀσκήσις. Μετὰ τὴν εὐδόκιμη αὐτὴ πνευματικὴ θητεία, ὁ Νίκων «οἶά τις Ὀλυμπιονίκης» βγαίνει στὸ δημόσιο στίβο.

Ἡ ἀναχώρησις αὐτὴ τοῦ ὑποψηφίου ἱεραποστόλου ἔχει μιὰ ἰδιαίτερη σημασία. Ἡ πρώτη ἀναχώρησις-ἀπ' τὸ σπιτί γιὰ τὸ μοναστηρι-εσήμαινε τὴ φωνὴ ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ τὴν ἀφιέρωσι σ' ἓνα μεγάλο σκοπὸ. Ἡ δευτέρη τούτη, ἀντίστροφη, ἀναχώρησις δὲν εἶναι κατ' οὐσίαν ἀντίθετη ἀπὸ τὴν προηγουμένη· εἶναι ἐπιστροφή στὸν κόσμον γιὰ τὴν ὀλοκλήρωσι τοῦ ἰδιοῦ ἱεροῦ σκοποῦ. Οἱ δυὸ αὐτὲς ἀναχωρήσεις κρύβουν ἓνα μεγάλο μυστικὸ γιὰ τὴν ἀληθινὴ πνευματικὴ ζωὴ καὶ δημιουργία. Καὶ εἶναι ὅταν ἓνα

(1) Τὴν ἱστορικὴν σημασίαν τοῦ βίου τοῦ Νικωνοῦ ἐπέσπεξε πρῶτος ὁ Ηορπ, ἔπειτα ὁ Hertzberg, ὁ Γρηγορόβιος, καὶ ὁ Max zu Sachsen, (Das christliche Hellas), ὁ ὁποῖος ἀφιερῶναι τρεῖς σελίδες σ' αὐτόν. Ὁ βίος τοῦ Νικωνοῦ: ἐξεδόθη λαϊνικὰ ἀπὸ τοὺς Martèze καὶ Durand, ἀπὸ τὸν Migne PG 113, 975-978, ἑλληνικὰ ἀπὸ τὸν Νικόδημον Ἀγιορείτη. Ἀπὸ τοὺς δικούς μας ἱστορικούς ὁ Σπυρίδων Λάμπρος ἐδημοσίευσε τὸν βίον του (Νέος Ἑλληνομνήμων τ. 3, 1906, σελ. 129 τ. 5, σελ. 301 ἐξ.), ἐνφ' ὃ Κ. Παπαρηγόπουλος καὶ ὁ Κ. Ἀμαντος τοῦ δύνουν τὴν πρόεσπον ἀθισι στίς ἱστορίας τους Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τ. 4β, σελ. 96, Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, τ. 2, σελ. 130).

κλειδί για την έρμηνεία πολλών σημείων του βυζαντινού πολιτισμού.

Ο Νίκων φεύγει για τον κόσμο με το μεγάλο όνειρο της Ιεραποστολής στην καρδιά του. Φεύγει με τις εσχές της αδελφότητάς του, ύστερ' από μία συγκινητική αποχαιρετιστήριο σύναξη. Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια του γέροντά του, που τον ξεπροβοδώνει: «Πορεύση τοίνυν ευαγγελικώς, μη πήραν επιφερόμενος, μη χαλκόν εν τη ζώνη... Πανταχού δε μέγα βοήσεις τό: Μετανοείτε, ήγγικε γάρ η βασιλεία των ουρανών. Μάθετε καλόν. Έπιστράφητε προς Κύριον...». Αυτό το γνήσιο ευαγγελικό και συγχρόνως κοινωνικό κήρυγμα της μετανοίας, που απέτέλεσε το βάθρο της εργασίας όλων των αληθινών άναμορφωτών, θά κηρύξη από δω και πέρα ο Νίκων. "Οχι μετάνοια χωρίς καρπούς ή μόνο έργα χωρίς ψυχική άναμόρφωση, αλλά υπέρροχος συνδυασμός των δύο αυτών, είναι το κήρυγμά του.

•

Πρώτα περιέρχεται την Μικρά Άσία. Έπειτα θεία έμπνευσις τον καλεί στην Κρήτη, «άρτι τής των Άγαρηνών χειρός άποσπασθείσαν». Η μεγαλόνησος μόλις είχε άπελευθερωθή από τον ένδοξο Νικηφόρο Φωκά. Άλλ' ή υπόθεσις της Κρήτης δέν είχε τελειώσει. Δέν έπρεπε να οργανωθή μόνο πολιτικώς, αλλά και πνευματικώς. Παντού υπήρχαν κλείψανα της μαρίας των Άγαρηνών ακεπιστίας. Οί Άραβες, έπί έκατόν σαράντα χρόνια κύριοι της νήσου, είχαν έξισλαμίσει πολλούς με τη βία και άλλους είχαν κλονίσει στην πίστι. Έχρειαζόταν πολλή δουλειά για την πνευματική κατάκτηση. Αυτό το δύσκολο έργο αρχίζει με σύστημα και με φλόγα ο πνευματικός κατακτητής, σαν «σοφός άλιεύς και ψυχάς ανθρώπων θηράν έπιστάμενος». Στην άρχή βρίσκει άρκετές δυσκολίες και αντιδράσεις από διαφόρους. Άλλ' αυτός «λόγοις μελιχίοις κατεμάλασσε... είτα και ήρέμα πως καθήπτετο αυτών της καρδιάς». Έτσι κατώρθωσε να έλκύση την έμπιστοσύνη του λαού, ώστε «νόμος ήν εκείνοις πάν τó προστατιτόμενον» και ήταν

ο ίδιος «και σιωπώσα και φθεγγομένη παραινείσας», όπως παρατηρεί ο βιογράφος του. Το κήρυγμά του ήταν τόσο ζωντανό, τó παράδειγμά του τόσο άψογο, ή αγάπη του και ο ένθουσιασμός τόσο θερμός, ώστε οί Κρήτες όχι άπλώς τον άκουσαν, αλλά και μεγάλα πλήθη ώδηγήθησαν προς την γνησία χριστιανική ζωή, «πρός την άμεινω ζωήν». Και όχι μόνον αυτό. Έγιναν και συνεργοί του και «διεφήμισαν ανά πάν την νήσον τά περι αυτου». Άλλά ο Νίκων δέν έδούλεψε μόνο με χριστιανική φλόγα. Έδούλεψε και με σύστημα που θυμίζει τó άλιευτικό σχέδιο του Άποστόλου που είχε 900 χρόνια πριν κηρύξη στη μεγαλόνησο. Με θαυμασμό παρατηρεί κανείς σήμερα ότι τó έργο του Νίκωνος ήταν τριπλό: πρώτα εκήρυττε, έπειτα έμόρφωνε ίερείς και «εργούθμιζε τά των εκκλησιών» και τρίτον έκτιζε ναούς, όπως τον ναό της Άγίας Φωτεινής έξω από τη Γόρτυνα. Πέντε χρόνια έβάσταξε ή πνευματική αυτή εκστρατεία. Τώρα ο λόγος του Θεού είχε σπαρη, τά στελέχη είχαν καταρτισθή, εκκλησιαστικά κέντρα υπήρχαν. Ο Ιεραπόστολος μπορούσε τώρα να έλθη σε άλλα μέρη, «ήδιον γάρ ήν αυτώ και λίαν έράσμιον πάντα τον κόσμον, ει οίόν τε, εν άκαριαία καιρού ροπή τώ φωτι περιλάμψαι της αληθείας».

Άπό την Κρήτη έρχεται στην κυρίως Ελλάδα και πρώτα στην Πελοπόννησο. Άποβιβάζεται στην Επίδαυρο, όπου κηρύττει, κι' από εκεί κατευθύνεται για τās Άθήνας, όπου έκανε σταθμό τó πλοίο στη Σαλαμίνα για ύδρευσι και ο Νίκων για κήρυγμα. Στο αρχαίο άστρ οί Άθηναίοι τον ύποδέχονται με έξαιρετική αγάπη, όχι όπως τον πρώτον άπόστολό τους. Είναι πολύ ευχάριστες και κολακευτικές οί πληροφορίες που δίνει ο βιογράφος του Νίκωνος για τούς Άθηναίους του δεκάτου αιώνος: «Οί δε γε πολίται, ευσεβεία και μάλα κοσμούμενοι και πίστει άχραιφνεστάτη των εκείνου λόγων τού σωτηρίου κηρύγματος, ώσπερ υπό τινων άψευδών Σειρήνων άλόντες, εις τοσοούτον αυτον και ήγάθησαν και έσεβάσθησαν, ώς μικρού δειν και άπερ πάλοι Λυκαόνες προς Παύλον ώφθησαν και Βαρνάβαν ποιούντες, ταύτα και ούτοι προς

αὐτὸν ποιεῖν ἤθελον». Ἀλλὰ καὶ ὁ Νίκων φαίνεται ὅτι ἐκήρυξε ἀντάξια τῶν Ἀθηναίων καὶ μὲ τὴν καρδιά του «ἐναφρῖεις φωνὴν τυρρηνικῆς σάλπιγγος εὐηχεστέραν ἐπὶ τῷ κηρύγματι τῆς μετανοίας», σημειώνει ὁ λόγιος βιογράφος του.

Ἀπὸ τὰς Ἀθήνας κάνει δύο περιοδείες σὲ γειτονικά μέρη. Στὴν Εὐβοία, ἀνεβασμένος στὰ τείχη, φώναξε τὸ Μετανοεῖτε, ὥστε οἱ κάτοικοι συνέρρευσαν «παμπληθεῖς τὸ τοῦ κηρύγματος ἀσύνητες ἡγήσαμενοι». Ἐπίσης στὰς «ἐπταπόλους καὶ Καδμείας Θήβας».

Καὶ τώρα ἔρχεται ἡ σειρά τῆς δευτέρας μεγάλης ἐκστρατείας του. Ὁ Νίκων στρέφει τὰ μάτια πρὸς τὴν Πελοπόννησο, πού θὰ εἶναι ὁ τελευταῖος σταθμὸς τῆς ζωῆς του. Οἱ πρῶτες του κρούσεις εἶναι στὴν Κόρινθο. Ἄπ' ἐκεῖ, «μικρὸν μείνας καὶ πολλοὺς φωτίσας», ἦλθε στὸ Ἐνόριον, Ἄργος καὶ Ναύπλιον, ὅπου «πολλοὶ οἱ ὑπ' αὐτοῦ ἀναδειχθέντες ἀρετῆς ἐργάται καὶ θεοσεβείας ἐρασταί». Ἐντύπωσι δὲν προκαλεῖ μόνο τὸ «πολλοί», ἀλλὰ καὶ τὸ «ἀρετῆς ἐργάται», δηλωτικὸ τοῦ ἱεραποστολικοῦ σχεδίου πού περιελάμβανε καὶ τὴν ἀνάδειξι τέτοιων ἐργατῶν.

Μετὰ τὴν Κορινθία καὶ τὴν Ἀργολίδα ὁ Νίκων κατεβαίνει νοτιώτερα. Ἔρχεται στὴ Σπάρτη πού θὰ εἶναι στὸ ἐξῆς τὸ μεγάλο ὄρημητόν του. Ἀπὸ ἐκεῖ ἔρχεται στὴ Μάνη, Καλαμάτα, Κορώνη, Μεθώνη, Μεσσηνία καὶ Κυπαρισσία. Ἀπὸ τὴ Σπάρτη εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ πηγαίη καὶ στὴν ἀρχαία πόλι Ἀμύκλαι (σημερινὸ Σλαβοχώρι), ὅπου μετὰ πλείονος ὄσης σπουδῆς οἱ τε προύχοντες καὶ ὁ λοιπὸς λαὸς ἀπνευστὶ ἐκείσε ἔθειον, ἄλλος ἄλλον προκαταλαβέσθαι φιλονεκιοῦντες». Ἡ διαμονὴ τοῦ Νίκωνος στὴ Σπάρτη εἶναι πηγὴ πραγματικῆς εὐτυχίας γιὰ ὅλη τὴν περιοχὴ. Παντοῦ σκορπᾷ «τὰς μελιγλώττους παραινήσεις» του. Ὁ λόγιος καὶ ποιητῆς βιογράφος τοῦ Νίκωνος σὲ μιὰ φράσι κλασσικῆς ὁμορφιάς ἀτηθανάτισε τὸ γεγονός. «Καὶ ἦν εὐδαίμων ἢ Λακεδαιμόν, τοιούτου ἀκέστορος καὶ πολιοῦχου εὐμοιρήσασα καὶ ταῖς τούτου

μᾶλλον ἐναβρυνομένη θείαις παρακλήσεσι καὶ ταῖς ἱεραῖς διδασκαλίαις ρυθμιζομένη πρὸς πᾶν εἶδος ἀρετῆς ἢ ταῖς πάλαι Λυκούργου καιναῖς νομοθεσίαις». Ἀλήθεια, γιὰ νὰ μὴν εἶναι γνωστὸς στὴν Ἑλλάδα ὁ τόσο πλούσιος αὐτὸς πολιτισμὸς τῶν μεσαιωνικῶν μας χρόνων!

Ἀπὸ τὸ πραγματικὰ πολιτιστικὸ ἔργο τοῦ ἱεραποστόλου τῆς Λακεδαιμόνος πρέπει νὰ ὑπογραμμίσουμε δύο ἰδιαιτέρως πλευρῆς: τὸν Νίκωνα σὰν οἰκοδόμο καὶ σὰν κοινωνικὸ ἀναμορφωτῆ. Σὰν οἰκοδόμος ἔδρασε καὶ στὴν Κρήτη. Στὴ Σπάρτη ὁμως διακρίνεται ἀκόμη περισσότερο. Ἐδῶ σχεδιάζει καὶ οἰκοδομεῖ μεγάλο ναὸ τοῦ Σωτήρος «σπαρτίον πρότερον τὴν οἰκοδομὴν ὑπογράψας». Πρῶτος αὐτὸς μεταφέρει λιθάρια, ὀργανώνει μεγάλο ἔρανο καὶ ὁ ἴδιος ἐπιβλέπει στὴν οἰκοδομὴ, ὅπου ἐβοήθησε πλῆθος πολὺ, ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὸν ἅγιο. Ἔτσι κτισμένος καὶ διακοσμημένος ὁ ναὸς ἔγινε ἕνα ἀληθινὸ καλλιτέχνημα, καμάρι τῆς Σπάρτης καὶ τῆς Πελοποννήσου. Νὰ πῶς τὸν περιγράφει ὁ βιογράφος τοῦ Νίκωνος: «Κιόνων αὐγαὶ καὶ χροαὶ καὶ λίθων στιλπνότης καὶ γραφαὶ καὶ τέχνης ἀκριβεία καὶ ὕλης ποικιλία τοὺς ὀφθαλμοὺς θέλγουσαι, πάντα ἐπίσης ἀστεία καὶ ὑπερφυῆ, καὶ τοῖς ἔργοις Φειδίου καὶ Ζεύξιδος καὶ Πολυγνώτου παραβαλλόμενα...». Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερο εἶναι ὅτι ὁ ναὸς δὲν ἦταν ἀπλῶς ἕνα λαμπρὸ ἀρχιτεκτόνημα, ἀλλὰ «ἐῖρον φροντιστήριον ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἀρετῶν καταγωγίον», σημειώνει πολὺ χαρακτηριστικὰ ὁ βιογράφος, πρᾶγμα πού πρέπει νὰ προσέξουμε ἰδιαιτέρως. Ἔτσι ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Νίκων δὲν ἦταν κανένας «λιθομανῆς» ἢ ἀπλῶς οἰκοδόμος ὀραίων ναῶν, ἀλλὰ προσπαθοῦσε νὰ τοὺς κάμῃ πνευματικὰ κέντρα καὶ ἱερὰ φροντιστήρια. Τὸ γεγονός πρέπει νὰ τὸ συσχετίσωμε μὲ τὴν φροντίδα τοῦ Νίκωνος γιὰ τὴν ἐκλογὴ ἀξίων κληρικῶν. Πολὺ τὸν ἀπασχολοῦσε τὸν Νίκωνα αὐτὸ τὸ φλέγον ζήτημα. Στὴ διαθήκη του, πού ἐδημοσίευσε μᾶζι μὲ τὸν βίο του ὁ Σπυρ. Λάμπρος, διαβάσωμε τὰ ἐξῆς περισοῦδαστα λόγια τοῦ ἁγίου: «Ὅπότεν δὲ ἤθελε λείψῃ ἢ ὁ Ἀββᾶς ἢ ὁ πρεσβύτερος ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν, νὰ μὴν ἀφήνουσι

εις αὐτὴν ἄνθρωπον ἀνωφέλητον, ἀμὴ ἐκείνον ὅπου ἔχει ἀρετὴν καὶ εὐλάβειαν νὰ προχειρίζουσι», «ἀνθρώπους χρησίμους», ὅπως προσθέτει παρακάτω. Μὲ τέτοιο βαθὺ τρόπο ἐσκεπτόταν γιὰ τὸ βασικὸ αὐτὸ πρόβλημα τῆς Ἐκκλησίας.

Ὅσο γιὰ τὸ ὑπόλοιπο κοινωνικὸ καὶ ἀναμορφωτικὸ ἔργο τοῦ Νίκωνος, ἰδιαίτερος ἀξιοπρόσεκτος εἶναι ὁ περιορισμὸς τῆς ληστείας. «Ἔργον ἔσχον διηνεκὲς ταῖς ληστείας ἀνέδην χρῆσθαι καὶ ταῖς μαιφονίαις, ἐπὶ μεγίστῳ κακῷ πᾶσι τοῖς παρούσι». Ὁ Νίκων ἐργάσθη καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ μὲ σύνεσι καὶ μὲ σύστημα. Πρῶτα ἔδωκε συμβουλές, ἔπειτα ἐπέπληξε καὶ ἐφοβήρισε καὶ ἐτιμώρησε. Μὲ τὸν ἔντονο ἀγῶνα του κατώρθωσε ὥστε πολλοὶ ληστὲς νὰ μετανοήσουν καὶ νὰ σωφρονισθοῦν.

Σὲ ὅλο του τὸ κοινωνικὸ ἔργο ὁ Νίκων δὲν ἐφοβήθη τοὺς πολιτικοὺς ἡγεμόνες. Ὁταν ἦσαν καλοὶ, ἦταν πρόθυμος νὰ τοὺς βοηθήσῃ μὲ διαφόρους τρόπους. Ὅταν ἤθελαν νὰ κάμουν ἀνθαιρεσίες εἰς βάρος τῆς πίστεως, δὲν ἐδίσταζε νὰ τοὺς ἐπιπλήξῃ. Ἐν γένει ἡ ἐπιρροή του σὲ στρατηγούς καὶ ἄρχοντες ὑπῆρξε μεγάλη.

Ἄλλὰ περισσότερο ἀπὸ κάθε τι ἄλλο δείχνουν τὴν προσωπικότητά του καὶ τὸ κοινωνικὸ καὶ ἱεραποστολικὸ του πνεῦμα, τὰ τελευταῖα του λόγια πρὶν πεθάνῃ. Εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ὠραιότερα μνημεῖα τοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ μας πολιτισμοῦ. «Ἔστερ' ἀπὸ μερικὰ καθαρῶς πνευματικὰ συνθήματα βάνους, ἀπευθύνει στοὺς παρισταμένους τὶς κοινωνικὰς του ὑποθήκας: «Τῆς φιλοξενίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε, πτωχὸν καὶ γυμνὸν μὴ ὑπερίδητε, ἀρρώστους μὴ ὀκνήτε ἐπισκέπτεσθαι, πένητας κατοικτεῖρειν, τοῖς ἐν ἀνάγκῃ βοηθεῖν ὀπόση δύναμις. Ρύεσθε ἀδικουμένους ἐκ χειρὸς ἀδίκου καὶ παρανόμου, τῆς φιλαδελφίας ἔχεσθε· φθόνον καὶ ζῆλον καὶ τ' ἄλλα τῆς κακίας εἶδη σὺν αὐτῇ τῇ μισαλληλίᾳ πόρρω βάλλειν ἀπ' ὑμῶν. Δεῖ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, καὶ χηρῶν προστασθαι καὶ ὀρφανοῖς προασπίζεσθαι καὶ πτωχοῖς ἀεὶ ἐπαρκεῖν... πρὸς τοὺς οἰκέτας ἐπιεικῶς διακεισθαι καὶ φιλανθρώπως, κακοῦ δὲ ἀνταποδοτικοῦ ἐν μηδενὶ μηδαμῶς γίνεσθαι...».

*

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ βίος καὶ ἡ προσωπικότης τοῦ Νίκωνος εἶναι ἀπὸ τὶς πολυτιμότερες μαρτυρίες τῆς μεσαιωνικῆς μας ἱστορίας. Εἶναι πραγματικὰ ἓνας θησαυρὸς ποὺ καὶ γιὰ σήμερα μπορεῖ νὰ δώσῃ πολλὰς ἀφορμὰς γιὰ σκέψιν καὶ γιὰ δράσιν. Καὶ αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ πνευματικὴ ἐπιδίωξις καὶ ἐπικαιρότης τῆς μορφῆς τοῦ βυζαντινοῦ ἱεραποστόλου, μᾶς φέρνει στὸ νοῦ τὸν ἄλλο μεγάλο κοινωνικὸ ἐργάτη, τὸν ἱεραπόστολο τῆς Τουρκοκρατίας: Νίκων ὁ Μετανοεῖτε καὶ Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός. Δύο μορφές παράλληλες καὶ τόσο συγγενικές. Θάταν ἄρα γε τολμηρὸ νὰ δοῦμε τὶς ὁμοιότητές τους καὶ τὰ κοινὰ τους σημεῖα;

Ὁζακόσια χρόνια τοὺς χωρίζουν. Μὰ οἱ ἐποχὲς τους μοιάζουν ἄρκετὰ ἀπὸ πνευματικῆ ἀποψι. Τὶς μαστίζει καὶ τὶς δύο ὁ ἐξισλαμισμὸς. Στὴν Κρήτη ἐπὶ τοῦ Νίκωνος πολλοὶ ἦσαν οἱ «συναπαχθέντες τοῖς ἐκείνων (Μωαμεθανῶν) ἤθεσι καὶ ὀργίσις τοῖς μωσαροῖς καὶ βεβήλοις», στὴ Λακωνία ἐξ ἄλλου δίνει καὶ παίρνει ἡ ληστεία. Τὸν καιρὸ τοῦ Κοσμᾶ παράλληλα φαινόμενα. Ἠθικὸ καὶ θρησκευτικὸ σκοτάδι. «Ἡ θηστεία βασιλεὺς παντοῦ. Στὰ ὄρεϊνα μέρη οἱ ἄνθρωποι ζοῦσαν σκορπισμένον σὰν μωσαγόριοι... Ἱερεῖς δὲν ὑπῆρχαν καὶ ὅσοι ὑπῆρχαν δὲν εἶχαν συναίσθησι τοῦ προορισμοῦ των. Πολλοὶ Χριστιανοὶ πέθαιναν χωρὶς νὰ βαπτισθοῦν ἢ νὰ κηδευθοῦν θρησκευτικῶς. Ἄλλοι ἀλλαξοπιστοῦσαν μόνοι τους» (*).

Μέσα σὲ τέτοιες πνευματικὲς καὶ ἠθικὰς καταστάσεις ἀναλαμβάνουν οἱ δυὸ σκαπανεῖς-καθένας στὴν ἐποχὴ του-τὸ γιγάντιο ἔργο τους. Εἶναι καὶ οἱ δυὸ ἐργάτες τῆς ἐσωτερικῆς ἱεραποστολῆς. Ποθοῦν νὰ εὐαγγελισθοῦν τὸν Χριστὸ καὶ τὸ εὐαγγέλιό του στὴν βασανισμένη Ἑλλάδα. Αὐτὸ τὸ νοιώθουν σὰν θέλημα Θεοῦ, σὰν θεία ὑπαγόρευσι καὶ συγχρόνως ἐπιταγὴ τῶν καιρῶν. Τὸ ἔργο καὶ τῶν δύο εἶναι περιοδεντικὸ. Ὁ πρῶτος περιοδεύει Μ. Ἀσία, Κρήτη, Στερεά, Πελοπόννησο. Ὁ δευτε-

(*) Ἀκτίνες, Μάρτιος, 1944. Σ. Καλησπέρη. «Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός».

ρος δλόκληρη την Ελλάδα και μέρος της Βαλκανικής.

Ένα τρίτο κοινό σημείο αξιο προσοχής είναι το πώς γίνεται ή προετοιμασία και το ξεκίνημά τους. Και οι δύο ξεκινούν από τη μοναχική ζωή. Δώδεκα χρόνια ζή ο Νίκων «την ὑπὲρ ἀνθρώπων πολιτείαν», στο μοναστήρι του Πόντου. Δεκατρία χρόνια προετοιμάζεται ο Κοσμάς στην Αθωνιάδα Σχολή κι' έπειτα στη μονή του Φιλοθέου στο Άγιον Όρος, όπου γίνεται μοναχός και έντρυφά στη μελέτη της Άγιας Γραφής. Έντονη και σιωπηλή προετοιμασία για τόν ίδιο μεγάλο έθνοσωτήριο σκοπό. Συγχρόνως ένας ωραίος συνδυασμός ήσυχαστικής ζωής με την κατόπι κοινωνική και ιεραποστολική ζωή. Και ποιός ξέρει αν ο Κοσμάς στα χρόνια της προετοιμασίας του δεν έδιάβασε και δεν ένεπνεύσθη από το βίο του Νίκωνος, το διαμάντι αυτό του βυζαντινού άγιολογίου;

Ξεκινά ο καθένας τους σαν πραγματικός απόστολος, απλός και ταπεινός πεζοπόρος, μέσα σε θύελλες και σε λιοπύρια. «Πορεύση τοίνυν εδ'αγγελικῶς, μη πήραν επιφερόμενος, μη χαλκόν εν τη ζώνη», προτρέπει ο γέροντας τόν Νίκωνα, όταν εκείνος ξεκινά για τη διάδοσι του Έδαγγελίου. Μετά όκτώ αιώνας ο όδοιπόρος Κοσμάς όμολογεί σε μια διδαχή του: «Με την χάριν του Κυρίου μας Χριστού του Έσταυρωμένου και Θεού δεν έχω ούτε σακκούλα, μήτε σπιτι, μήτε κασέλλα, μήτε άλλο ράσο άπ' αυτό όπου φορώ, αλλά ακόμη παρακαλώ τόν Κύριόν μου μέχρι τέλους της ζωής μου να με αξιώση να μην αποκτήσω τίποτε».

Τό κήρυγμα και τών δύο είναι γνήσιο, εδ'αγγελικό κήρυγμα μετανοίας. Κήρυγμα που χτυπά στη ρίζα και επιδιώκει ψυχική ανακαίνισι, σαν προϋπόθεσι για κάθε κοινωνική ανακαίνισι. Κήρυγμα Προδρομού. «Μετανοείτε!» είναι το σύνθημα του Νίκωνος. Δεν τό εκήρυττε απλώς, αλλά «εβόα». Η Κρήτη και ή Πελοπόννησος άντηχει από τό βροντοφώνημά του. Και ο Κοσμάς, όπως ίστορεί ο πρώτος βιογράφος του, «περιήλθε... διδάξας τούς Χριστιανούς

να μετανοούν και να πράττουν έργα αξία της μετανοίας».

*

Στην τελευταία αυτή φράσι βρίσκεται κρυμμένο ένα μεγάλο μυστικό. Τό γνήσιο κήρυγμα της μετανοίας δεν είναι απόκοσμο και άναχωρητικό. Είναι κοινωνικό. Συνοδεύεται ή μάλλον έχει σαν καρπό τά έργα της αγάπης, τά «αξία της μετανοίας». Θά ήσαν άποτυχημένοι και οι δύο μεγάλοι μας Ιεραπόστολοι, αν προσπαθούσαν να κάμουν σκέτο κοινωνικό κήρυγμα, χωρίς βάσι τη μετάνοια, ήθικη χωρίς Θεό. Τό μεγαλύτειο τους και ή αγέραστη επικαιρότης τους βρίσκεται στον θανάσιο συνδυασμό ψυχικής άναμορφώσεως και κοινωνικής ευποιίας, που είναι σύνθημα καθαρώς χριστιανικό. Ξεκινώντας από την ψυχική άναθεμελίωσι κατορθώνουν να φέρουν εις πέρας τά τόσα τους κοινωνικά έργα. Τά συνθήματα και τών δύο είναι κοινωνικάτα. Ίδιαίτερα τονίζει ο Νίκων τη φιλοξενία, τη φροντίδα για τούς άρρώστους, τούς φτωχούς, τίς χήρες, τά όρφανά, τούς άδικουμένους, τούς ύπηρετες. Και ο Κοσμάς με τη σειρά του καταδικάζει την πολυτέλεια και την τεμπελιά, έξυψώνει σε μεγάλο βαθμό τη γυναίκα και τό παιδί, ίδίως τό φτωχό και όρφανό. Και τών δύο Ιεραποστόλων τά κοινωνικά συνθήματα βγαίνουν άναμφισβήτητα από δύο μεγάλες χριστιανικές καρδιές που πλημμυρίζουν από αγάπη. Πώς άλλοιώς θα μπορούσε ο Νίκων να περιορίση τη ληστεία και την άντεκδικησι στη Μάνη, αν δεν ήταν άνώτερος άνθρωπος και αν δεν έχρησιμοποίησε ψυχικά όπλα; Και μάς θυμίζει τό γεγονός αυτό την άλλη συγκινητική διήγησι που αναφέρεται στον Κοσμά: «Συγκεντρώσας ο Άγιος τά περίξ χωρία υπό μίαν πλατανον εκήρυξε τόν λόγον του Θεού, τόν όποιον παρηκολούθουν και λησταί όπισθεν θάμνον κεκοιμημένοι. Άντιληφθείς ο Κοσμάς τουτο, εκάλεσεν αυτούς να προσέλθουν έλευθέρωσ προς ακρόασιν του λόγου του Θεού. Τοσοϋτον δε επέδρασεν επί της ψυχής των ή διδασκαλία του Άγιου, ώστε πάντες μετενόησαν και ο άρχηγός των Πάνος Κού-

λιας ήκολούθησε τούτον...».

Σάν οικοδόμο είδαμε τόν Νίκωνα και στήν Κρήτη και στή Σπάρτη. Οικοδόμο πού φροντίζει όχι μόνο νά χτίσει ώραία οικοδομήματα ἐκκλησιῶν, ἀλλά και νά τὰ καταστήσει «ιερά φροντιστήρια» καί «ἀρετῶν καταγώγια». Καί ὁ ἀκούραστος Κοσμάς, περιοδεύοντας ὅλη τήν ἑλληνική γῆ, συντελεῖ ὥστε νά γίνουν διακόσια σχολεῖα, πολλά προσκυνητάρια καί τέσσαρες χιλιάδες κολυμβήθρες, γιά νά βαπτίζονται τὰ ἀβάπτιστα παιδιά.

Ἄλλ' ἀκόμη ὁ Νίκων «ρουθμίζει τὰ τῶν ἐκκλησιῶν» καί προνοεῖ μέ ιδιαίτερη στοργή γιά τήν ἀνάδειξη καλῶν κληρικῶν. Καί ὁ Κοσμάς τί κάνει, ὅπου κι' ἄν πάη; Φροντίζει γιά τήν ὀργάνωσι τῶν κοινοτήτων καί γιά τίς ποικίλες πνευματικές τους ἀνάγκες.

Ἡ γλώσσα καί τῶν δύο εἶναι ἀπλή καί φλογερή, χωρὶς ρητορισμούς, μιᾶ στήν καρδιά. Τοῦ Κοσμά οἱ Διδαχῆς εἶναι γνωστῆς γιά τήν ἀπλή, ζωντανή, λαϊκή τους γλώσσα. Ἄλλά καί ὁ Νίκων, ὅπως είδαμε σέ παραπάνω περικοπές του, μιλοῦσε σέ ζωντανή γλώσσα, φαίνεται ἀκόμη καί σέ ἀπλό ἰδίωμα. Παραθέτομε ἄλλην μιᾶ χαρακτηριστική φράσι ἀπό τή Διαθήκη του: «Ἐκεῖ ὅπου ἔστεκεν ὁ Σταυρός, ἐγώ ἔβαλα θρόνιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνέβηκα καί ἐπαράγγειλα τὰ θεϊκά λόγια, καί ὄχι τὰ ἐδικά μου». Ἐντύπωσιν προκαλεῖ ἡ ὁμοιότης μέ τὸν σχετικὸ τρόπο τοῦ κηρύγματος τοῦ Κοσμά: «Ἦτο ἡ διδασκαλία του, γράφει ὁ βιογράφος του, καθὼς ἡμεῖς αὐτῆκοι ἐγενόμεθα, ἀπλουστάτη, ὡς ἐκεῖνη τῶν ἀλιέων. Ὅπου ἔμελλε νά σταθῆ, πρῶτον ἔλεγε καί ἐκατασκευάζαν ἓνα ξύλινο σταυρὸ καί τὸν ἔσταιναν ἐκεῖ. Ἐκεῖ ἀκουμβῶντας εἰς τὸ ξύλον τοῦ Σταυροῦ ἓνα σκαμνί, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνέβαινε, ἐδίδασκε». Καί τί ἐδίδασκε; «Δὲν εἶναι, ἀδελφοί μου, λόγοι ἐδικοί μου ὅσα εἶπον, ἀλλὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος».

Ἦτοτε ἀπὸ ὅλα αὐτὰ πῶς νά μὴν εἶναι καί οἱ δύο ἱεραπόστολοι ἐξαιρετικὰ λαοφι-

λεῖς; Τόσο στὰ κηρύγματα τοῦ Νίκωνος ὅσο καί στοῦ Κοσμά, γίνεται λαϊκὸς συναγερομός, ὄχι γιά νά σβύσει σέ λίγο, ἀλλὰ γιά ν' ἀφήσει σημαντικὴ πνευματικὴ καρποφορία στὶς διασπασμένες ψυχές.

Ἡ παραλληλισμὸς τοῦ Νίκωνος καί τοῦ Κοσμά δὲν εἶναι μιᾶ τεχνικὴ παράθεσις δύο μεγάλων χριστιανικῶν μορφῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐχει πολὺ βαθύτερο νόημα.

Εἶναι ὁ παραλληλισμὸς δύο ἐποχῶν, τόσο μαζουρσμένων ἀλλὰ τόσο συγγενικῶν μεταξύ τους. Ἡ καταπληκτικὴ ψυχικὴ συγγένεια Νίκωνος καί Κοσμά φέρνει πολὺ κοντὰ τὸν μεσαιωνικὸν στὸν νεώτερον Ἑλληνισμό μας. Βυζάντιο καί δούλο γένος εἶναι μιᾶ συνέχεια ἐπάνω στὶς ἴδιες κατευθυντήριες γραμμές. Ἀκόμη περισσότερο: βυζαντινὴ Ἐκκλησία καί τουρκοκρατούμενη Ἐκκλησία βαστοῦν καί οἱ δύο τὸν πυρσοὶ τῆς πίστεως. Ἡ βυζαντινὴ βέβαια περισσότερο τὸν ἀκτινοβολεῖ πρὸς τὰ ἔξω, ἐνῶ ἡ Ἐκκλησία τοῦ «ροφουῦ σχολείου», μ' ὅλο πὸν ἀγωνίζεται γιά νά τὸν διατηρήσῃ ἀναμμένο, κατορθώνει νά φωτίσῃ τὸ ὑπόδουλο γένος. Καί στὶς δύο τὸ πνεῦμα εἶναι ἓνα, τὸ ἴδιο ζωντανὸ χριστιανικὸ πνεῦμα, τὸ αἰώνιο καί παντοδύναμο. Σκεπάζεται καμμιά φορὰ ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη ἀδυναμία καί ἀπὸ τὰ ποικίλα ἐξωτερικὰ ἐμπόδια, ἀλλὰ ἀμέσως παρουσιάζονται οἱ μεγάλες μορφές, ἓνας Νίκων ἢ ἓνας Κοσμάς, νά τὸ ξαναζωντανέψουν, νά τοῦ δώσουν τὸ πνευματικὸ βάθος, τὴν ἀποστολικὴν φλόγα καί τὴν εὐαγγελικὴν φρεσκάδα. Κι' ὅταν οἱ ἀναμορφώσεις αὐτῆς συντελοῦνται σέ ἑλληνικὸ ἔδαφος καί μέσα σέ ἑλληνικὰ στήθη, τότε εἶναι ιδιαίτερα φωτεινές. Τότε ἀποκαλύπτουν τὸν Χριστιανισμό στὸ πραγματικὸ του μεγαλεῖο, ἀκόμη καί σέ ἐποχές πὸν ἐθεωροῦντο κάποτε σκοτεινές, ὅπως τὸ λαμπερὸ Βυζάντιο καί ἡ ἡρωϊκὴ ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας.

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΔΕΝ ΚΙΝΑΙ ΜΟΝΟΣ (*)

ΤΟ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΟΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΝ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Τόμοι όλόκληροι ἔχουν γραφή ἐπὶ τῆς φυσιολογίας τῆς πέψεως, καὶ ἐν τούτοις κάθε ἔτος παρουσιάζονται καὶ νέα ἀνακαλύψεις, τόσο καταπληκτικῆς φύσεως, ὥστε τὸ θέμα νὰ εἶναι πάντοτε νέον. Ἐάν θεωρήσωμεν τὴν πέψιν ὡς λειτουργίαν ποῦ γίνεται εἰς ἐν χημικὸν ἐργαστήριον καὶ τὴν τροφήν ποῦ τρώγομεν ὡς πρώτην ὕλην, ἀμέσως ἀνακαλύπτομεν ὅτι ἡ πέψις εἶναι μία θαυμαστὴ λειτουργία, ἡ ὁποία χωνεύει σχεδὸν κάθε φαγώσιμον ἐκτὸς τοῦ ἰδίου τοῦ στομάχου.

Εἰς τὸ ἐργαστήριον αὐτὸ ρίπτομεν, ἐν πρώτοις, ποικίλιαν τροφῆς ὡς πρώτην ὕλην, χωρὶς νὰ σκεπτόμεθα καθ' ὄλοκληρίαν οὔτε τὸ ἐργαστήριον, οὔτε πῶς ἡ χημεία τῆς πέψεως θὰ χρησιμοποιήσῃ αὐτὸ τὸ ὕλικόν. Τρώγομεν κρέας, λάχανον, ἀραβόσιτον, τὰ καταπίνομεν μὲ κάποια ποσότητα νεροῦ, τὰ συμπληρώνομεν μὲ ἀλκοόλ, ψωμὶ καὶ φασόλια, καί, ἴσως, προσθέτομεν θεῖον καὶ σάκχαρον ὡς φάρμακον ἀπὸ τὴν φύσιν. Ἀπὸ τὸ μίγμα αὐτό, ὁ στόμαχος συλλέγει ὅσα τοῦ εἶναι χρήσιμα καὶ διασπῶν εἰς τὰ χημικὰ μόριά του κάθε εἶδος τροφῆς καὶ ἀπορρίπτων τὰ περιττὰ ἀνασχηματίζει τὸ ὑπόλοιπον εἰς νέας πρωτεΐνας, αἱ ὁποῖαι γίνονται ἡ τροφή τῶν διαφόρων κυττάρων. Διὰ τῆς πεπτικῆς διεργασίας συλλέγει ἀσβέστιον, θεῖον, ἰώδιον, σίδηρον καὶ κάθε ἄλλην χρήσιμον οὐσίαν, καὶ φροντίζει συγχρόνως νὰ μὴ χάνωνται τὰ οὐσιώδη μόρια, νὰ ὑπάρχῃ δυνατότης παραγωγῆς τῶν ὁρμονῶν καὶ ἀκόμη, νὰ διατηροῦνται ὅλα τὰ ἀπαραίτητα διὰ τὴν ζωὴν στοιχεῖα εἰς κανονικὰς ποσότητας καὶ ἔτοιμα νὰ ἀνταποκριθοῦν εἰς κάθε ἀ-

νάγκην. Ἀποταμιεύει λίπος καὶ ἄλλα ἀποθέματα, διὰ ν' ἀντιμετωπίσῃ ἐκτάκτους ἀνάγκας ὅπως εἶναι, παραδείγματός χάριν, ὁ λιμός. Ρίπτομεν ὅλην αὐτὴν τὴν ἀτελείωτον ποικίλιαν τῶν οὐσιῶν εἰς τὸ ἐν λόγῳ χημικὸν ἐργαστήριον, ἀδιαφοροῦντες σχεδὸν ἐντελῶς διὰ τὸ τί εἰσέρχεται ἐντὸς μας, ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὴν διατήρησιν τῆς ζωῆς μας, ἐπαφιέμεθα εἰς αὐτὸ ποῦ θεωροῦμεν ὡς αὐτόματον λειτουργίαν. Ὅταν αἱ τροφαὶ αὐταὶ διαλυθοῦν καὶ παρασκευασθοῦν ἐκ νέου, παρέχονται σταθερῶς πρὸς κάθε ἐν ἀπὸ τὰ δισεκατομμύρια τῶν κυττάρων μας, τὰ ὁποῖα εἰς ἀριθμὸν ὑπερτεροῦν τὸν πληθυσμὸν τῆς γῆς. Ἡ διανομὴ αὐτῆς τῆς τροφῆς εἰς κάθε ἐν κύτταρον χωριστὰ πρέπει νὰ εἶναι σταθερά, οὕτως ὥστε τὸ κάθε ἰδιαιτερον κύτταρον νὰ παραλαμβάνῃ ἀπὸ αὐτὴν μόνον ἐκείνας τὰς οὐσίας, τὰς ὁποίας αὐτὸ εἶναι ἱκανὸν νὰ μεταβάλλῃ εἰς ὅστ'α, ὀνυχας, σάρκας, τρίχας, ὀφθαλμοὺς ἢ ὀδόντας. Πρόκειται δηλ. δι' ἐν χημικὸν ἐργαστήριον τὸ ὁποῖον παράγει οὐσίας περισσοτέρας ἀπὸ κάθε ἄλλο ἐργαστήριον τὸ ὁποῖον ἔχει ἐπινοήσει ἡ ἀνθρωπίνη εὐφυΐα. Ἐχομεν ἐν σύστημα παροχῆς μεγαλύτερον ἀπὸ κάθε ἄλλην μέθοδον μεταφορᾶς ἢ κατανομῆς ποῦ ἔχει ποτὲ γνωρίσει ὁ κόσμος, καὶ ὅπου τὸ πᾶν διεξάγεται μὲ τελείαν τάξιν. Ἀπὸ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν τοῦ ἀνθρώπου, μέχρι τῶν πενήτηκοντα ἔτων, φέρ' εἰπεῖν, τὸ ἐργαστήριον αὐτὸ δὲν διαπράττει σοβαρὰ λάθη, παρ' ὅλον ὅτι χρησιμοποιεῖ οὐσίας αἱ ὁποῖαι καθ' ἑαυτὰς ἔμποροῦσαν πράγματι νὰ σχηματίσουν ἐν ἐκατομμύριον καὶ πλεον διαφορετικὰ εἶδη μορίων-ἐκ τῶν ὁποίων πολλὰ νὰ εἶναι θανατηφόρα. Ὅταν ἡ λειτουργία τῶν σωλήνων διανομῆς καταστῇ βραδεία, ἀπὸ τὴν μακροχρόνιον χρῆσιν,

(*) Συνέχεια ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ καθηγητοῦ Α. Cressy Morrison «Man Does Not Stand Alone» (Fleming H. Revell Co, New York)

φθάνομεν εἰς τὴν ἐξάντλησιν τῶν δυνάμεων καὶ εἰς τὸ ἔσχατον γῆρας.

“Ὅταν τὸ κάθε ἓν κύτταρον ἀπορροφῇ ἀπὸ τὴν τροφήν τὰς ἰδιαιτέρας οὐσίας πού χρειάζεται, καὶ πάλιν ἐξακολουθεῖ νὰ παραλαμβάνη κατάλληλον, μόνον, τροφήν. Ἡ διεργασία εἰς κάθε κύτταρον θὰ γίνῃ κατόπιν ὑπὸ μορφὴν καύσεως, ἡ ὁποία καὶ ἐξηγεῖ τὴν θερμότητα τοῦ ὅλου σώματος. Δὲν ἠμπορεῖτε νὰ ἔχετε καὶσιν χωρὶς νὰ ἀνάψετε κἀτί. Πρέπει νὰ ἀναφθῇ ἡ φωτιά. Τοιοῦτοτρόπως ἡ φύσις προκαθώρισε μίαν μικρὰν χημικὴν ἔνωσιν ὥστε νὰ ἀνάβῃ μίαν σταθερῶς διατηρουμένην φωτιάν μετὰ τὸ ὀξυγόνον, τὸ ὕδρογόνον καὶ τὸν ἄνθρακα τῶν τροφῶν εἰς κάθε κύτταρον, ὥστε νὰ παρέχῃ τὴν ἀναγκαίαν θερμότητα, καί, ὅπως συμβαίνει μετὰ κάθε φωτιάν, ὕδρατμους καὶ διοξειδίον τοῦ ἄνθρακος. Τὸ διοξειδίον τοῦ ἄνθρακος μεταφέρεται διὰ τοῦ αἵματος εἰς τοὺς πνεύμονας ὅπου ὑπάρχει τὸ ἐν ἐκείνῳ τὸ ὁποῖον σὰς κάμνει νὰ εἰσπνεύετε τὴν πνοὴν τῆς ζωῆς. “Ἐν ἄτομον παράγει, ἡμερησίως, 300 δράμα περιίτου διοξειδίου τοῦ ἄνθρακος, ἀλλὰ αἱ θαυμασταὶ διεργασίαι τοῦ σώματος τὸ ἀπαλλάσσουν ἀπὸ αὐτό. Εἰς κάθε ζῶον γίνεται πέψις τῆς τροφῆς, καὶ ἀπὸ τὴν πέψιν αὐτὴν κάθε ζῶον πρέπει νὰ προσλάβῃ τὰ εἰδικὰ χημικὰ συστατικά πού αὐτὸ ἀτομικῶς χρειάζεται. Διὰ τοῦτο τὸ αἷμα λ. χ. εἶναι διαφορετικόν, ἀκόμη καὶ εἰς τὰς ἐλαχίστας λεπτομερείας, εἰς τὸ κάθε εἶδος. Ἔπάρχει ἐπομένως εἰδικὴ διαπλαστικὴ λειτουργία διὰ καθὲν ἐξ αὐτῶν.

Εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς μόλυνσεως ἀπὸ ἐχθρικά σπέρματα, τὸ σύστημα αὐτὸ πάλιν διατηρεῖ ἀδιακόπως ἓνα σταθερὸν στρατόν διὰ νὰ ἀντιμετωπιζῇ-καὶ νὰ νικᾷ ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον-τοὺς ἐπιδρομεῖς καὶ νὰ σώζῃ τὴν ὅλην σωματικὴν κατασκευὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν πρόωρον θάνατον. “Ὅπου δὲν ὑπάρχει ζωὴ, παρόμοιος συνδυασμὸς θαυμάτων οὔτε γίνεται, οὔτε ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ, καὶ ὑπὸ οἴασθῆποτε συνθήκας. Ἐδῶ ὅμως τὸ πᾶν γίνεται μετὰ τελείαν τάξιν-καὶ ἡ τάξις εἶναι ἀπολύτως ἀντίθετος πρὸς τὴν τύχην. Μήπως ὑπάρχῃ καμμία Διάνοια ἐδῶ; Ἐὰν ναί, τότε ἔχομεν ἐμπρός μας τὴν ζωὴν. Καὶ τί εἶναι ζωὴ;

ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑΙ

Πόσον περιεργον εἶναι τὸ σύστημα ἐλέγχου καὶ ἰσορροπίας, τὸ ὁποῖον ἠμποδίσαι κάθε ζῶον, ὁσονδήποτε ἄγριον, μεγάλωσμον ἢ πανοῦργον, ἀπὸ τοῦ νὰ κυριεύσῃ τὴν γῆν, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν τριτολοιδιτῶν καὶ πλέον! Μόνον ὁ ἄνθρωπος ἀνέτρεψε τὴν ἰσορροπίαν αὐτὴν τῆς φύσεως, μεταφέρον φυτό καὶ ζῶα ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, ἐπλήρωσεν ὅμως ἀμέσως αὐστηρὰν ποινήν, μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν νόσων τῶν ζῶων, τῶν ἐντόμων καὶ τῶν πτηνῶν.

Μία κυνητὴ εἰκὼν, ἡ ὁποία θὰ ἐξάρῃ εἰδικῶς τὴν σημασίαν τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτῶν τῶν ἐλέγχων σχετικῶς μετὰ τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι τὸ ἀκόλουθον γεγονός: Πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἶχε φυτευθῆ εἰς τὴν Αὐστραλίαν ἓν εἶδος κάκτου, ὡς προστατευτικὸς φράκτης. Καθὼς δὲν ὑπῆρχον ἔντομα ἐπιβλαβῆ διὰ τὸ φυτόν αὐτὸ εἰς τὴν Αὐστραλίαν, ὁ κάκτος εἶχε μίαν τεραστίαν αὔξησιν. Ἐξηπλώθη τόσο πολὺ, ὥστε ἐκάλυψε μίαν ἑκτασιν περιίτου ἴσην μετὰ τὴν Ἀγγλίαν, ἔδιωξε τοὺς κατοίκους ἀπὸ τὰ σπίτια των καὶ κατέστρεψε τὰ ἀγροκτήματα των, καθιστῶν ἀδύνατον τὴν καλλιέργειαν. Καμμία ἐπινόησις ἀπὸ δόσας ἀνεκάλυψαν οἱ ἄνθρωποι, δὲν ἠμπόρεσε νὰ ἀνακόψῃ τὴν ἐξάπλωσιν του. Ἡ Αὐστραλία ἐκινδύνευσε νὰ κατακαλυφθῇ ἀπὸ μίαν σιωπηλὴν, ἀσυγκράτητον, προελαύνουσαν στρατιάν βλαστήσεως. Οἱ ἐντομολόγοι διέτρεξαν τὸν κόσμον καὶ τελικῶς ἀνεκάλυψαν ἓν ἔντομον πού ἔζη ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς κάκτους, δὲν ἔτρωγε τίποτε ἄλλο, καὶ θὰ ἀνεπτύσσετο ἐλευθέρως, χωρὶς νὰ ἔχη ἔχθρους, εἰς τὴν Αὐστραλίαν. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τὸ ζῶον ὑπερίσχυσε τῆς βλαστήσεως καὶ σήμηρον ὁ κάκτος-λοιμὸς περιορίσθη εἰς ἀριθμὸν, καὶ μαζί του ὅλα τὰ ἔντομα ἐκτὸς ἀπὸ ἓν μικρὸν προστατευτικὸν ὑπόλοιπον ἐντόμων, ἀρκετὸν ὅμως διὰ νὰ κρατήσῃ διὰ παντός ὑπὸ ἔλεγχον τὸν κάκτον.

Οἱ περιορισμοὶ καὶ αἱ ἰσορροπίαί εἶναι ἔργον προνοίας, καὶ ὑπῆρξαν πάντοτε ἀποτελεσματικά. Διὰ τὸ κῶνον τῆς ἔλνοσας δὲν ἐκυριεύσε τὴν γῆν μας, εἰς τρόπον

ὥστε οἱ πρόγονοί μας διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἢ νὰ εἶχον ἀποθάνει, ἢ νὰ εἶχον ἀποκτήσει ἀνοσίαν; Τὸ αὐτὸ ἴσχυοι νὰ λεχθῆ καὶ διὰ τὸν κώνωπα τοῦ κιστίνου πυρετοῦ, ὁ ὁποῖος ἔζησε κάποτε εἰς ἓνα τόπον ποῦ εἶχε γεωγραφικὸν πλάτος ὅσον καὶ ἡ Νέα Ὑόρκη. Διατί ἡ δηλητηριώδης μυῖγα δὲν ἀνεπτύχθη ὥστε νὰ ἴσχυοι νὰ ζήσῃ καὶ εἰς ἄλλο περιβάλλον ἐκτὸς τοῦ τροπικοῦ, καὶ νὰ ἐξαφανίσῃ ὅλην τὴν ἀνθρωπίνην φυλήν; Δὲν ἔχει κανεὶς παρὰ νὰ ἐνθυμηθῆ τὴν πανόλη μὲ τὰ θανατηφόρα σπέρματα ἐναντίον τῶν ὁποίων ὁ ἄνθρωπος ἕως χθὲς ἀκόμη ἦτο ἀπροστάτετος καθὼς καὶ τὴν παντελῆ ἄγνοιάν του εἰς ζητήματα ὑγιεινῆς, διὰ νὰ ἐννοήσῃ πόσον θαυμαστὴ ὑπῆρξεν ἡ ἐπιβίωσίς του.

Ἰχθύς καὶ ἔντομα ἐπιζοῦν παλαιόντα βιάσει τοῦ νόμου τῆς συμπτώσεως, μὲ χιλιάδας ὧν, μερικὰ τὸν ὁποῖον διαφεύγουν τὸν θάνατον ποῦ ἐνεδρεύει παντοῦ τοὺς ἀνυπερασπίστους. Τὰ παράδοξα αὐτὰ γεγονότα τῆς φύσεως εἶναι ἄξια νὰ ἀναφερθοῦν, διὰ νὰ δεῖξουν τὰ ἐμπόδια, ποῦ ὑπερνεκλήθησαν. Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος ἐπέζησε. Καὶ θὰ ἠδύνατο μὲν νὰ ἀντείτῃ τις εἰς αὐτὸ ὅτι καὶ τὸ μαλάκιον ἐπίσης ἐπέζησεν, ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος ἔχρησάθη πρὸς τοῦτο πολλὰς καὶ περισσότερας προστατευτικὰς προσαρμογὰς αἱ ὁποῖαι καὶ τοῦ παρεσχέθησαν.

Τὰ ἔντομα δὲν ἔχουν πνεύμονας ὁμοίους πρὸς τοὺς τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ ἀναπνεύουν μὲσω σωλήνων. Ὅταν τὰ ἔντομα μεγαλώνουν, οἱ σωλήνες δὲν ἴσχυοι νὰ αὐξηθοῦν ἀνάλογως πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ σώματος τοῦ ἐντόμου. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν καὶ δὲν ὑπῆρξε ποτὲ ἔντομον μεγέθους μεγαλύτερον ἀπὸ μερικὰ ἑκατοστά, καὶ κατὰ τὴν μακροτέρας περιρῆγας. Λόγω τοῦ μηχανισμοῦ τῆς κατασκευῆς των καὶ τῆς μεθόδου τῆς ἀναπνοῆς των, δὲν ἦτο δυνατόν ποτε νὰ ὑπάρξουν ἔντομα μεγάλου μεγέθους. Τὸ ὄριον αὐτὸ εἰς τὴν αὔξησίν των συνεκράτησε ὅλα τὰ ἔντομα ὑπὸ περιορισμὸν καὶ τὰ ἴσχυοι ἀπὸ τοῦ νὰ κυριεύσουν τὸν κόσμον. Ἐὰν ὁ φυσικὸς αὐτὸς ἔλεγχος δὲν εἶχε προνοηθῆ, ὁ ἄνθρωπος δὲν θὰ ἐπέζη. Ἄς φαντασθῶμεν τὸν πρωτόγονον ἄνθρωπον νὰ ἀντιμετωπίζῃ μίαν

σφήκα ποῦ θὰ εἶχε τὸ μέγεθος τοῦ λέοντος ἢ μίαν ἀράχην παρομοίον μεγέθους.

Ὀλίγα ἔχουν λεχθῆ σχετικῶς πρὸς τὰς πολλὰς ἄλλας θαυμαστὰς προσαρμογὰς εἰς τὴν φυσιολογίαν τῶν ζῶων, χωρὶς τὰς ὁποίας οὐδὲν ζῶον, καὶ ἀσφαλῶς οὔτε φυτὸν, θὰ ἐξικολοῦθη ὑφιστάμενον. Ἐν τούτοις τὰ γεγονότα αὐτὰ εἶναι τόσον ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφερόντος, ὥστε θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναφερθοῦν. Ὁ κόσμος ἀφυπνίσθη τελευταίως, μὲ τὴν ὑπαρξίν οὐσιῶν ὅπως αἱ βιταμίνας. Ἡ ἄλλειψις τῶν βιταμινῶν αὐτῶν προκαλεῖ πελλάγραν, μῆρι-μῆρι, σκορβοῦτον καὶ τὰς γνωστὰς ἀσθενείας ποῦ συνεπάγεται ἡ ἀνεπαρκὴς διατροφή. Ὁ ἄνθρωπος θὰ ἐπέρασε ἑκατομμύρια ἔτων χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τι περὶ αὐτῶν τῶν ἀσυλλήπτων οὐσιῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀναγκαῖαι διὰ τὴν ἐπιβίωσίν του. Ὅταν ἀνεκαλύφθη ὅτι τὸ σκορβοῦτον ποῦ προκαλεῖ ἡ ἄλλειψις καταλλήλου διαίτης κατὰ τὰ μακρὰ ταξείδια ἐθεραπεύετο μὲ χυμὸν λεμονιοῦ (lime), προσονόμαζον τοὺς ναύτας τῶν μεγάλων πλοίων ποῦ ἐχρησιμοποιοῦν τὸ ποτὸν αὐτὸ ἐπὶ τῶν λεμονιοῦ («lime juicers») (1). Οἱ παλαιότεροι ναυτικοὶ δὲν ἤξευραν τὴν αἰτίαν τοῦ σκορβοῦτον. Τὸ ἀπλοῦν φάρμακόν του ἀνεκάλυψεν ὁ Vasco da Gama ὅταν οἱ ναῦται καὶ ἀπέθνησκον εἰς τὴν Μαδαγασκάρην. Ἐχρησιάθη αἰὼν καὶ πλέον μέχρις ὅτου ἀνεκαλύφθη ὅτι ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὸ σκορβοῦτον εἶχε σχέσιν μὲ τοὺς κισσοειδεῖς καρπούς καὶ ἐξορισθῆ ἡ θανατηφόρος αὐτὴ ἀσθένεια ἀπὸ τὰς μεγάλας θαλάσσας. Ἐχρησιάθη αἰὼν ἢ καὶ πλέον διὰ νὰ διδαχθῆ ὁ ἄνθρωπος τὴν ἀξίαν τῶν βιταμινῶν ποῦ ὑπάρχουν εἰς τοὺς κισσοειδεῖς καρπούς, ἂν καὶ δὲν ἔμαθεν ἀκόμη τι περιέχουν οἱ καρποὶ αὐτοί. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ὁ ἄνθρωπος ὑπῆρξε προτοῦ μᾶθῆ τὸ ἔργον τῶν μικρῶν αὐτῶν ἐργαστηρίων ποῦ γνωρίζομεν ὡς ἐνδοκρινεῖς ἀδένας, οἱ ὁποῖοι τὸν ἐφοδιάζουν μὲ τὰς ἀπολύτως οὐσιώδεις χημικὰς ἐνώσεις ποῦ αὐτοὶ κατασκευάζουν

(1) Σ. Μ. Lime κυρίως εἶναι ἓνας καρπὸς κισσοειδῆς, μικρότερος ἀπὸ τὸ λεμόνι ἀλλὰ περισσότερο «βιταμινώδης», χρησιμοποιούμενος ὡς ἀντισκορβοτικόν.

καὶ κατευθύνουν τὰς ἐνεργείας του. Ἄς προστεθῇ ὅτι αἱ οὐσίαι αὐταὶ εἶναι τόσον δυναμικαὶ ὥστε ἀπειροελάχιστόν τι ἐξ αὐτῶν νὰ παράγῃ ἰσχυρὰ ἀποτελέσματα, καὶ εἶναι τόσον προσηγοσμένα ὥστε ρυθμιζοῦν, συγκρατοῦν καὶ ἰσορροποῦν ἀλλήλας. Εἶναι πολὺ γνωστὸν ὅτι, ὅταν αὐταὶ αἰ θαυμαστῶς περίπλοκοι ἐκκρίσεις ἀπολέσουν τὴν ἰσορροπίαν των δημιουργοῦν διανοητικὰς καὶ φυσικὰς διαστροφὰς τῆς βαρυτέρας μορφῆς. Ἐὰν μία τοιαύτη καταστροφή ἐγενικεύετο, ὁ πολιτισμὸς θὰ ἔπανε καὶ ἡ ἀνθρωπίνη φυλὴ θὰ μετέπιπτεν εἰς τὴν κατάστασιν τῶν ζώων, ἢ καὶ δὲν θὰ ἐπέζη κἄν.

Ἔχομεν λοιπὸν ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος τοὺς

περιορισμοὺς αὐτοὺς, τὰς ἰσορροπίας καὶ τοὺς ἐλέγχους, χωρὶς τοὺς ὁποίους ἡ ζωὴ, ὅπως τὴν γνωρίζομεν, θὰ ἔπανε νὰ ὑφίσταται. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, μὲ ὅλην αὐτὴν τὴν ἐργαστηριακὴν οἰκονομίαν τῆς φύσεως ἐξασφαλίζεται ἡ ἐπιβίωσις τοῦ ἀνθρώπου, γεγονός πὸν ἀποτελεῖ ἓνα μαθηματικὸν πρόβλημα ἄξιον σοβαρᾶς προσοχῆς ἐκ μέρους τῶν συνηγόρων τῆς πιθανότητος. Πόσαι εἶναι αἱ πιθανότητες τῆς ἀπλῶς τυχαίας συσχέτισεως τοῦ ἐνὸς θέματος μὲ τὸ ἄλλο; Μὲ ἄλλους λόγους πόσαι εἶναι αἱ πιθανότητες τῆς ἀπλῶς «τυχαίας» ἐπιβιώσεως τοῦ ἀνθρώπου;

A. CRESSY MORRISON

(Μετάφρ. Δέσπ. Ἀκύλα)

Ο ΜΕΓΑΛΟΣ ΑΔΕΛΦΟΣ

«Σταθεὶς δὲ Παῦλος ἐν μέσῳ τοῦ Ἀρείου Πάγου.....» (Πράξ. ιζ' 22).

Χρῶσων' ὁ ἥλιος τὰ τεμένη τ' Ἀπόλλωνα, ... τῆς Ἀθηνᾶς...
Βωμοί... σπασμένα μάρμαρα... μνημεῖα
Βλέπετε στοὺς δρόμους, ὅθε κι' ἄν περνᾶς.
—'Εδῶ τὸ πνεῦμα ἔχει κατοικίᾳ.

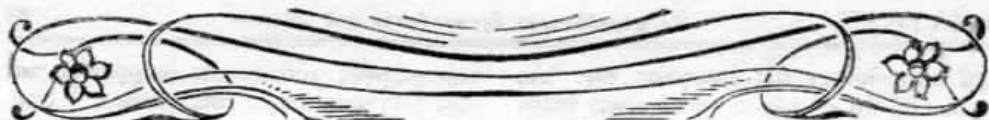
'Εδῶ τὸ φῶς, κι' ἡ γνώση σμίγουν ἀπαλά...
—Στὴν πόλιν τῶν γλαυκῶν, τ' ἤρθες νὰ κάνῃς
Ξένη; Γνωρίζουμε ἐμεῖς τόσα πολλὰ,
τόσα πολλὰ!!! Τὰ λόγια σου μὴ χάνεις.

Καὶ Κεῖνος στάθηκε σιμὰ στὸ βράχο
συλλογισμένος... ξένος στῶν σοφῶν τὰ πλήθια...
Δὲν ἦταν τραγωδός... Σοφός... μονάχο
τὸ μῆνυμα ἔφερνε στὰ στήθια!!

Μά... σάν ἀνέμις' ὁ χιτώννας του στὸ φῶς,
οἱ πᾶνες οὐρλιαξαν στὰ δάση...
Γέρνει στὸ Βάθρο του ὁ Δίας, καὶ καθὼς
ἀρχίζ' ὁ Ξένος... πέφτει... ἔχει σπάσει!!

'Εκεῖνον π' ἔλειπε, Ἐκεῖνος εἶχε φέρει...
—Μεγάλῃ ὥρᾳ στὴ χώρα τῶν Σοφῶν!!
Ποιὸς τῶνομά του ἀπ' ὄλους δὲν τὸ ξέρει;
Εἶν' ὁ Μεγάλος Ἀδελφός... τῶν ἀδελφῶν.

ΝΙΚΟΣ ΚΑΜΒΥΣΗΣ

ΤΡΕΙΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

ΔΙΗΓΗΜΑ

Τὸ σαλονάκι τῆς κυρίας Ἐφης Ρήγα, εἶναι βυθισμένο σὲ φαντασμαγορικό φῶς. Οἱ μοντέρνοι πίσω ἀπὸ τοὺς γύψους πορφυροὶ γλόμπτοι, χρωματίζουν δλόγλυκα τοὺς τοίχους, τὰ ταπέτα, τὶς θαλασσογραφίες. Εἶναι μόλις πεντέμιση καὶ ἔξω σχεδὸν σκοτείνιασε. Ὁ Δεκέμβρης, μπῆκε μὲ νερό-χιονο καὶ παγωνιά. Στὸ μισοσβυσμένο τζάκι τοῦ χῶλλ, κάπου-κάπου κορώνει κανένα ἀπομεινάρι ξύλου καὶ ἀπὸ τὴν ὀλοάνοιχτη πόρτα σὰ νὰ ρίχνη μιὰ φευγαλέα λάμψη στὰ πρόσωπα τῶν δύο γυναικῶν.

Μπρὸς σ' ἓνα τραπεζάκι μὲ ἀνακατεμένες κάρτες ἀπ' τὴν Ἀκρόπολη, τὸ Θησεῖο καὶ τὸν Παρθενῶνα, σὲ χαμηλὴ πολυθρόνα, μὲ ὕφος νοσταλγικό, κάθεται ἡ ἴδια ἡ κυρία Ρήγα, τυλιγμένη στὴν καταπράσινη ρόμπα τῆς μὲ τὰ μαλλιά συμμαζεμένα σὲ φουρκέτες. Μόλις ἤπιε τὴν τελευταία γουλιὰ τοῦ καφέ καὶ ἀπιθώνει μὲ τὰ μακροῦά τῆς δάχτυλα-σχεδὸν ἀφηρημένη-στὸν ἀσημένιο δίσκο τὸ φυτζάνι. Κοντὰ τῆς, ντυμένη ἀπλᾶ, μὲ γαληνὸ χαμόγελο, κάθεται στὸν βελούδινο καναπέ ἡ Μάρθα ἡ Χρῦση, καὶ ξεφυλλίζει μηχανικά ἓνα βιβλίον.

—Ἄν δὲν τύχαινε νὰ σταματήσω τὸν σοφὲρ, νὰ σὲ φωνάξω, ποτὲ δὲν θ' ἀνταμόναμε, καὶ μὲν Μάρθα, σιγολέει ἡ κυρία Ρήγα καὶ στηλώνει τὸ βλέμμα τῆς στὸ μισοσβυσμένο τζάκι.

Γιὰ θυμῆσον τότε στὸ σχολεῖο, πού μπαλασάμοναμε σκαραβαίους καὶ πεταλοῦδες! Τόχως πιὰ τὸ λεύκομά σου; Ἐγὼ νά, τῶχ ἐκεῖ στὴ μπιζουτιέρα-κεμιήλου, μαζί μὲ τὰ κολλιέ καὶ τὸ μπριγιάν τοῦ γάμου μου. Πῶς πέρασαν τὰ χρόνια!... Σὰ νάταν χτές, πού μὲ πολυζάλισε ἡ ἀλγεθρα, θυμᾶσαι, καὶ πέταξα στὸν καθηγητὴ τὴν κλωλιά... Ὡστόσο, μέρα μὲ τὴ μέρα σβύνουνε, ξεθωριάζουν οἱ ἀναμνήσεις... Τί τὰ θέλεις, ἔτσι κα-

νεις ξαφνικά βρίσκεται στὸ τέρμα...

Ἀκολουθεῖ σιγή.

Πολύφωνη ἀρμονία σιγοφτάνει ἀπὸ μιὰ ἄλλη κάμαρα. Φαίνεται λοιπὸν τὸ ράδιο μεταδίδει τούτη τὴν ὥρα ὄπερες.

—Σ' ἐνοχλεῖ;... ἄχ ἄκουσε-ἄκουσε: μαντάμ Μπατερφλάβ! Ἐ αὐτὸ σου τὸ χαμόγελο... Καλὰ λοιπὸν σ' ἔλεγε τότε ὁ φυσικός, Τζοκόντα... Ὅμως, χωρὶς νὰ τὸ παίρνη κανεὶς εἶδηση, σ' ἄρεσε νὰ σκαλίξης, νὰ βρισκῆς τὴν αἰτία τοῦ κακοῦ... Καὶ ἐδῶ καὶ κάμποσο καιρὸ μούλεγαν-δὲν θυμᾶμαι ποιὸς πῶς τώρα μετὰ τὸν πόλεμο σὲ πολυαπασχολοῦν τὰ ρητὰ τοῦ Εὐαγγελίου τόσο ὥστε, φόρεσε πανοπλία καὶ μαζί μὲ ἄλλες, σημαδεύεις τὴ συμφορὰ... χὰ, χὰ, χὰ, μαζεμένα τὰ εἶπα... Ὅσο συλλογιέμαι πού δὲν χώνευνε τὸν ρομαντισμό...

—Τὶ μεγάλη χαρὰ, ἀλήθεια, Ἐφη, σιγοψιθυρίζει ἡ ἄλλη μὲ ἀπαλὴ φωνή, πού τυχαίνει καὶ σὲ ξαναβλέπω χαρούμενη, σὲ τόσα πολλὰ ἀγαθὰ.

Ἀφήνοντας τὸ βιβλίον στὸ τραπεζάκι μὲ τὶς κάρτες, τὴν παρατηρεῖ.

—Τί μοῦ εἶπες γιὰ τὸ ράδιο, δὲν κατάλαβα, ἂν μ' ἐνοχλῆ; Δὲν μ' ἐνοχλεῖ ποτὲ ἡ μουσικὴ... Ξαναλέει.

—Χα-ρού-με-νη! μονολογεῖ ἡ κυρία Ρήγα. Ἐ, ὅσο μπορεῖ κανεὶς, Μάρθα, φυσικά... Ξέρεις; Ἀπ' ὅλα κείμενα τὰ βιβλία πού ἀπλώναμε στὸ θρανίον, δὲν ξεχνῶ οὔτε στιγμὴ, τὴ μυθολογία... Τὶ φοβερὸ θεοῖο ἀλήθεια πού εἶναι ὁ χρόνος! Σὲ μαγνητίζει ὅπως τὸ φίδι, γιὰ ν' ἀνοίξη μὲ ρέγουλα τὸ στόμα, νὰ σὲ καταπιῇ... Θαρρῶ, σοῦ τόλεγα προχτές ἐκεῖ στ' αὐτοκίνητο, ἔχω δύο τόσο μεγάλα ἀγόρια! Τὸν Μίμη καὶ τὸν Ἡλία. Τί κυττᾶς ἓνα-γύρω, περιμένεις νὰ ξετρυπώσουν; Ὅχι. Ὁ πιὸ μεγάλος εἶναι κλεισμένος στὸ κολλέγιο, ὁ ἄλλος θὰ κοιμη-

θῆ στή γιαγιά του άποψε. "Ε, είναι δνειρο ή ζωή. Κι' αν πῆς για τῆ νειότη, καλοκαιριατικο γιασεμί, πού μονομιᾶς θά μαδηση... Έγώ λοιπόν, ὅτι θέλεις πές, είμαι προσγειωμένη, βλέπω ἀλλοιώτικα τόν κόσμο. "Ο, τι ὄπλο μου πέσει στά χέρια, τό ἀδράζω για ν' ἀμύνομαι ἀπό τό χρόνο... Τῆν ἀνοιξη, λογαριάζω νά πάω σέ βουνοκορφές, νά γυρίσω τῆν Ἑλβετία, τό καλοκαίρι νά βρεθῶ σέ κανά ξωτικό νησί. 'Ο ἄνδρας μου δέν μου χαλάει χατήρι. Ἐσένα ὡστόσο, σέ βλέπω τόσο φρέσκια! Ἐχεις λέει, μιᾶ χαριτωμένη κορούλα. Νά σου ζήση.

—Εὐχαριστῶ, ψιθυρίζει μονομιᾶς ἡ ἄλλη καί μοιάζει νάνα βυθισμένη σέ σκέψεις.

—Τάχεις λοιπόν φαίνεται, καλὰ ἐσύ μὲ τό χρόνο, για νά σοῦ ἀνοίγη πίστωση... Ξακολουθεῖ νά λέει ἡ κυρία Ρήγα καί χά, χά, χά, ξεκαρδίζεται.

—"Οχι δά καί δνειρο ή ζωή... σιγοψιθυρίζει ἡ ἄλλη. "Ὅσο για τόν χρόνο, εὐθύς ἔξαρχῆς, εἶναι κάτι σάν τό νοπλό τῆς πλαστικῆς. Θυμᾶσαι τῆ δεσποινίδα "Ελλη, τῆ δασκάλα, πού μᾶς ἔλεγε, πὼς ἂν ἀφήσουμε λίγο τόν πηλό καί ξεραθῆ... Μὲ τό ρωμαντισμό, οὔτε καί τώρα ἔχω ἀγαθές σχέσεις. Μπορῶ μάλιστα νά σέ βεβαιώσω, πὼς παραίγινα ρεαλιστρια...

—Τί δηλαδή θές νά πῆς;... Σά νά μοιάζουμε ὄλα αὐτά μὲ γριφο!

—Ἐνῶ εἶναι τόσο ἀπλά... Συλλογιέμαι τόν περασμένο μῆνα, πού μαζί μὲ ἕνα σωρὸ ἄλλα νοπλά συμβάντα...

—Ἐ-τί, γιατί σταμάτησες; Θέλεις νά κλείσω τό ράδιο;

—Μά ὄχι, σοῦ ξαναθυμίζω, δέν μ' ἐνοχλεῖ καθόλου ἡ μουσική. Ἰσως βέβαια νά ναι μιᾶ ἀπό τίς συνηθισμένες σήμερα ἱστορίες, ἀρχίζει νά λέη.

Περπατοῦσα ἔτσι βράδυ σάν καί τώρα, μὲ τό ξεροθόρι, σ' ἕνα στενὸ στήν ὁδὸ Ἀχαρνῶν, στό τέρμα. Γύριζα ἀπό μιᾶ γιορτή καί σ' αὐτά μου, ἀντιβοῦζαν οἱ ἦχοι τῆς ἀρμόνικας, πού ἔπαιζε ἐκεῖ κάποιος Φλαμανδός. Εἶχε τόσο θλιβερό ρεφραῖν ἀλήθεια, τό ξενόγλωσσο κείνο τραγοῦδι... Μά για μιᾶ στιγμή ἀντήχησαν βήματα κοντά μου καί μονομιᾶς πνιχτὸ ἀναφυλλητό.

Θέλεις ἀπό τῆν ἐπίδραση τοῦ ρεφραῖν, θέλεις ἀπό τόν φόβο πού αἰχμαλωτίζει ἔτσι στά σκοτεινά πολλές φορές τῆν ψυχή, πῆγα νά ταχύνω τῆ περπατησιά μου, νά βρεθῶ για ἕνα λεπτό στή λεωφόρο, σέ διαβάτες καί σέ φῶς. Μά σέ λίγο ἀκούω συντροφικά μὲ τό ἀναφυλλητό καί διαπεραστικό παιδικὸ κλάμα.

Στάθηκα, συγκεντρώθηκα καί ἀναθυμῆθηκα τότε τόν ἀνθρώπινο πόνο πού γυρωφέρει τῆ γῆ.

Σά νά γιόμισε ὁ ἀγέρας ἀπό ἀμέτροτες τσακιωμένες μορφές μὲ σκέλεθρα καί βουγκωμένα μάτια πού τό δάκρυ τους γινόταν αἷμα καί ἀχνοπότηζε ὄλα τὰ πάντα. Μὲ ποιὰ πανοπλία ἦταν δυνατό νά ἔκανε σχέδια τό αἶσθημα καί νάδινε κουράγιο στήν τόλμη; Ἄλλὰ ἐδῶ καί χίλια ἐνιακόσα τόσα χρόνια, μήπως ἀπό κάπου ἐκεῖ, ἀπό τόν Γολγοθά, δέν χαραχτηκαν μὲ καθάριο αἷμα τὰ σχέδια καί σά τῆ φαρμακεμένη πληγή πού θέλει φαρμάκι για τῆ γιατρία, ἀπό τόν πῶ μεγάλο πόνο, δέν ξεπροόβαλε καί δέν πῆρε ἀπαλό ὄνομα ἡ μιᾶ καί μόνη, ἡ ἀκαταμάχητη πανοπλία;... Θεέ μου, λέω, γιατί νά ναι τόσα χρόνια περασμένα κι' ὁ πόνος νά γυρωφέρνη ἔτσι ἀκόμα τῆ γῆ;... Πῆρα ἀνασεμιά καί σιγοτρέμοντας ἄπλωσα τό χέρι στὸν ἄνθρωπο πού ἦταν πλάι μου, ἐκεῖ στό σκοτεινὸ στενὸ, βράδυ μὲ τό ξεροθόρι.

Δέν ἦταν τίποτε ἄλλο, σάν τί μποροῦσε νά εἶναι;-παρὰ μιᾶ κοντοσυνομηλικῆ γυναίκα. Φοροῦσε πράσινο σάλι, μύριζε αἰθέρα κι' ἔσφιγγε στά στήθη τῆς ἕνα μικρὸ μελαχροινὸ ἀγόρι τόσο πολύ, τόσο πολύ, ἔλεγε καί λογάριζε κάποιαν ἀόρατη ἀρπαγή πού ἀπό στιγμή σέ στιγμή παραμόνευε νά χυμῆξη.

«Θέλεις νά μοῦ πῆς, τί σέ βασανίζει ἀδερφοῦλα;» γυρίζω καί τῆς λέω.

Στό φῶς ἐνός περαστικοῦ τζιπ πού ἔκοψε μονομιᾶς σάν ψαλίδα τό σκοτάδι, μπόρεσα καί ξεχώρισα δυὸ μεγάλα γαλανὰ μάτια.

«Φίγετε, φύγετε...» μοῦ κάνει καί πηγαίνοντας τοῖχο-τοῖχο κουκουλώνει καί σφίγγει ὀλοένα τό παιδί, πού ἀρχισε πάλι νά κλαίη. Τὰ καλάμια τῶν χεριῶν τῆς εἶχαν ξυλιάσει. Χωρὶς νά τό καταλάβω μὲ συνε-

πῆραν καὶ μὲνα τὰ κλάμματα. «Μπορῶ νὰ κάνω κάθε τι γιὰ σένα, πίστεψέ με!» τῆς λέω ἀσθμαίνοντας. Τὴν εἶδα τότε πού κοντοστάθηκε, γύρισε μὲ καλοκύτταξε κι' ἄφρισε τὸ πιχτὸ ἀναφυλλιτὸ νὰ γίνη ἀθύροβο-ἤρημο κλάμα. Ἐκανα ἀσυναίσθητα μιὰ κίνηση νὰ τῆ ξαλαφρώσω, νὰ τῆς πάρω γιὰ λίγο τὸ παιδί, μὰ στάθηκε ἀδύνατο.

Ἐκεῖ κοντὰ στὴν ἀσφαλτο, κατάφερε νὰ πάρῃ ἀνασεμιά.

Ὁ πατέρας του λέει, ἦταν νὰ περάσῃ ἀπὸ τὸ δικαστήριο αὐτὲς τὶς μέρες. Δυὸ σωστά χρόνια πιά, τοὺς εἶχε ἀφίσει μονάχους νὰ παραδέχονουν. Τὴν βραδυὰ πού θᾶ φευγε, εἶχε μεθύσει κι' εἶχε ρίξει στὸ φαί φαριμάκι, μὰ καὶ δὲν τὴν ἀγαποῦσε. Καλή της τύχη, πού δὲν εἶχε ὄρεξη καὶ δὲν ἄγγιξε μπουκιά. Ἐκεῖνος γύριζε δῶθε-κεῖθε κατόπι ὄλο τὸν καιρὸ, ξεδιαίζοντας καὶ τὴ τελευταία δεκαρίτσα. Χρωστοῦσε σ' ὄλους τοὺς γνωστούς. Μὰ φαίνεται στερνά-στερνά κατρακύλησε, τὰ δανεικὰ τὸν πῆραν σβάρνα, ἔχασε τὴ δουλειά του καὶ γιὰ ἴσους εἶχαν λόγους νὰ τὸν τριγυρίζουν, ἔπαυε τὸ ἐνδιαφέρο. Ἵδριξε γιὰ καλά στὸ πιτό. Καὶ κάποια Κυριακὴ στὴ παραζάλη του, ἔπεσε μὲ μαχαίρι καὶ χτύπησε μιὰ ξένη πού ἀπὸ κορὴ συνόδευε καὶ ποιὸς ξέρει, πῶς τὴν εἶχε συναντήσει. Παρὰ κάτι ἢ λεπίδα νὰ τῆς τροπούσε τὴν καρδιά. Λογάριαζε λοιπόν, ποιὰ καταδίκη τὸν περιέμενε... Μακάρι νὰ τὸν εὔρισκε, κακιὰ ἀρρώστια, νᾶχε εὐθὺς ἐξαρχῆς πεθάνει ἢ καταστρεμμένη ψυχὴ... Φέτος, εἶχε κι' ἡ ἴδια πολὺ καταπέσει. Ἀπόκαμε νὰ ξενοδουλεύῃ. Τῆς πονοῦνε τὰ νεφρά, ξεροθήχει, μπορεῖ καὶ νὰ πεθάνῃ. Ὡ, καὶ τί θὰ γινότανε ὁ Τασοῦλης αὐτὸ τὸ ἀγοράκι ἔτσι μόνο, πού ἂν δὲν τὴν ἔβλεπε τὴν κάθε βραδυὰ πλάι του νὰ τοῦ κοιθεντιάσῃ, νὰ τοῦ πῆ γιὰ τὸν παπᾶκη πού ταξιδεύει, νὰ τὸ γλυκοφιλήσῃ, ἔστανε ἀδύνατο νὰ σφαλίσῃ τὰ ματόκλαδα, ν' ἀποκοιμηθῇ;

Βλέπω συλλογιέσαι, Ἔφη... Συνηθισμένη φυσικὰ ἱστορία.

...Τράθηξα μαζί της κείνο τὸ βράδυ. Στὸ σπιτί μου ἀνησύχησαν, ἔβαλαν μόλις μὲ εἶδαν τὶς φωνές, μὰ δὲν εἶχε αὐτὸ περισσότερη σημασία.

Κόντευαν μεσάνυχτα, δταν κατάφερα μόλις νὰ τῆς γλυκάνω τὴν λαβωματιά, δταν μπόρεσα νὰ τὴν κάνω νὰ νοιώσῃ πῶς ἡ καλωσύνη φέρνει γιὰ τὸ κάθε σαράκι βάλσαμο, γιὰ τὸ κάθε ἄδικο λησμονία. Ἡ καλωσύνη, πού ὄλα στὸν κόσμο γίνονται μόνῃ ἀπομένει ἐκείνη... Καὶ εἶπε καί, θὰ πῆγαινε στὴ φυλακὴ, θὰ πῆγαινε στὸ δικαστήριο μαζί μὲ τὸν Τασοῦλη.

Τὸν φυλακισμένο, τὸν γνώρισα ὕστερα ἀπὸ τέσσερις μέρες. Ἦταν πάνω κάτω σαραντάρης μὲ κανονικὸ ἀνάστημα, ἰσχνὸς μὲ καστανά μάτια.

Ἄρχισα νὰ τὸν ρωτῶ, σὲ τί μοροῦσα νὰ τοῦ φανῶ χρήσιμη, κι' ἂν ἔχῃ καθόλου νοσταλγίησῃ τὸ σπιτί του, τοὺς δικούς του. Μὲ πρόσεξε μὲ δυοπιστία, ἔμεινε βουδὸς κι' ἄρχισε νὰ κόβῃ βόλτες πέρα-δῶθε στὸ θάλαμο. «Τί θέλετε νὰ πῆτε, ἀνήκετε σὲ κανένα σύλλογο, δὲν καταλαβαίνω...» γυρίζει γιὰ μιὰ στιγμὴ ἀγριεμένος καὶ μοῦ λέει.

Καθὼς ἦταν ἀξύριστος, ἔμοιαζε μὲ χτυπημένο ἀγρίμι. «Ἄλλοι σ' ὅποιον τὸν ἀπαντᾷ ὁ χάρος, ἔρημο, καταφρονημένο, δίχως φίλου σπλαχνιά, δίχως δικὸ φροντίδα» σιγομουρμούρισα. Μονομιᾶς τὸ βλέμμα του θόλωσε καὶ τρίζοντας τὰ δόντια, παρὰ λίγο νὰ ὀρμήσῃ. «Ἄμε στὴ δουλειά σου, μὴν ἀνακατώνεσαι...» ἄρχισε νὰ γυρλίξῃ. Λίγο ἀκόμα, Ἔφη μου, καὶ θὰ λύγιζα.

Ἡ καρδιά μου γοργοχτυποῦσε, κόντευε νὰ γίνη ἓνα λούλουδο πατημένο τοῦ δρόμου. Εἶχα σχεδὸν ἀπελπιστεῖ. Συλλογιόσηκα ὁμως τὴ γυναῖκα μὲ τὸ πράσινο σάλι, τὸν Τασοῦλη τὸ μοναχοπαιδί, πού σὰ νὰ μὲ κύτταζε κείνη τὴ στιγμὴ ἀπὸ μιὰ γωνιά καὶ μὲ ρωτοῦσε μὲ παράπονο, γιατί ἀργοῦσε ἡ μάνα του, γιατί εἶχε μείνει μονάχο... Καὶ θυμήθηκα ὅτι δὲν εἶχα ντυθεῖ γιὰ καλά, φαίνεται, τὴν πανοπλία... Μοῦ ἀπόμεινε τὸ πιὸ τρανὸ σύνεργο. Εἶπα μέσα μου μερικὰ λόγια κι' ὁ νοῦς μου γοργοσάλεψε σὲ χυλιοπτερουγοῦ ἄτι. Καὶ νά, καθὼς εἶχε κοντοζυγώσει δίπλα μου κι' ἔβριζε καὶ φώναζε μὲ μανία γιὰ τὸ ποιὸς τάχα μ' εἶχε στείλει νὰ πάω νὰ τοῦ φορτωθῶ, «Ὁ Θεὸς!» ἀποκρίθηκα, κυττάζοντάς τον κατάματα.

Ξαναρίζοντας τὰ δόντια καὶ κάνοντας

ἀνομολόγητη προσπάθεια συγκρατημοῦ, σωριάστηκε κάπου καὶ ἄρχισε νὰ μουγκρίζη. Ἔμεινα κοντὰ καὶ περιμένα. Τώρα πού τὸ λέω, ἀπορῶ κι' ἐγώ, Ἔφη μου, πού ἤρθα κείνο τὸ θάρος! Μόλις ἀνασήκωσε τὸ πρόσωπο, ἄρχισα σιγὰ νὰ τοῦ λέω πὼς ἀκόμα τίποτα δὲν εἶχε χαθεῖ. Γιὰ τὴν καλή του τύχη, δὲν ἦταν ἀκόμα ὄλα τριγύρω, συντροίμια. Τὰ γυροφέρνει τὸ κάθε λεπτό μὲ τὸ ραβδί της ἢ χιλιοσκεθερωμένη ἢ ἐρημὰ μὰ δὲν ἀρχίζει νὰ σωριάξῃ, γιατί περιμένει ἀπὸ τὸ στόμα του τὴ στερνή, τὴ θλιθερὴ προσταγή. Δὲν εἶχε, παρὰ νὰ κἀνῃ ἕνα-δύο βήματα, νὰ σκύβῃ στὴ χόβολη καὶ νὰ σκαλίψῃ νὰ βρῇ τὴν κάποια σπῖθα πού ἀκόμα λαμπύριζε. Νάβαζε ἕνα-γύρω ξυλαράκια, νὰ φρουσοῦσε, νὰ φρουσοῦσε ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὰ σωθικά, νὰ φρόντιζε μὲ ὑπομονὴ νὰ πεταχτῇ κάποια φωτερὴ γλώσσα. Κι' ὅταν πιά κορωμένη, θὰ ἀναλαμπάδιαζε γιὰ καλὰ ἢ φωτιά, καὶ θάνοιθε πὼς εἶχε ἀρκετὰ γι' αὐτὸ μείνει σκυφτός, θάβλεπε στοῦ ἀγέρα τὸ παιχίδι, σὰν ἀποκαΐδια νὰ χάνονται ἢ καταφρόνια, ἢ ἐρημιά.

Τὴ μέρα, ἂν θυμᾶσαι τώρα, πού τόσο λόγαρη ἀκολούθησε κείνη τὴ νεροποντὴ καὶ τὴν πλημμύρα, ἔγινε ἡ δίκη. Ἡ γυναίκα μὲ τὸ πράσινο σάλι, μὲ τὰ γαλανὰ μάτια καὶ μὲ τὸ ἀγόρι στὴν ἀγκαλιὰ πού τὴν εἶχαν οἱ ἀντίδικοι ἐπιτοῦτου γιὰ μάρτυρα, μίλησε μὲ τόσο ἐνδιαφέρο... Ἦταν λέει ὄλα μιὰ κακότυχη ἱστορία, κάτι πού ἔγινε ἀνάμεσα σὲ σύθαμπο καὶ καταχνιά. Ἡ Ἰδία, λέει, ἄχ, δὲν εἶχε φροντίσει νὰ ἐτοιμάσῃ λυχνάρι, κι' αὐτὸς ἐκεῖ ὁ ἄνθρωπος-πατέρας, ἔξωμάχος, σκόνταψε, ἔπεσε, κυλίστηκε στὴν λαγωμένη λάσπη. Ἡ ζῆλῃ τὸν ἔκανε νὰ χάσῃ τὸ δρόμο, ν' ἀλλαργέψῃ. Καλὰ-καλὰ δὲν ἔπαιρνε οὔτε τώρα γερὴ ἀνασεμιά. Τὰ πόδια σίγουρα βαραίνουν, οἱ πληγὲς δὲν χωρατεύουν. Κι' ὠστόσο τώρα φέγγει ἥλιος, κι' ὄλο τὸν περιμένουν... Οἱ δικαστὲς στεκόντουσαν συλλογισμένοι. Κι' ἕνας εἰσαγγελέας πηγὴ ἀστεϊρευτῆ σ' ἐρωτήματα, καλμάροντας σιγὰ-σιγὰ τὴν πίσω φωνὴν ματιὰ του, σηκώθηκε κι' ἄρχισε νὰ λέῃ πὼς ἡ τιμωρία πού ὄσο νάνα, τὴν ἀναζητᾷ ἢ κάθε σταλαγματιὰ τὸ αἷμα, εἶχε φαίνεται ἐδῶ προχωρήσει μερικὰ βήμα-

ματα καλεσμένη ἀπὸ τὴ συγγένισά της τὴ συντροιδή...

Ἐπειδὴ ἡ ἄγνωστη κείνη γυναίκα δὲν εἶχε χάσει τὴ ζωὴ, τοῦ καταλόγιον ταραχῆ, τὸν δίκασαν μὲ συμπόνια.

Ἀκολουθεῖ γιὰ λίγο σιγὴ. Ἐξῶ, στὸ δρόμο δὲν ἀκούγεται τίποτα κι' ἀνάμεσα στὸ σκοτάδι, τὸ νερόχιονο ἀπὸ στιγμὴ σὲ στιγμὴ δυναμώνει.

— Ἡ γυναίκα μὲ τὸ πράσινο σάλι, ξακολούθησε ἡ Μάρθα, σὰν ἦρθε ὕστερα ἀπὸ καμμιά βδομάδα νὰ μ' ἀνταμώσῃ, μοῦ εἶπε πὼς ναί, πῆγαινε τώρα στὸ καλύτερο, πολὺ λίγο τῆς πονοῦσαν τὰ νεφρά, πὼς πρῶτ μὲ πρῶτ ἔβηγε ὄλο καὶ λιγότερο καὶ στὸ κάτω-κάτω κι' ἂν σφαλοῦσε γιὰ πάντα τὰ μάτια... τὸ παιδί ὁ Τασούλης, τὸ παιδί ὁ πωσοδήποτε τώρα...

Ἄλλὰ νὰ, θὰ ἤθελε, τόχε κρυφὸ μυστικό, ἂν ἦταν δυνατό νὰ πῆγαινε κι' αὐτὴ γιὰ συναπάντημα μὲ τὸν ἀνθρώπινο πόνο. Γιατί ἔνοιωθε τώρα, λέει, στὴν καρδιά ὄρμημο κάποιο γλυκὸ χυμὸ πού, ἂν καὶ δὲν φαίνεται κι' οὔτε μποροῦν νὰ τὸν ἀγγίξουν τὰ δάχτυλα, ὅπου πέσει σιγοκλείνει πληγές, ψυχὲς ἀνασταίνει.

Ὅταν Ἔφη, τὴν ἄκουσα νὰ τονίζῃ αὐτὰ τὰ λόγια, δὲν ἤξερα τί νὰ τῆς ἀποκριθῶ. Μείναμε ἀγκαλιασμένες δὲν ξέρω πόση ὥρα. Ἦτανε μιὰ μακριὰ στιγμὴ, πού ἡ σκέψη ἀπλώνει, ἀπαλαίνει, γίνεται γαλάζιο φῶς, ἀγκαλιάζει πέρα γιὰ πέρα τὴ γῆ. Καὶ στέναξα, μόλις θυμῆθηκα πὼς χίλια ἐνιακόσια τόσα χρόνια, ὁ πόνος αὐτὸς μποροῦσε πιά νάνα παραμῦθι... «Πρέπει, πρέπει ἀδερφοῦλα, σιγομυθῆρσαι στὸ τέλος».

Ἀκολουθεῖ καὶ πάλι σιγὴ. Ἡ Μάρθα Χρῦση σταμάτησε νὰ μιλά. Βυθισμένη σὲ συλλογὴ, σκύβει, ἀνακατεύει μηχανικὰ τὶς κάρτες στὸ τραπέζακι.

Δίπλα, ἀπὸ τὴν κἀμαρα πούναί τὸ ράδιο, σιγοφτάνει βαρῆ ἀντρικὴ φωνή: «... ὁ λαὸς λοιπόν, ἀγαπητοὶ συμπολίται...». Ἰσχνὴ ὑπερτέρια, φορώντας ἄσπρη ποδιά, ἀπλώνει μὲ σπουδὴ τὴ στάχτη στὸ τζάκι, χτυπάει τὴ μασιὰ καὶ ρίχνει ἀρμαθιὲς κούτσουρα.

Ἡ κυρία Ρήγα σὰ νὰ ἔχη ἀλλάξει ὄψη.

— "Αχ Μάρθα!.. ψιθυρίζει.

Κι' ύστερα από λίγο:

— Χίλια λοιπόν, ενιακόσια τόσα χρόνια... ξαναλέει.

Η Μάρθα αφίνοντας τις κάρτες, στρέφει το πρόσωπο ψηλά στον τοίχο κι' απογοητεύεται το μεγαλόπρεπο ρολόι με τους δύο ιππότες που χτυπάει. Άνασηκώνεται και το χαμόγελό της σκορπιέται ολοῦθε. Άπλώνει αδερφικά το λευκό της χέρι στής παληῆς συμμαθητίας το πρόσωπο.

— Πρέπει νά πηγαίνω, "Εφη. Καλή ή συντροφιά. Νᾶξερες, πόσο χάσηκα που βρέθηκα κοντά σου... σιγολέει.

— Μάρθα, Μάρθα... τραυλίζει κάπως ἀφηρημένη ή κυρία Ρήγα. Καί ἀργά-ἀργά και διασταχτικά ἀνοίγει και κείνη σέ μιὰ

στιγμή τὰ δικά της χέρια. Στή σκέψη της, στριφογυρίζουν τολεῖα τῆς Ἑλβετίας, πρασινάδες ἑνὸς νησιοῦ, ἀντηχοῦν παιδικές φωνές ἀπὸ τὸ κολλέγιο. Ἄλλὰ ὁ ἀγέρας, περνώντας πέλαια και κορφές φωνάζει γιὰ ἕνα καθάριο αἷμα, που ἔδω και χίλια νιακόσια τόσα χρόνια... Φωνάζει, φωνάζει και μέσα ἀπὸ μαῦρα σύννεφα φέρνει χαμηλά και ἀπιθώνει ἀμέτρητες τσακισμένες μορφές, σκέλεθρα και βουρκομένα μάτια. Τὴν πιάνουν σύγχυρα, σέ καλό της, γιατί φοβάται; Ἡ μήπως κλαίει;

— Ὡ Μάρθα τί μοῦκανες... ἡ ἀ γ ἀ π η, ἡ ἀγάπη χρυσαστός! "Αχ νοιώθω πὼς εἶναι τόσο δύσκολο, τόσο διαφορετικό μὰ δὲν μπορῶ... Θᾶρθω ἕνα βράδυ, θᾶρθω και γὼ ἴσως μ' ἕνα πράσινο σάλι...

ΣΤΟΣ ΚΟΜΑΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΛΥΡΙΚΟ ΟΡΓΩΜΑ

Στὰ λυρικά σου ὀργώματα Θεέ τῆς σοδιάς μὲ κράξεις
ἀπάνω στὸ λευκὸ χαρτί.

Τὸ πυρωμένο σου γενί

περνᾶς σ' ὄργο βαθύ...

Κάνεις τὴ θάλασσα καρπὸ και τὸν ἀέρα χρυσάφι.

Σὲ κάθε ἀυλάκι σου νεράκι γάργαρο κυλάει

ἢ βαθιά πληγή ἀπ' τὸ αἷμα μου,

στὸ φλιασκουνίσιο ρεῖθρο του πετάει

τ' ἀηδὸνι τῆς βαθιάς ψυχῆς μου τραγουδώντας.

Στὸν ὄρθρο στὸ κοτρώνι σου

μὲ τῆς βουνίσιας πέρδικας τὰ πόδια

τὸ λέει ἢ αὐγή...

Κάτω ἀπ' τὸν ἴσκιο οἱ ἀργατιῆς

στὸ ζέμα τρώγουν τὸ ψωμί τοῦ κόπου.

κι' ἀπάνω τους σκύβεις ἐσύ,

τὸ βάρος ἀλαφρώνεις...

"Ὀργος ψυχῶν, ὄργος τῆς γῆς

μὲ τ' ἀνθισμένα ἀυλάκια του καρπίζει...

Ἡ ἀνοιξη τοῦ λυρικοῦ τετράδιου στὸ βράχο...

Ὁ στίχος μου σὰ δυὸ φτερά τὸ διασκελὸ του ἀνοίγει

ἀπάνω ἀπὸ τὸ ἀλέτρι σου που ὁ καλὸς ζευγαὶς τὸ σπὸρο ρίχνει

και μὲ τίς δυὸ τίς φουχτες του γιὰ τὰ πουλιά, τ' ἀγρίμια.

"Ὀργος βαθύς, ὄργος πικρὸς στὰ βάθη μου περνάει

τὸ πυρωμένο σίδερο, στ' ἀυλάκια του που κελαιθοῦν

νά γράψει τ' ὄνομά σου...

ΦΟΙΒΟΣ ΔΕΛΦΗΣ

ΑΠΟΨΕΙΣ

ΜΙΑ ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΣ • ΑΪΝΣΤΑΪΝ, ΜΙΛΛΙΚΑΝ, ΣΟΜΠΤΟΝ •

• Ο ΘΕΟΣ, Ο ΔΙΑΒΟΛΟΣ ΚΑΙ Ο Χ. JOAD • ΚΑΤΙ ΔΙΑ ΤΟ ΑΜΣΤΕΡΝΤΑΜ •
ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΟΖΑΝΗΝ • ΠΩΣ ΝΑ ΔΙΑΒΑΖΩΜΕ ΤΑΣ «ΑΚΤΙΝΑΣ»

Οι παλαιότεροι αναγνώσται των «Ακτινών» ἐνθυμούνται τὰ «ἐπίκαιρα ὁμηρεῖα κατὰ». Ἀπατέλων ἓνα συμπλήρωμα τῆς ὅλης ὅλης τοῦ περιοδικοῦ, ἐπιερωμένα εἰς τὴν παρακολούθησιν τῶν διαφόρων γεγονότων τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ἐφ' ὧσον, φυσικά τὰ γεγονότα αὐτὰ εἶχαν κάποιαν ἐξωχριστιανὴν σπουδαιότητα καὶ ἐσχετιζόντο μὲ τὸ παθὼν ποῦ ἐνδιαφέρει τὰς «Ακτινας». Τὰ «ἐπίκαιρα» αὐτὰ, διὰ λόγους ἐθνοῦ τῶν, ἐσταμάτησαν μὲ τὴν κατοχὴν. Ἄλλὰ ἡ κατοχὴ ἔφυγε καὶ—παραπονοῦνται ἀρκετοὶ καλοὶ φίλοι—τὰ «ἐπίκαιρα» δὲν ἐπανήλθον, πρᾶγμα ποῦ, ὅπως νῦν, δημιουργεῖ ἓνα κενόν.

Νὰ πληρωθῇ τὸ κενόν μὲ τὰ παλαιὰ «ἐπίκαιρα» δὲν ἔλθον ἀκόμη ἡ ἡσυχία ὦρα! Ἐν τῷ μετὰ, ἡ στήλη αὐτῆ, αὐτὴ «Ἀπόψις», ἀνάλαβαν νὰ ἀναπληρώσουν ἐν μέρει τὴν ἔλλειψιν. Δι' αὐτὸ ἡ στήλη μας ἐπιφανίζεται ἀπὸ σήμερον ὑπὸ τὴν νέαν τῆς μορφήν, διὰ νὰ ἐπιδιώξῃ πρὸς τὸ κενρὸν δύο σκοποὺς: Νὰ παρακολουθῇ καὶ νὰ σχολιάσῃ τὰ ἰδιαίτερος χαρακτηριστικὰ γεγονότα τῆς πνευματικῆς ζωῆς, καὶ ἀκόμη νὰ ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς ἐπιθυμίας τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ Περιοδικοῦ, οἱ ὅποιοι μᾶς ζητοῦν, καὶ πολλαῖς μᾶς ζητοῦν μὲ ἐπιμονήν, τὰς ἀπόψεις μας πότε ἐπὶ ἐκείνῳ καὶ πότε ἐπὶ τοῦ ἄλλου γεγονότος ἢ ζητήματος.

Ἀπὸ τῶρα ὁμως πρέπει νὰ τονισθῇ, ὅτι εἰς τὴν παρούσαν στήλην ἐπιβάλλεται ἐκ τῶν πραγμάτων ἓνας διπλοῦς περιορισμός. Ἐπιβάλλεται ἐν πρώτοις ἐπιφυλακτικότης ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ Περιοδικοῦ ὅχι μόνον νὰ εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴν πολιτικὴν ἀλλά καὶ νὰ μὴν διδῇ τὴν ἐντόπιον ὅτι κατὰ τὸν ἓνα ἢ κατὰ τὸν ἄλλον τρόπον ἐσφύγει ἀπὸ τὴν ἀρχὴν αὐτῆν. Ὁ ἄλλος περιορισμός εἶναι βεβαίως ὁ περιορισμός τοῦ χώρου. Αὐτοὺς τοὺς δύο περιορισμοὺς παρακαλοῦνται νὰ ἔχουν ὅπ' ὄψιν τῶν οἱ ἀναγνώσται μας.

Τὸν περασμένο μῆνα, εἶχαμε μίαν ἑκατονηταετηρίδα ποῦ δὲν τὴν ἐπροσέξαμεν. Συμπληροῦντο ἑκατὸν ἔτη ἀπὸ τῆς γυνήσεως τοῦ Εὐσεβίου Ματθεοπούλου. Δὲν πρόκειται νὰ γίνῃ θέρους διὰ τὴν ἑκατονταετηρίδα αὐτῆν, ὅτι ἀνδριάς νὰ στηθῇ, ὅτι κανένας ὁρμός τῶν Ἀθηνῶν νὰ ἀλλάξῃ ὄνομα. Ἀκόμη καὶ τὸ περιοδικόν μας, τὸ ὅποιον, ὅπως καὶ κάποιος σάγγρονος χριστιανικῆ προσπάθεια εἰς τὸν τόπον μας, τοῦ ὀφείλει πολλά, θὰ περιορισθῇ εἰς τὸ λιτόν τοῦτο σημεῖωμα ἐνθ' ἰσως, θὰ ἐπρεπε πολὺ περισσότερον νὰ μᾶς ἀπασχολήσουν τὰ ἐκτόχρονα αὐτὰ. Τὸ ὄνομα Εὐσεβίου Ματθ-

ποῦλος ἴσως δὲν συγκινεῖ ἐκεῖνον ποῦ εἶναι μακριὰ ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν πνευματικὴν ἐξόρμησιν τῆς γενεᾶς μας, ὁ ὅποιος ἴσως διὰ πρώτην φοράν βλέπει ἀναφερόμενον τὸ ὄνομα αὐτό. Καὶ ὁμως, ἀνεξαρτήτως παποιήσεων, ἐκεῖνος ποῦ θέλει νὰ μάθῃ τὴν πνευματικὴν μας ἱστορίαν πρέπει νὰ τὸ προσέξῃ, μὲ προσοχὴν εὐλαβῆ.

Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορά ὅπου ἡ μορφή καὶ τὸ ἔργον τοῦ Εὐσεβίου Ματθεοπούλου παρουσιάζονται εἰς τοὺς ἀναγνώστας μας. Εἰς τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τοῦ Νεοελληνικοῦ Χριστιανικοῦ κινήματος ἀπὸ τῶν στηλῶν τῶν «Ακτινῶν» ἐδόθη ἡ εὐκαιρία νὰ τονισθῇ τί σημαίνει διὰ τὴν νεώτεραν μας πνευματικὴν ἱστορίαν ὁ ἀφιερωμένος αὐτὸς ἐργάτης τοῦ Εὐαγγελίου, ποῖαν ἐγνημοσύνην τὸ ὄραίλομα, μολοντὶ ἐργάσθη, ἢ μᾶλλον ἀκριβῶς διότι ἐργάσθη, ἀθροῦδος, ἀφανῶς, χωρὶς νὰ παρουσιάσῃ τὸν ἑαυτὸν του, εἰς τὸν τρόπον ὅσῳ, οἱ μὲν καρποὶ ἐπλημύρισαν τὴν Ἑλλάδα, ἡ δὲ ρίζα εἶναι κρυμμένη καὶ πρέπει νὰ σκάψῃς διὰ νὰ τὴν εὕρῃς. Ἐξ ἄλλου, εἶχαμεν μίαν εἰδικὴν βιογραφίαν, συνταχθεῖσάν ἑν ἀπὸ τῶν Ἀρχιμανδριτῶν κ. Σαραφείμ Παπακώσταν. Ἐπίσης εἰς τὴν Ἀγγλικὴν ὑπάρχει βιογραφία, ἐκδοσὶς τῆς Society for Promoting Christian Knowledge.

Τώρα, μὲ πολλὴν χαρὰν βλέπω δευτέραν ἐκδοσὶν τῆς Ἑλληνικῆς βιογραφίας (Εὐσεβίου Ματθεοπούλου, βιογραφία, ὑπὸ Σαραφείμ Παπακώστα, ἀρχιμανδριτοῦ, ἐκδ. 2α, Ἀθήναι 1948). Κατὰ βάσιν βεβαίως πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ ἔργου, ὅπως καὶ εἰς τὴν πρώτην ἐκδοσὶν, μὲ τὴν ἰδίαν πληρότητα στοιχείων καὶ τὴν ἰδίαν σεμνότητα ἔργου, μὲ τὸν ἰδίον ἐνθουσιασμόν καὶ μὲ τὴν ἰδίαν ἀντικειμενικότητα. Ἀλλὰ τῶρα ἡ ἐκδοσὶς ἔχει πλουτισθῇ καὶ μὲ νέον πληροφοριακὸν ἔξῃ, ἀπὸ τὸ ὅποιον ἰδιαιτέρων ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν δύο ἐπιστολαὶ τοῦ ἀειμνήστου ἀνδρός, γραμμῆσαι ἀπὸ τὴν ἐξορίαν. Προστίθησαν ἀκόμη κρίσεις τοῦ ἔξῃου τύπου περὶ τῷ ἔργῳ τοῦ Εὐσεβίου, ὅς ἀναφερόμεν δὲ καὶ τὴν ἰδιαίτερον περιποιημένην ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν τοῦ βιβλίου.

Θὰ ἦτο ὄντως εὐχῆς ἔργον, ὁ ἀναγνώστης τῶν «Ακτινῶν» νὰ κέρῃ καὶ νὰ διαδόσῃ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἕως τὸ τέλος τὸ βιβλίον αὐτό. Τόσον ἐπικαιρὸς, πράγματι, ἔρχεται ἡ δευτέρα αὐτῆ ἐκδοσὶς νὰ μᾶς παρουσιάσῃ μίαν μορφήν ἀπλῆν, ταπεινὴν, ἀπείριτον, ἐνὸς ἀνθρώπου, ὁ ὅποιος ὅχι μὲ λόγια ὀνόμα ἀλλὰ μὲ τὴν πραγματικότητά καὶ μὲ πᾶσαν συνέπειαν, ἀφιερῶναι τὴν ζωὴν του εἰς ἓνα ἱερὸν σκοπὸν καὶ γιμίζει τὴν Ἑλλάδα μὲ ἀρωμα πνευματικόν. Ὁ σημερινός Ἑλ-

λην, ὁ ὁποῖος τώρα ἀσφυκτικῶς ἀπὸ τὰς διαφόρους ἀναθυμιάσεις τῆς πνευματικῆς σαπίλας, καὶ ἀναζητεῖ νὰ εἰσπνεύσῃ ὀλίγον ὄροσρον καὶ ζωογόνον ἀέρα εὐρισκὰς τόνοιαι καὶ ζωογόνοιαι μὲ τὸ νὰ πλησιάζῃ τὴν μορφὴν αὐτὴν.

Πολλοὶ θὰ ἤθελαν νὰ εἶχαν τὴν δύναμιν τὴν ἰποῖαν ἐκζητῶναι σήμερον, τὸ ἔργον τοῦ Ἐδουβίου. Πολλοὶ θὰ ἐξήλθουν ἴσως, — γιὰτὶ αὐτὸς καὶ οὐκ ἔμελλε; — πολλοὶ θὰ εἶχαν τὴν φιλοδοξίαν νὰ τὸν μιμηθῶν. Ἡ μίμησις δὲν ἀπαγορεύεται! Κάθε ἄλλο! Ἄς διαδώσῃ τὴν βιογραφίαν, πῶς ἐξῆσαν, πῶς ἐβουλεύθη καὶ πῶς ἠθεύατο τὸ εὐκαρποφόρον καὶ ἄς ἐργασθῶν ἐκείναι τοὺς ὁποῖους τυχεῖν «οὐκ εἶψ' καθύδιν» τὸν τρόπον τοῦ Ἐδουβίου, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Διατί οὐκ;

Ἐν τῷ μεταξὺ καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν συνεχίζεται ἐντατικῶς κατὰ τρόπον ὄντως πρωτοφανῆ ἢ προσπάθεια ἡγήσασθαι τοῦ πνεύματος νὰ δεῖξουν τὴν νέαν πνευματικὴν στροφὴν εἰς τὴν ἐπιστήμην, νὰ ἐκκαθαρισθῶν καὶ τὰ τελευταῖα λείψανα προκαταλήψεως, ποὺ εἶχε κάνει τὰς παρσόμενας γενεὰς νὰ πιστεύσῃ οὐτι, τάχα, ἢ ἐπιστήμῃ ἐπέδρασε τὴν ὀλισθητικὴν θεωρίαν ποὺ ὠδήγησεν εἰς τὸ σημερινὸν κατάντημα. Ἐγὼ ὅπ' ὄψιν μου μίαν νέαν ἐκδοσιν — ἀκόμη μυρζικὴν τὸ τυπογραφικὸ μὲ λάν: — τοῦ ἀμερικανικοῦ περιοδικοῦ The American Weekly, ποὺ περιέχει νέας ἐκδηλώσεις; τῶν μεγάλων ἐκπροσώπων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν τῆς πίστεως. Πρόκειται περὶ νέας ἐκδόσεις τοῦ γνωστοῦ τῶν χρόνων «ἢ πίστεως μεγάλων ἐπιστημόνων, (The Faith of Great Scientists). Μορφαὶ ποὺ εἶναι ἤδη γνωστὰ εἰς τοὺς ἀναγνώστας τῶν «Ἀκτινῶν», καὶ ἄλλαι, ποὺ δὲν τὰ ἐνεφανίσασμεν ἔω; τώρα, ὁ Milligan, ὁ Compton, ἀλλὰ καὶ ὁ Williams, ὁ Joad, ὁ Kroeber καὶ πάντων πάντων ὁ Einstein, προσδοτὰ ἀλλὰ καὶ ἐκπρόσωποι τῆς νεωτέρας ἐπιστημονικῆς γενεᾶς, ἀνθρώποι ποὺ ἐξεκίνησαν ἀπὸ πεποιθήσεως χριστιανικῆς, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώποι ποὺ ἔσαν ἢ ἐνοσέρκωσις τοῦ ὀρθολογιστικοῦ ὀλισθητικοῦ πνεύματος, ὅπως ἀκριβῶς ὁ Dr. Cyril E. M. Joad, καθῆγητὴς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Λονδίνου. Θὰ ἔχουν ἰδιαίτερον τὴν εὐκαιρίαν οἱ ἀναγνώσται τῶν «Ἀκτινῶν» νὰ ἰδοῦν τὴν μαρτυρίαν τοῦ μεγάλου τούτου ἐπιστήμονος, ὁ ὁποῖος ἔθεωρετο ἀπὸ τοὺς φανατικωτέρους ἀθέους — «ὁ Θεὸς, ὁ διάβολος καὶ ὁ κ. Joad» ἦτο τὸ θέμα μιᾶς ὁμιλίης ἢ ὁποῖα εἶχε γίνῃ εἰς τὸ Λονδίνον — ὡς ὁ ἐκπροσώπων τὴν ἀθεϊστικὴν κίνησιν. Καὶ τώρα ὁ Σαῦλος αὐτὸς εἰς τὴν ὁδὸν τῆς Δαμασκοῦ ἐρχεται μὲ ὄλην τὴν θημαιοσύνην νὰ κηρύξῃ τὴν στροφὴν τὴν πρὸς τὴν πίστιν, καὶ συγκεκριμένως πρὸς τὸν Χριστιανισμόν. Δὲν θέλω νὰ δώσω ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν ὁμιλίαν αὐτὴν. Προτιμῶ νὰ ἀφήσω νὰ δημοσιευθῇ ὁλόκληρος εἰς τὸ Περιοδικόν μας. Θὰ εἶπω ὅμως τοῦτο, ὅτι καὶ μόνον αὐτὸ τὸ γεγονός, τῆς στροφῆς τοῦ Joad, ἔπρεπε νὰ συντρέξῃ τοὺς κύκλους τῶν λεγομένων πνευματικῶν μας ἀν-

θρώπων, ἐκείνων μάλιστα οἱ ὁποῖοι ὑποτίθεται ὅτι ἔχουν καὶ ἰδιαίτερον ἀποστολὴν νὰ καθοδηγῶν εἰς τοιαῦτα θέματα. Ἀλλὰ πάντως, ἀναγνώστα, καὶ σὲς καὶ ἐγώ, ποὺ παρακολουθοῦμεν μὲ τόσην πικρίαν καὶ ἀηδίαν τὰ γεγονότα τῆς ἡμέρας, ἄς τὸ γνωρίζωμεν: Ἐτοιμάζεται ἡ καινοῦργια ἡμέρα. «Ἡ νύξ προέκοψεν, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν».

Τὸ συνέδριον τοῦ Ἄμστερνταμ, τὸ ὁποῖον συνέλαβε εἰς τὴν Ὀλλανδικὴν αὐτὴν πόλιν τὸν παρσόμενον Αὐγουστον, ἔπρεπε νὰ ἀποτελῇ βεβαίως ἓνα πνευματικόν γεγονός πγκόσμιου σπουδαιότητος. Αἱ «Ἀκτίνες» δὲν εἰσῆλθον εἰς αὐτῆν ὡς πρὸς τὸ κατὰ πόσον ἢ πραγματικότης ὑπῆρξεν ἀντίστοιχος πρὸς τὴν προσδοκίαν Ὅχι ἦντο, ἓνα βιβλίον διαπροσῶς Ἑλληνικοῦ Ἰσράχου, τὸ ὁποῖον ἀνακινῶνθαι εἰς τὸ παρσόμενον φύλλον τῶν «Ἀκτινῶν», μὰς δεῖδει τὴν εὐκαιρίαν νὰ ὑποδείξωμεν τοῦλάχιστον εἰς τὸν ἀναγνώστην, ὁ ὁποῖος θὰ ἐνδιαφέρεται διὰ τὸ Συνέδριον αὐτό, ἓνα καλὸν βοήθημα διὰ νὰ κατσκοπίσῃ ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ. Πρόκειται περὶ τοῦ βιβλίου τοῦ Σαδοσιμωτάτου Μητροπολίτου Σάμου κ. Εἰρηναίου. «Ἀπὸ τὰ θέματα τοῦ χριστιανικοῦ Συνεδρίου τοῦ Ἄμστερνταμ» Ἀθήναι: 1948. Εἶναι κυρίως τρεῖς μελέται: εἰσηγήσεις τοῦ συγγραφέως ἐπὶ θεμάτων ἀναπαρομένων εἰς τὸ συνέδριον, ἀλλὰ τῶν μελετῶν προτάσσεται ἓνας πρόλογος, ὁ ὁποῖος βοηθεῖ νὰ κατανοήσωμεν τὴν ἀληθῆ σημασίαν τοῦ συνεδρίου αὐτοῦ. Καὶ πρέπει νὰ ἔχῃ ὅπ' ὄψιν τὴν ἐργασίαν αὐτὴν, ὁποῖος ἐνδιαφέρεται διὰ τοιαῦτα θέματα, ὁποῖος, γενικώτερον θέλει νὰ ἴδῃ τί πρέπει νὰ ἔχωμεν ὅπ' ὄψιν μας διὰ περιπτώσεις παρομοίων συνεδρίων.

Μίαν εὐχάριστον ἐκκλησίαν καὶ μίαν ἐμφάνισιν ἐπιθεωροῦμεν ἀπὸ τὴν Βόρειον Ἑλλάδα ἀποταλαί: ἓνα; τόμος 265 σελίδων ποὺ ἔχω μπιστά μου. «Δημοσιεύματα Δημοτικῆς Βιβλιοθηκῆς Κοζάνης» γράφει ἐπάνω ἐπάνω εἰς τὸ ἐξώφυλλον. «Κατάλογος Ἐντύπων Δημοτικῆς Βιβλιοθηκῆς Κοζάνης» μέρος: πρῶτον, ἔντυπα-ἐκδόσεις 1494-1832, πλην τῶν ἐξοχολογισμῶν, μετὰ 18 εἰκόνας εἰς τὸ τέλος. (εἰκόνας ἐκτός κειμένων ἐκδοσῶν). Καὶ μόνον αὐτὸς ὁ τίτλος δεῖδει ἀμέσως νὰ καταλάβωμεν τί συμβολὴ προσφέρειται μὲ ἓνα τοιοῦτον τόμον. Ἀλλὰ ἄρα ἀρχιστε τὸ ἐξοφλοῦμαι, τότε βλέπετε, ὅτι εἶναι πραγματικὰ μίαν πολυτίμητον ἐργασίαν. Ὁ εἰδικὸς θὰ πρέπει νὰ ἀσχοληθῇ ἰδιαίτερον μὲ τὴν ἐκδοσιν αὐτὴν ὅπου ἀναφέρονται 888 βιβλία, ἐκδόσεις ἐκείναι ἀκριβῶς τῆς ἐποχῆς, ποὺ ἀποτελεῖ κρῖμα ὅτι δὲν τὴν ἔχομεν προσέξει ὅσον πρέπει: τῆς ἐποχῆς ὅπου ἀνοῦθος πηγάδι, ζωντανός, ὑποδειγματικὸς διὰ τοὺς αἰῶνας ὄντως πνευματικὸς πολιτισμός, ὁ πολιτισμὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ δούλου Γένους. Ἐνας πολιτισμὸς, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε καμμίαν ἐξωτερικὴν ἐπιβολὴν καὶ

δμως είχε μίαν ζωντά-ια, τήν ὁποίαν δὲν ἔδειξε κατόπιν μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τὸ Ἔθνος αὐτό. Ὁ κ. Ν. Δελιαλῆς, ἔφορος τῆς Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Κοζάνης, ἔλαβε πράγματι μίαν ἔργασίαν, πού ἀξίζει καὶ ἔπαινον ἀλλὰ καὶ εὐχαριστίας. Πληρότης εἰς τὰ κείμενα, εἰς τὰς σημειώσεις, εἰς τὸς πίνακας, εἰς τὰ εὐρετήρια, εἰς τὴν εἰκονογράφειαν, εἰς τὴν ὄλην διεξαγωγὴν μιᾶς ἔργασίας τόσοσιν λεπτοῦς, ἔπως ἕνας τοιοῦτος κατάλογος. Καὶ νὰ σκεφθῆ κανεὶς οὐ τί καιροῦς καὶ μὲ ποίαν ἑλλείψιν μέσων συντελέσθη ἡ ἔργασία αὕτη! Θὰ ἤθελα ὁμως ἡ ἔργασία αὕτη νὰ μὴν πᾶν μόνον εἰς τοὺς εἰδικούς ἀλλὰ νὰ προχωρήσῃ πάρα πέρα, νὰ πᾶν πρῶτον εἰς τοὺς ξένους, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τὴν πολιτικὴν μας φαγωμάραν βιάζονται νὰ μᾶς φαντασθοῦν βρεβάρους καὶ ἀπολιτίστους. Καὶ θὰ ἤθελα ἀκόμη ὁ κατάλογος αὐτός νὰ δοθῆ καὶ εἰς τοὺς σημερινούς μας διανοουμένους, πού ἀπαγολοῦν τὰ τυπογραφία μας. Ἐφυλλίζοντας τὸν κατάλογον αὐτὸν θὰ ἔδραπαν ἴσως τί θὰ εἴπῃ πολιτισμὸς καὶ τί πρέπει νὰ κάμουν διὰ νὰ εἶναι ἡ ἔργασία τῶν πραγματικῶν πολιτισμένη καὶ πνευματικῆ.

Ἡ ὄλη τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ, παρμένη ἀπὸ τὰ θέματα τοῦ Πολιτισμοῦ, δὲν μπορεῖ πάντοτε νὰ εἶναι τερπνὴ καὶ εὐκολοχώνευτη. Βέβαια, καταβάλλεται προσπάθεια νὰ εἶναι ἀπλάι ἀ ἔννοια καὶ σαφῆς ἡ ἔκθεσις καὶ τὴν προπίθειαν αὐτῆς θὰ τὴν καταλάβῃ καὶ θὰ τὴν ἐκτιμῆσῃ ὁ ἀναγνώστης, ἀν συγκρίνῃ τὰ ἄρθρα τῶν «Ἀκτινῶν» ὄχι φυσικὰ μὲ τὴν πολιτικὴν ἄθροισμα φάν τῆς ἐφημερίδος του, ἀλλὰ, ὡς ποῦμα, μὲ τὰς ἐπιστημονικὰς ἢ λογοτεχνικὰς «ἐφυλλίδας» πού δημοσιεύονται κάθε τόσοσιν. Παρ' ὅλον τοῦτο δὲν ἔχουν ἄδικοι οἱ ἀναγνώσται, οἱ ὅποιοι κάθε τόσοσιν μᾶς γράφουν καὶ μᾶς ζητοῦν μίαν ὑπόδειξιν πού θὰ τοὺς εὐκολύνῃ εἰς τὴν μελέτην τῆς τόσοσιν ποικίλης ὄλης τὴν ὁποίαν παρουσιάζει κάθε νέον τεύχος τῶν «Ἀκτινῶν».

Ἄς ἀρχίσωμεν, λοιπόν, τὴν ἐμφάνισιν τῆς ὄλης τοῦ παρόντος τεύχους.

— Θὰ συνιστοῦσα, ἐν πρώτοις, εἰς κάθε ἀναζητήτως ἀναγνώστην, νὰ διαβάσῃ τὸ ἄρθρον τοῦ συνεργάτου μας Β. Ἐράτου «Παράλληλες Μορφῆς». Θὰ ἔχῃ τὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσῃ μίαν ἀπὸ τὰς μεγάλας μορφὰς εἰς τὰς ὁποίας ὀφείλομεν τὸν Πολιτισμὸν μας, τὸν Νίκωνα, ὁ ὁποῖος εἰργάσθη τὸν Γ' αἰῶνα εἰς τὴν Κρήτην καὶ τὴν Πελοπόννησον. Καὶ διὰ τὴν γνωριμίαν αὐτὴν ὀδηγῆς χρησιμεῖσι ὁ συνεργάτης μας Β. Ἐράτου, ἀρκετὰ γνωστός ἀπὸ παρομοίας προηγουμένων του ἔργασιας.

— Εἰς τὴν ἴδιαν κατηγορίαν θὰ κατατάξω τὸ ἄρθρον τοῦ Ἀ. Ζαχαροπούλου, «Ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ Τ. Σ. Eliot». Ὁ Νίκων, ἱεραπόστολος τοῦ δεκάτου αἰῶτος εἰς τὸ Βυζάντιον, ὁ Eliot, λογοτέχνης σύγχρονος, βραβεῖον Nobel

1948, μὲ τὰ ἔργα του διαδεδομένα καὶ εἰς τὰς πέντε ἡπείρους. Καὶ οἱ δύο ὁμοῦ ἔργαται τοῦ γνωστοῦ, τοῦ Χριστιανικοῦ Πολιτισμοῦ!

Ἄς διαβάσῃ καὶ τὸ δύο ἄρθρα ὁ ἀναγνώστης καὶ θὰ εἴῃ ὅτι ἤξεῖς νὰ τὰ διαβάσῃ.

— Καὶ ἔνα ἄλλο ἀκόμη ἀπλά γραμμένο ἄρθρον, πού προέκυψε ὁμοῦ ἀπὸ μίαν διανοῦς κήρους ἀθθαντίαν εἰς τὴν σύγχρονον, ἔρσαν τῶν φυικῶν ἐπιστημῶν. Εἶναι «Τὸ μεγαλύτερον ἔργαστήριον τοῦ κόσμου», τοῦ Καθηγητοῦ Α. Cressy Morrison, ἀπὸ τῆς αἰρᾶν «ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μόνος».

Καὶ τώρα, ὡς ἔλθωμεν εἰς τὰ ἄρθρα τὰ ὁποία, ὁμολογουμένως, ἀπαιτοῦν κάποιαν περισσοτέραν προσοχὴν εἰς τὴν μελέτην των.

— Ἐν πρώτοις τὸ ἄρθρον τοῦ Η. Μελίτη «Ὁ καπιταλισμὸς: θεμελίωσις καὶ ἀποτελέσματα», εἰς τὴν αἰρᾶν «προστά στο κοινωνικὸ ζήτημα». Τὸ θέμα εἶναι τόσοσιν ζωτικῆς σπουδαιότητος, ὥστε δὲν χρειάζεται νὰ παρουσιάσωμεν ἰδιαίτερος τὸ ἄρθρον αὐτό.

— Ἀνατίστοιχον, ἀπὸ τὸ πῆδον τῶν θετικῶν καὶ βιολογικῶν ἐπιστημῶν, εἶναι τὸ ἄρθρον τοῦ κ. Οἰκονομίδη «ἡ θεωρία τῆς ἐξελίξεως σήμερον». Καὶ ἡ θεωρία τῆς ἐξελίξεως εἶναι φέλογον ζήτημα. Καὶ αὕτη, ὅπως τὸ κοινωνικὸν ζήτημα, εἶναι ἀντικείμενον προχείρων καὶ ἐπιστημῶν συζητήσεων, καὶ αὕτη χρειάζεται μελέτην. Διότι: κάθε πνευματικὸς ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἔχῃ σαφῆ ἀντίληψιν περὶ τῆς θεωρίας αὐτῆς καὶ τῶν συνεπειῶν εἰς τὰς ὁποίας ὀδηγεῖ. Τὸ ἄρθρον πού προσφέρωμεν τώρα αὐτῆς «Ἀκτινας» βοηθεῖ δι' ἕνα τοιοῦτον προσανατολισμὸν, μὲ βᾶσιν ἀκριβῶς τὴν τελευταίαν λέξιν τῆς ἔπισημης.

— Τὸ ἄρθρον τὸ ὁποῖον ἔγραψε διὰ τὰς «Ἀκτινας» εἰδικῶς ὁ μεγάλος Ἑλβετὸς ψυχίατρος Stocker ἔρχεται βεβαίως, ὡς πολῦτιμον συμπλήρωμα τῶν ἄρθρων πού δημοσιεύθησαν εἰς τὰς «Ἀκτινας», ἀπὸ τὸ πῆδον τῆς ψυχιατρικῆς καὶ τῆς ἱατρικῆς ψυχολογίας. Δὲν προσφέρεται ὁμοῦ διὰ νὰ ἀποτελέσῃ τὴν πρώτην εισαγωγὴν διὰ τὸν ἐντέλως ἀρχαῖον. Καὶ αὐτός, ὁμοῦ, δὲν θὰ ζημιωθῆ, φυσικὰ, ἀπὸ τὸ διαβάσμα του! Ἔστο καὶ διὰ νὰ πάρῃ μίαν πρώτην πείραν ἀπὸ τὴν μελέτην τοιοῦτον ἄρθρον.

Πρέπει νὰ σταματήσω ἐδῶ διότι δὲν διαθέτω ἄλλον χρόνον. Ἡ λογοτεχνικὴ ὄλη, τὸ διήγημα τοῦ Σ. Χανδροπούλου, τὰ ποιήματα τοῦ Τυπάλδου, τοῦ Καμβόση μιλοῦν μόνον των. Τὸν «κόσμον τῶν Γραμμάτων» θὰ τὸν συνιστοῦσα ἰδιαίτερος. Εἶναι μίαν γενικωτέρα ἐπαφῆ μὲ τὴν ὄλην πνευματικὴν ζωὴν καὶ μίαν προτομομασία διὰ τὴν μελέτην τῶν εἰδικωτέρων ἄρθρων. Πάντως θὰ ὑπογραμμίσω τὴν συνέντηξιν μὲ τὸν Πρύτανι τῶν Πανεπιστημίου τῆς Γενεύης. Πρέπει: ὅλοι νὰ τὴν προσέξωμεν!

Ο Κόσμος των Γραμμάτων

ΜΕ ΤΟΝ ΠΡΥΤΑΝΙΝ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΤΗΣ ΓΕΝΕΥΗΣ

Με την απλότητα που χαρακτηρίζει τους Έλβετους επιστήμονες, ο Πρότανις του Πανεπιστημίου της Γενεύης καθηγητής της Αστρονομίας κ. Tiercy μου άνοιξε αυτοπροσώπως την πόρτα του γραφείου του και μου προσέφερε κάθισμα.

Μπαίνω αμέσως στο θέμα: Του αναφέρω τον πνευματικό αγώνα που διεξάγουν η Χριστιανική Ένωσις Επιστημόνων και οι «Ακτίνας» εδώ και δέκα χρόνια στην Ελλάδα και την καταπληκτική σύμπτωση των ιδεών που ο ίδιος εξέφρασε στη διάλεξί του (Ιδε «Ακτίνας» 1948, σελ. 577) με τις αρχές της «Διακήρυξης» και της «Δηλώσεως». Ταυτόχρονα του υποβάλλω και την γαλλική μετάφρασι της «Δηλώσεως» που την διαβάζει προσεκτικά ως το τέλος.

«Με χαρά βλέπω», με λέει, «ότι, τα συμπεράσματα στα οποία με ώθησαν οι έρευνές μου και η προσωπική μου πείρα, συμφωνούν έντελως με τις γνώμες των Ελλήνων επιστημόνων. Βεβαίως οι ιδέες αυτές έχουν ήδη αρκετά διαδοθεί μεταξύ των διανοουμένων όλου του κόσμου, και ο αριθμός εκείνων που σκέπτονται έτσι, αυξάνει ημέρα με την ημέρα. Έδώ και μερικές δεκαετίες, οι επιστήμονες άρχισαν να καταλαβαίνουν, ότι η άρνησις ήταν ο στρατός δρόμος, ότι το ασυμβίβαστο θρησκείας και Έπιστήμης είναι μύθος. Φυσικά πρώτοι οι μεγάλοι επιστήμονες έφθασαν στα συμπεράσματα αυτά. Για τους άλλους που είχαν ελαττωμένη επιστημονική μόρφωσι, χωρίς επομένως τη δυνατότητα της «δρύτερας θεωρήσεως του συνόλου των βασικών προβλημάτων», το πράγμα ήταν πολύ πιο δύσκολο. Ανάμυσά τους στρατολογούνται, και στην εποχή μας, οι υποστηρικταί των σφαλερών αυτών ιδεών.

Υπάρχουν και σήμερα άρνηται, ιδίως μεταξύ εκείνων που δεν ασχολούνται με τη Φύσι. Αλλά οι άλλοι, που βλέπουν καθημερινώς τα θαυμάσια του Θεού, δεν μπορούν κατά τη γνώμη μου, να μείνουν «έντιμους» άπιστοι.

Είναι είκοσι χρόνια που τα προβλήματα αυτά άρχισαν να με απασχολούν επιστακτικά, συνέχισα ο κ. Πρότανις, μιλώντας αυτή τη φορά για τη ζωή του, τη ζωή του χριστιανού σοφού. Μέχρι τα σαράντα μου χρόνια, χωρίς να είμαι πραγματικός άρνητης, είχα ένα πνεύμα αδιαφορίας για τη θρησκεία και αντιπαθείας προς τους πνευματικούς δολοφόνους της Εκκλησίας μου. Αυτό διήρκασα ως τη στιγμή που άρχισα να σκέπτομαι επιστημονικά για τα βασικά αυτά ζητήματα και έτσι αναγκάσθηκα να παραβηθώ, πρώτα την πραγματικότητα του Παντοδυνάμου Θεού και έπειτα τη ζωντανή αλήθεια του Υιού του.

Έφθασα έτσι, τελείως μόνος, και με την καθαρά επιστημονική δόξ στα παραπάνω συμπεράσματα. Νομίζω δε ότι κάθε έντιμος συλλογισμός οδηγεί ο αυτή τη διαπίστωσι. Πρόκειται περί βασικού ερωτήματος που δεν μπορεί ο αληθινός επιστήμων να το άποφύγη και δεν επιτρέπεται να το άποφύγη, αλλά πρέπει να το εξετάση με πνεύμα ελεύθερο.

Η επιστήμη μόνη άδυναται να λύση όλα τα ανθρώπινα προβλήματα, γιατί κάθε τι που άφορξ το πνεύμα βρίσκεται έξω από τη δικαιοδοσία της.

Ο επιστήμων εργάζεται με το πνεύμα του, αλλά το πνεύμα, αυτό καθ' έαυτο, έ βρίσκεται μέσα στα όρια της θρησκείας και της μεταφυσικής.

Η συνεργασία επομένως θρησκείας και Επιστήμης παρουσιάζεται, σαν μιá ισχυρά βοήθεια του πνεύματος που αναζωογονεί κάθε ανθρώπινη προσπάθεια.

Φυσικά υπάρχουν αντίπαλοι αυτής της μεγαλειώδους συνθέσεως, αλλά το πράγμα αξίζει τον κόπο να επιχειρηθώ παρά τις αντιξοότητες, γιατί το πνεύμα είναι αυτό που οδηγεί την επιστήμη και όλα (επιστημονική εργασία κλπ.) ανσωματώνονται στο Πνεύμα που μας έχει δοθή».

Φεύγοντας του προσφέρω τους δύο τόμους της Χριστιανικής κοσμοθεωρίας των «Ακτίνας» στ' Αγγλικά. Εύχαριστώ θερμά και προσφέρεται να σταίλη στην Ελληνική Χριστιανική Ένωσις Επιστημόνων αντίτυπο του άνακτυριού λόγου του και της διαλέξεώς του, μόλις τυπωθούν.

ΓΕΝΕΥΗ, Γενουάριος.

Β. ΚΙΟΡΤΣΗΣ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Φαίδωνος Κουκουλέ, τακτικός καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Βυζαντινών βίος και πολιτισμός. Collection de l'Institut Français d'Athènes. Τόμ. Α, Ι, Β, Ι, ΙΙ. Athènes 1948.

Υπερχιλίας οσλίδας περιλαμβάνουν τα τέσσαρα τεύχη των δύο μέχρι τουδε έκδοθέντων τόμων του έργου τούτου, του διαπρεπούς βυζαντινολόγου καθηγητού κ. Φαίδωνος Κουκουλέ. Έχουν έκδοθη από το έν Αθήναις Γαλλικόν Ίνστιτούτον εις την σειράν Collection de l'Institut Français d'Athènes. Από το πρώτον ξεφύλλισμα, και ο μη ειδικός άκόμη, δεν είναι δυνατόν παρά να αντιληφθή ότι έχει

ἐνθιπὸν τοῦ ἔργου ἐξαιρετικῆς σημασίας, ἔργον τὸ ὁποῖον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐπιβάλλεται εἰς τὸν ἀναγνώστην του. Ὁ πλοῦτος τῶν θεμάτων του, ἀπὸ τῶν γενικωτάτων μέχρι καὶ τῶν λεπτομερειῶν (γίνεται λόγος ἀκόμη καὶ διὰ τὰ χειρονομίας, τὰς ὁποίας συνήθιζαν νὰ ὑμνοῦν οἱ βυζαντινοὶ πρόγονοί μας καὶ διὰ τὰ μαγισρικὰ σκευῆ, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποιοῦν εἰς τὸ μαγεῖσθαι τῶν, καὶ περὶ τῶν ὁρολογίων—πραγματικῶν ὁρολογίων τῶν) ὁ πλοῦτος αὐτὸς προξενεῖ ὄντως κατάπληξιν καὶ θαυμασμόν. Ὁ μελετητὴς δμως ὁ ὅποιος γνωρίζει: ὅτι παρόμοιον ἔργον, τὸ ὁποῖον νὰ ἔρηνεῖ κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὅλας τὰς ἐκφάνσεις τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν βυζαντινῶν οὐτε εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀλλ' οὐτε καν εἰς τὴν παγκόσμιον βιβλιογραφίαν ἔπαυεν, αἰσθάνεται πρὸς τὸν σ. ἀληθινῆν εὐνομοσύνην. Βαθαῖως, τὸ βυζαντινόν, τὸ ὁποῖον ὅσον ἔφη ὁσον, ἀτωχῶς, καὶ εἰδῶ, εἶχε κυριολεκτικῶς κατασκευαστηθῆ, ἔπαυσε πλέον νὰ μᾶς εἶναι ἀγνωστον. Ἡ εὐχάριστος δμως αὐτῆ διαπιστώσις ἵσχυοίς κορφοῖς διὰ τῆς πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τοῦ βυζαντινοῦ ὁ ἅ τὴν ἔρηναν περὶ τὴν φιλολογίαν τῆς, καὶ τὴν τέχνην καὶ γενικῶς περὶ τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸν καθόλου δημόσιον βίον τῶν βυζαντινῶν. Ὅσον ἀπορᾶ δμως εἰς τὸν ψυχικόν καὶ τὸν κοινωνικόν βίον τοῦ βυζαντινοῦ ἐν τῷ συνόλῳ, ἀεγκολούθη: νὰ ἐπικρατῆ πολλῇ ἄνοιαν, ἢ ὅποια πρέπει: νὰ ὁμοιογῆσθαι, ἔμμετριάζετο ἀπὸ τὰς ἐκείστοτα δημοσιογεμῆνας διαλέξεις, ἐκ τῶν ὁποίων οὐκ ὀλίγα προήρχοντο ἀπὸ τῶν ἰδίων τὸν κ. Κουκουλέν καὶ τοῦ ἄλλου ἀργάτας τῆς Ἐταιρείας βυζαντινῶν Σπουδῶν εἰς τὸ λαμπρὸν ἔργον τῆς ὁποίας πολλὰ ὀφείλομαι. Ἄς ἀναφερθῆ ἀκόμη ἢ περὶ βυζαντινοῦ πλοῦσι ἀβροβογραφία ἢ ὅποια εἶναι ἔγκαιρα παραμῆναι εἰς τοὺς ἔνδεκα τόμους τῶν «Ἀκτῶν». Ἄλλ' αἱ ἐπὶ μέρους ἐργασίαι δὲν ἀνεπλήρωσαν τὸ κενόν, τὸ ὁποῖον ἠνολογετο ἀπὸ τὴν ἑλλειψιν μιᾶς ἀσπλεύρου μελέτης. Καὶ δι' αὐτὸ τὸ ἔργον τοῦ κ. Κουκουλέ ἀποτελεῖ ἕνα σταθμὸν διὰ τὴν ἱστορικὴν ἔρηναν τῆς βυζαντινῆς περιόδου τῆς ἔθνικῆς μας ζωῆς.

Ἄλλ' ἢ ἐργασία τοῦ κ. καθηγητοῦ, πρέπει νὰ γίνῃ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀντιληπτόν ὅτι εἶναι καρπὸς ἔρηνων ὀλοκληρῶν ζωῆς. Ὅταν λάβῃ κανεὶς ἐπ' ὅσιν του, ὅτι δὲν ἔπαυον πηγαὶ ἱστορικαί, αἱ ὁποῖαι νὰ ἔχουν συγκυνηθῶν τὸ ὀλικόν τὸ ὁποῖον χρειαζέται διὰ νὰ συγκροτηθῆ μία τοιαύτη μελέτη, ὅτι ὁ ἔρηνητὴς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ διαδῶν καὶ νὰ ἀναδιψῆσῃ μὲ τὴν πλέον κοπιώδη λεπτολογίαν τὰ πλέον διάφορα καὶ ταυτοχρόνως ἐκτεταμένα κείμενα ἀπὸ τῶν ἔργων τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἱερῶν κανόνων τῶν Συνόδων μέχρι τῶν ὀνειρακτικῶν βιβλίων καὶ τῶν ἀστρολογικῶν κειμένων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τότε κατανοεῖ κάπως ποῖον ἐπιστημονικόν πνεῦμα καὶ ποῖα ἐπιμέλεια, ἀλλὰ καὶ πόσος χρόνος καὶ πόσοι κόποι ἀπτηθήσαν διὰ τὴν συγγραφήν ἐνὸς τοιούτου ἔργου.

Ἄλλὰ θὰ ἦτο μεγάλη πλάνη, ἂν ἐνόμιζε κανεὶς ὅτι ἀποτέλεσμα τῶσων πόνων καὶ τῶσῃ ἐ-

πισιτήμας ὑπῆρξε μία ἱστοριοεδικὴ ἀπλῶς ἐργασία, ἀρίστη μὲν καὶ πλοισιωτάτη ἀλλὰ πάντως περὶ τὰ ἐπὶ μέρους μόνον ἀσχολουμένη. Τὸ ἀντίθετον ἀκριβῶς συμβαίνει. Τὸ βιβλίον τοῦτο περιέχει καὶ τὴν ἐπιτυχῆ σύνθεσιν καὶ τὴν ὀλοκληρωμένην εἰκόνα, καὶ ἀποτελεῖ συμβολὴν εἰς τὸ νὰ ἐκτιμήσῃ κανεὶς καὶ νὰ θαυμάσῃ ἐν τῷ συνόλῳ τὸν βυζαντινὸν πολιτισμόν.

Ὁ ἑλλην εἰδικώτερον, μελετητὴς τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ ἔργου ἐνισχύεται ἀκόμη περισσότερο εἰς τὴν πρὸς τὸ βυζαντινὸν ἀγάπην του. Αἰεὶ βλέπει ὅτι καὶ αὐταὶ αἱ κακίαι, καὶ αὐτὰ τὰ μελανὰ σημεῖα τὰ ὁποῖα ἀναμφιδόλως ὀπῆρχον καὶ εἰς τὸν ἰδιωτικόν βίον τῶν βυζαντινῶν (ἀνθρώποι ἦσαν καὶ αὐτοί, δὲν ἦσαν ἀγγελοί), φαίνεται ὅτι δὲν ἀπέτελου τὸ κρατοῦν καθέστας ἀλλὰ τὴν ἐκτροπὴν ἀπὸ τὸν κανόνα, ἐκτροπὴν ἢ ὅποια ποικιλοτρόπως ἐκαυτηριάζετο. Δὲν εἶναι ὅσαυτος δυνατὸν νὰ μὴ θαυμάσῃ κανεὶς καὶ τὴν δύναμιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἢ ὅποια εἶχε διαπιστοίσι δλόκληρον τὸν βίον. Ἀπὸ τῆς ἐκμαθῆσως τῶν πρώτων γραμμάτων εἰς τὸ σχολεῖον, ἢ ὅποια ἤρχιζε μὲ τὴν ἐπικλησίαν «σταυρᾶ βοήθει» (τόμ. Αἱ, σ. 119), μέχρι τῶν ἔσρατων τῶν, αἱ ὁποῖαι ἤρχιζον μὲ τὴν προσέλευσιν εἰς τὴν Θ. Κοινωνίαν (τόμ. ΒΙ, σ. 44) καὶ μέχρι τῶν παιγνιδίων καὶ τῶν αἰνιγμάτων τῶν, τὰ ὁποῖα εἶχαν κάποιο χριστιανικὸν ἄρωμα (πρβλ. τόμ. Αἱ σ. 80 ἐπ.).

Ἄλλ' ἐκεῖ ὅπου οἱ βυζαντινοὶ ἦσαν ἀνεπὲρ-δλητοί, ἦτο ἢ ἐκδηλώσις τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀλληλεγγύης. Ὅπως γράφει ὁ σ., «ἐὰν οἱ εἰς ἀγνοίας ἢ ἐκ προκαταλήψεως φέροντες τοὺς βυζαντινοὺς καὶ τὴν ὄρασιν αὐτῶν ἀπέδλεπον προσεκτικώτερον εἰς διαφόρους ἐκδηλώσεις τοῦ κοινωνικοῦ αὐτοῦ βίου ἀσφαλῶς θὰ ὀμολόγησαν ὅτι εἶς ὀριζόμενα σημεῖα, καὶ μάλιστα εἰς ὅτι ἀπορᾶ τὴν κοινωνικὴν πρόνοιαν καὶ ἀλληλεγγύην καὶ τὰ ἔργα τῆς εὐποιίας, οὗτοι καὶ ὡς ἄπλοοι πολιταὶ: καὶ ὡς κράτος, καὶ μάλιστα ὡς ἐκκλησία ἀπέτελεσαν ὅτι οὐτε ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς κόσμος, ἀλλ' οὐτε ἔνιστος καὶ αἱ νεώτεροι πολιτεῖαι κατέρωθον νὰ ἐπιτόχως» (τόμ. ΒΙ, σ. 64). Ἡ χριστιανικὴ πίστις καὶ ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη εἴτε πρόκειται περὶ παροχῆς στέγης ἢ ἐνδύματος ἢ τροφῆς ἢ ἱατρικῆς περιθάλψεως εἰς τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην, εἴτε πρόκειται περὶ θεραπείας γενικωτέρων κοινωνικῶν πληγῶν, εἶναι ἢ κινητήριος δύναμις, ἢ ὅποια ὀθεῖ καὶ ἄτομα καὶ κράτος εἰς τὴν ἐπιτέλευσιν τοῦ καλοῦ. Σχεδὸν τὸ ἦμιον, ἕκατόν καὶ πλέον οὐλίδες τοῦ πρώτου τμήματος τοῦ δευτέρου τόμου, ἀφιερώνονται εἰς τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν θαυμάτων αὐτῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἀγάπης. Ἡ ὀπὲρ τῶν πτωχῶν μέριμνα, ἢ πρὸς τοὺς ἐν δεσμοῖς φιλανθρωπία, ἢ πρὸς τοὺς πρόσφυγας βοήθεια, ἢ ὀπὲρ τῶν δοῦλων πρόνοια, ὀπὲρ αἰχμαλώτων καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῶν, τὰ ἐξνοδοχεῖα, τὰ νοσοκομεία, τὰ ἱερσοκομεία, τὸ «λοχοκομεία» καὶ βραβοτροφεία, ἢ ὀπὲρ ὀρφανῶν καὶ χηρῶν μέριμνα, τὰ πτωχοτροφεία, τὰ γηροκομεία εἶναι ἐκ τῶν θεμάτων τὰ ὁποῖα ἐξετά-

ζονται εἰς τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ ἔργου. Ἀκόμη καὶ ὑπὲρ τῶν παρατραπημένων γυναικῶν ὑπάρχον ἰδρύματα «τὰ Μετανοίας», ὅπως τὰ ἀνομάζον (B I, σελ. 74-178).

Δὲν ἔμπορεῖ ὁμως νὰ κατανικήσῃ ὁ ἀναγνώστης ἕνα αἰσθηματικὴν τὸν ὅποιον τὸν καταλαμβάνει, ὅταν διεξέρχεται τὰς σελίδας αὐτὰς καὶ σκέπτεται: τί ἔγινε κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας, διὰ νὰ ξεριζωθῇ ἀπὸ τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων, τὸ δένδρον ἐκεῖνο, ποῦ ἔφερε τέτοιους καρπούς... ἀντιπαράβαλλαι δὲ τὴν εἰκόνα τὴν ὅποιαν ἔχει μελετῶν τὰς σελίδας αὐτὰς μὲ ὅτι ζωῆμα εἰς τὰς ἡμέρας μας. Μετὰ Ἰωχυρὸν οὐσιμὸν γινόμενον ἐν Κωνσταντινουπόλει, οἱ κρᾶτιστοι τῶν πολιτῶν περιεργάζονται νύκτωρ τὰς ὁδοὺς ἔδιδον τροφίμα καὶ φορέματα εἰς τοὺς ἀτυχεῖς τοὺς καίμενους ἡκρωτηριασμένους ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Ἀλλὰ καὶ οἱ μικροτέρους πόρους ἔχοντες καὶ αὐτοὶ παρῆγον τὴν κατὰ δόναμιν βοήθειαν... «μᾶλλον δὲ σύμπαντες ἐπιλονεῖσκουν ἄλλοι ἄλλους ὑπερβαλεῖσθαι τῇ περὶ τοὺς δυσπραγοῦντας φιλοτιμίᾳ» (B I σ. 74) «Μέχρι τοσοῦτου δ' ἔφθανον ἢ ὑπὲρ τῶν πτωχῶν προσβάσαι... ὥστε πολλοὶ ὑπεβάλλοντο εἰς τὴν ἐκουσίαν νηστείαν, ἵνα τὰ ἐντεθῆεν οἰκονομούμενα χρήματα ἐξωθεύσασιν ὑπὲρ τῶν πτωχῶν» (αὐτόθι σ. 80). Νὰ εἰχαίμεν καὶ σήμερα τέτοιους «βυζαντινισμούς»! Ἀλλὰ οὐτε εἰς τὸ ὄπνον μας δὲν τοὺς βλέπομεν!

Πρόσωπι οὐ σέφεις καταλαμβάνουν τὸν ἀναγνώστην ὅταν παραβῆλθῃ πρὸς τὰ τότε τὴν στάσιν τοῦ σημερινοῦ κράτους, τοῦ ἀφύχου καὶ ἀσπλαγχνου αὐτοῦ συγχρόνου Μολῶχ. Ὁ Ἰουστινιανὸς διὰ τοὺς ἔξ ἐπαρχίαν ἀπόρους, οἱ ὅποιοι εἶχον δίκας εἰς τὴν πρωτεύουσαν ὄρισεν «ἵνα αἱ δίκαι αὐτῶν διαλύθωνται ὡς τάχιστα, ἐπισπευδόντων αὐτὰς τῶν δικαστῶν καὶ ἀναλαμβάνόντων τῶν κοιταστῶρων νὰ ἐκδίδωσι συντόμως τὰς ἀποφάσεις, εἰς ἐκεῖνοι ἀνάβαλλον, ὁ δὲ Βασίλειος Μακεδὼν νὰ τοὺς παραχωρήσῃ τὰ πρὸς τὸ ζῆν μέχρι πέρματος τῆς δίκης» (αὐτόθι σ. 93).

Ποῖα δὲ ἦτο ἡ πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους ἐπιδεικνυμένη ἐκ μέρους τῶν βυζαντινῶν ἀληθὴς πολιτισμὸς καὶ ἀνωτέρα συμπεριφορὰ εἶναι ἀσάλληπτον ὅτι θὰ τὴν διανοηθῇ ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος, ὅταν μάλιστα ἔχη πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ ὄργια τῶν συγχρόνων ἐλοκληρωτικῶν κρατῶν ἀπέναντι τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Ἀρκεῖ μόνον νὰ σημειωθῇ ὅτι εἰς τὸ ἐπίσημον γένημα τῶν ἀνακτόρων «κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα οἱ βασιλεῖς ἐκάλλον ἵνα παρακαθῆσουν 18 ὄρασις ἀγαρηοὺς ἐκ τῶν φυλακῶν τοῦ Πραιτωρίου. Ἐπίσης αἰχμαλώτους δεσμίους ἐκάλλον οἱ βασιλεῖς, ἵνα φάγωσι εἰς τὰ ἀνάκτορα, ὅταν ἐγίνετο ὁποιοῦν ἡμεροθῶν των πρόσθεον, κατὰ τὴν περίστασιν δὲ ταύτην ἔστελλον χρήματα καὶ εἰς

τοὺς ἐν τῇ φυλακῇ μέινοντας συναδέλφους τῶν τοὺς μὴ προσκλήθέντας»!

Ἀλλὰ διὰ νὰ ὑπάρχῃ τοιοῦτος πολιτισμὸς χρεῖα ζεταὶ νὰ προσβάρχη καὶ ἡ ἀντιτοίχος ἀνιλιφίς περὶ τὸν καθῆκοντος ἀπέναντι τῶν πλησίων. «Εἶναι ἄξιον ἰδιαίτερας ἐξάρσεως» γράφει ὁ σ. (σελ. 125 τοῦ B' I τόμου), «τὸ ὅτι οὐ μόνον ἀκίνητα, ἀλλὰ καὶ ἱερὰ ἁγία ἀκόμη ἐπιστρέπτο νὰ πωληθῶσιν ὑπὲρ ἀναρρήσεως αἰχμαλώτων». Ἐνθ' σήμερον ἀπύγονται αἰχμαλωτοὶ ὄχι στρατιῶται, ὄχι ἐνῆλικοι, ἀλλὰ θηλάζοντα σαρδὸν βρέφη καὶ οὐδέμια, ἐξ ὄλων τῶν ἐν τῷ κόσμῳ, ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ δὲν ἐθεώρησε καθῆκον τῆς νὰ ὄσῃ χειρὰ βοήθειας, νὰ δεῖξῃ κάποιαν συγκίνησιν, νὰ κάμῃ κάτι τέλος πάντων χάριν τῶν ὑπάρξοντων αὐτῶν.

Βεβαίως τὸ ἔργον τοῦτο μὲ τόσην ἔκτασιν καὶ τόσην ποικίλιαν θεμάτων παρουσιάζει καὶ σχηματίζει διὰ τὰ ὅποια ὁ ἀναγνώστης θὰ διστύπωνε τὴν εὐχὴν, εἰς μίαν δευτέραν ἐκδοσιν, νὰ ἐμφανισθῶν κατὰ διάφορον τρόπον. Ὅπως π. χ. θὰ ἤδύνατο νὰ δεθῇ μεγαλύτερα ἔκτασις εἰς τὴν παράγραφον τὴν ἀναφερομένην εἰς τὴν ἐκτός τοῦ οἴκου δρᾶσιν τῆς βυζαντινῆς γυναικὸς εἰς τὴν ὅποιαν ἀπαιροῦνται μίαν μόνον σελίδα, τὴν στιγμὴν μάλιστα κατὰ τὴν ὅποιαν εἰς τὰς «πανδημοὺς γυναικάς» διδεται χάρος πεντήκοντα σελίδων. Καὶ τὰ περὶ σχημάτων δαισιδαιμονίας (τόμ. A II σ. 119), ἐπιβάλλου κάποιαις ἐπιφολάξεσι. Ἀκόμη θὰ ὑπῆρχαν καὶ μερικά ἐπιδικωτέρα παρατηρήσεις. Ὅπως π. χ. εἰς τὸμ. B I σ. 176, ὡς πρὸς τὰς πηγὰς τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν εἰδωλοκρατῶν ἐπιβαλλομένην τιμωρίαν χριστιανῶν παρθένων, δὲν ἐχρηιάζετο ἡ ἐπίκλησις πολὺ μεταγενεστέρων ἱστορικῶν, ὅπως ὁ Γεώργιος ὁ Μοναχὸς ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ὁ Ἐλενοπούλεως Παλλάδιος, ἐφ' ὅσον ὑπάρχον μαρτυρίαι σύγχρονοι πρὸς τὰ γεγονότα. (Μαρτύριον Πιονίου. Ἐδοσίου, περὶ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ μαρτυρησάντων κλπ). Τὸ αὐτὸ θὰ ἤδύνατο νὰ λεχθῇ καὶ προκαίμενον περὶ τῆς ἀπαγορεύσεως τῶν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν προσφορῶν ἀσέμνων γυναικῶν (B II σελ. 122). Ὅρθως βεβαίως ὁ σ. ἐπικαλεῖται τὸν Πέτρον χαρτοφύλακα καὶ τὸν Ἠλίαν Κρήτης, ἀλλὰ ὁ ἔπρεπε νὰ προστρέξῃ εἰς τὰς Ἀποστολικὰς Διαταγὰς, ὅπου ἡ πρώτη πηγὴ.

Ἀλλὰ ταῦτα ἔρχονται εἰς ὅλας δευτερεύουσας μοῖραν ἀνώπιον τοῦ ὄγκου τῆς ἀρίστης δυνάμεως ἐργασίας, τὴν ὅποιαν προσφέρει εἰς τὴν ἐπισημὴν ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἔθνος ὁ διαπρηπὴς βυζαντινολόγος. Τὸ ἔργον τοῦ κ. Κουκούλι θὰ μείνῃ ἐπὶ μακρῶν οἰρᾶν ἐτῶν βᾶσις πάσης μελέτης σχετικῆς πρὸς τὸν βυζαντινὸν πολιτισμὸν. Θὰ ἔπρεπε, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν εἶναι: εὐχολοῦν, νὰ προσφέρωμεν εἰς τὸν ἀναγνώστην τῶν «Ακτινῶν» μίαν εὐρύτεραν ἀνάλυσιν. Ἄντι τοῦτου, θὰ τοῦ κάμωμεν μίαν θερμὴν σύστασιν: νὰ μελετήσῃ μὲ προσοχὴν τὸ πολύτιμον αὐτὸ βιβλίον.

ΘΕΤΙΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ

Είναι γνωστό τι αποτέλεσμα έφεραν στο λαό μας διάφοροι «πτυχιούχοι» που νόμισαν ότι ο «πρωταρχικός χάρτης» τους χάριζε όλους τους θησαυρούς της σοφίας μά και κάθε δικαίωμα. Άνθρωποι που δέ γνώρισαν παρά μόνον εξωτερικό την έπιστήμη, παρουσιάστηκαν έπειτα στο Λαό μας και με την ιδέα, που σιγά - σιγά κι' αυτό τοπίστεψαν, ότι ξέρουν τα πάντα άρχισαν το εύκολο έργο τους. Δεν μπόρεσαν να νοιώσουν τις πνευματικές άξεις και τις διέγραψαν. Με αίσθημα άπογορευτάσεως γιατί δεν ήταν πολλές οι νίκαις που γνώρισαν στη ζωή τους, ζήτησαν να επιβάλλουν τον άψυχο δικό τους κόσμο στους άλλους; που έμπιστα περιμέναν απ' αυτούς τό φως. Έκούρησαν όσο μπόρεσαν την ψυχή, την ειρήνη κι' αυτή την ζωή του Λαού μας.

Και χρειάζεται να μνήν τό ξεχνούν αυτό οι σημερινοί Φοιτητάι. Είναι άλλθθια χτυπημένοι από ένα σφοδρό αντίξοστήτες, με τό οικονομικό άδιέξοδο βραχνά στα στήθια. Έχουν ανταλλάξει τον «ρωμαντισμό» με τή βισπαλή, φοροών τριμμένα ρούχα. Και ξενοχάνα πάνω - απ' τό θανεικό πολλές φορές - βιβλίο. Και μοχθούνα μέσα στα έργακτηρία. Και κάνουν ένα τόσο εύσυνείδητο κυνήγι τής έπιστήμης τους. Μοχθούν και προκόβουν. Δεν είναι κριμα τόσος μόχθος να μνήν κινή τίποτα άλλο παρά να δώση συνέχεια στην καταστροφή που προξένησαν οι «έπίχρυσοι φοιτητάι»;

Μά δέν θά πάη χαμένος γιατί ο μόχθος αυτός άρχίζει με συνοδεύεται από την Πίστη. Τό βλέπομε, άκριβώς γιατί προϋπάρχει μέσα σ' ένα πλήθος νεανικών καρδιές. Έκείνος που δίνει νόημα και δύναμη σε κάθε μόχθο. Όλοι οι σημερινοί φοιτητάι γνωρίζουν πως όταν χρησιμοποιήσωμε τις πνευματικές μας δυνάμεις για μία θετική δημιουργία πρέπει ν' άπαντήσωμε στο γκρέμισμα των άλλων με μία καθ' αυτό σταυροφορία στα πεδία του πνεύματος. Γιατί όπως έγραψε κι' ο Charles Régny: «οι σταυροφορίες που έκαναν οι πατέρας μας σε μακρινές χώρες έρχονται τώρα, να μάς βροθνα στη χώρα μας. Κι' ο μικρότερος από μάς είναι κι' ένας στρατιώτης. Είναι κι' ένας σταυροφόρος».

ΦΟΙΤΗΤΙΚΕΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΙΣ

Ένας τόπος φοιτητικών συναντήσεων κατά τις γιορτές ήσαν τα Νοσοκομεία των τραυματιών μας. Η Χριστιανική Φοιτητική Ένωσις ώργάνωσε επισκέψεις από εκατοντάδες φοιτητάς σε τραυματισμένους στρατιώτες ή και συναδέλ-

φους ακόμη που πλήρως αν τον φόρο του αίματος για την ήσυχία του συνόλου, και είναι τότοις επισκέψεις πάντοτε ένα έπιτακτικό καθήκον. Τόσο περισσότερο, όσο ή ίδια ή ψυχή των τραυματιών έπιζητά προπάντων την χριστιανική έλπίδα και τον ένθουσιασμό της πίστσεως μέσα στις μακρές ήμέρες τής άναρρώσεως.

Από την Χριστιανική Φοιτητική Ένωσις (Β' Τμήμα φοιτητριών), διοργανώθηκε στον Παιδικό ειδική δεξίωση, για τις σπουδάστριες τής Ραλλείου Πα.δαγωγικής Ακαδημίας. Απ' άρχής διαμορφώθηκε στην δεξίωση μία οικογενειακή άτμόσφαιρα. Έλέχθησαν πολλά γόρω από την άποστολή τής θαοκάλας και θεμελιώθηκε ή πρώτη γνωριμία των νέων σπουδαστριών με την Χ. Φ. Ε. Με την εύκαιρία αντίλλαξαν σκέψεις με φοιτήτριες άλλων Σχολών και γνώρισαν και την δική τους πατρα. Αντιπρόσωπος τής Έφορίας τής Χ. Φ. Ε. άπηθούνα προς τις σπουδάστριες τής Ραλλείου θερμό χαριστικό και στο τέλος έγινε διαγωγή ενός άριθμού βιβλίων ως άναμνηστικών. Η έπαφή αυτή αλλά και άλλες άφορμές έπιτρέπουν να διαπιστωθή με χαρά ή καινεύργια άτμόσφαιρα που δημιουργείται τώρα τελευταία στην Ράλλειο. Έκτος από τις θερμές συστάσεις που γίνοντα: από καθηγητάς τής Ακαδημίας προς τις νέες σπουδάστριες να παρακολουθούν τα Χριστιανικά Μαθήματα, κάθε Σάββατο στην αίθουσα των τελετών τής Ραλλείου γίνεται μελέτη και ανάπτυξη μιας περικοπής από την Άγ. Γραφή. Την ανάπτυξη τής περικοπής αναλαμβάνουν εκ περιτροπής οι σπουδάστριες. Έτσι δίδεται εύκαιρία στην σπουδάστρια να γνωρισθή καλύτερα με τό αιώσιο βιβλίο και έλευθερα να κρίνη αν θα πρέπει να τό βάλη εθνηό στη ζωή της. Και αυτό άσφαλώς θά αποταύσει τό μυστικό τής έπιτυχίας της τόσο σαν άτομου όσο και σαν έργατριάς μέσα στην κοινωνία που σε λίγο τόσο τιμητικά θά κληθθί να δράση.

Παράλληλα, στην Άθίνα είχε οργανωθή συνάντησις για τις πρωτοετείς φοιτήτριες. Από άρμόδιους όμιλητάς εδθόθησαν υποδείξεις όχι μόνον για τις σπουδές τους αλλά και για την νέα ζωή των φοιτητριών από τις έπαρχίες εδθω στην πρωτεύουσα, μακριά από τον γνώριμο τόπο και τό σπίτι τους.

Ο ΕΝΤΕΤΑΜΕΝΟΣ

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Άγαπητάς «Άκτινες»

Δέν είναι ένας και δύο, αλλά ένας μεγάλος άριθμός συναδέλφων που λόγω των σπουδών των

και της βιοπάλης για την συντήρησι, πολλές φορές έχουν να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα του χρόνου και έτσι δυσκολεύονται να ανταποδουν την συμμετοχή τους στην γενικότερη χριστιανική προσπάθεια. Και εγώ αλλά και πολλοί άλλοι συνάδελφοι μου αντιμετωπίσαμε αυτό το πρόβλημα. Τις περισσότερες ώρες της ημέρας τις θέλει η υπηρεσία στο γραφείο ή άλλες εργασίες. Ο χρόνος που μας έμεινε θα νόμιζε κανείς πως ήταν ζήτημα αν θα έπαρκοι για τις σπουδές μας. Η εθώνη μας όμως προς την κοινωνία παραμένει πάντοτε κι' αυτή επιτακτική. Με την πρακτική αντιμετώπιση του προβλήματος και με κάποιο άθροισμα εδάμς ότι τα ανυπέρβλητα εμπόδια ωφείλονται κατά το μεγαλύτερο μέρος σε έλλειψι: καλύτερας οργανώσεως και προγράμματος. Όταν τακτοποιήσαμε συστηματικώτερα τον ελεύθερο χρόνο μας παρουσιάστηκαν και οι ευκαιρίες για άποσχόλησι σε χριστιανικές εργασίες. Με τον τρόπο αυτόν έφυγαν μερικές εδκολες δικαιολογίας και γίνεσαι από τον έαυτό σου πιο απαιτητικός. Οι μικρές θυσίες που χρειάστηκαν δέν έχουν τόσο σωμασια όσες πρέπει να λοχαριάζονται αν σκεφθι κανείς τις θυσίες που υποβάλλονται άλλοι σήμερ. Ζορμς σε ώρες που δέν θέλουν χλιαρή αντιμετώπισι. Πολλοί σπουδασται έχουν άφισι: τα πάντα και είναι ντυμένοι στο χακί. Και θα χρειασθι να εμασσε κάπως αόστηροι στην χρησιμοποίησι του χρόνου μας. Άλλωστε δέν πρέπει να ξεχνάμε ότι τα μεγάλα έργα ζιτούν πάντοτε θυσίες και κόπους περισσότερους. Δέν ξεχνάμε επίσης πως τα νεύτα δέν είναι πλασμένα για την εδκολη ζωή. Κι' ότι η Ελλάδα περιμένει πολλά από την καλή χρησιμοποίησι του ελεύθερου χρόνου μας.

Με πολλές εύχαριστίας
 Π Κ
 Φοιτητής Νομικής

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

κ. Κωνστ. Χριστ. Ἄγ. Ἀθανάσιον Αἰγίου ν. Πράγματι, ἡ «Διακρούσις τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων» ἤρξασεν ἤδη να καρποφορῇ!—Καν. Εὐφ. Σωσ. Παλ. Φάληρον. Ὅσα μὰς ἐπέταξε, ἰδιαιτέρως ἐνδιέφερον, ἐπιβάλλουν μίαν προσηκτικὴν συνεννόησιν. Περσάτε, παρακαλοῦμεν, ἀπὸ τῆ γραφεία μας Τρίτην ἡ Πέμπτην 7·8 μ.μ.—8. Λευκ. Βίβ. κ. Χρ. Κ.α.ρ. Ζώνη Χοίκ. Θεσσαλονίκην. Συνεργασίαι σας ἐλήφθησαν. Θά κριθοῦν εἰς τὸ προσεχές.—κ. Σωτ. Κ.α.ρ. Ἐν ταῖς 8 α. Δέν ἐπρόφρασεν ἡ συνεργασία σας τὸ Χριστογεννητικὸ τεύχος. Πάντως ἔχει πολλὰ καλὰ σημεῖα. Ἐργασθε.—κ. Δ.η.μ. Β.ο.υ.δ. Χ.α.λ.κ.Ι.δ.α. Μὰς ἀρεσκὸν τὰ ποιήματά σας. Ἰσως δημοσιευθῇ ἡ «Πίστις». Ἐμπνευσθετὶ τώρα ἀπὸ περισσότερο ἀγωνιστικὸ θέματα. Ἐργασθε.—Ἄγ. ἡγ.δ.ν.κ. Γ. Π.α.π. Β. Σ. Γ. 902. Ἐλπίζομεν να δημοσιευθῇ προσεχῶς. Ἡ καθυστερησι δέλεται εἰς

φόρτον ἄλλης ἐπιεγοῦσης ὄλης.—κ. Ν.ικ. Μ.α.υ.ρ. Ἐν ταῖς 8 α. Εὐχαριστοῦμεν. Ἡμπορεῖτε και εἰσεῖς να ἐργασθετὶ εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτόν. Ὡς πρὸς τὴν ποίησιν, πρέπει να διαβάσεται ἀκόμη.—κ. Δ.η.μ. Παλ. Λεμεσόν. Ἐλάθουεν. Εὐχαριστοῦμεν.—στ.ρ. Ν.ικ. Πα.σ. Σ.Τ. Γ. 902 β. Μὲ συγκινητοῖν ἐδιαφάσμεν τὴν ἐπιστολήν σας. Ὁ θεὸς νὰ εἶναι μαζί σας εἰς τὴν νέαν περίοδον τῆς ζωῆς σας.—δ. Ἄντ. Σ.Ι.δ. Ἐν ταῖς 8 α. Τὸ ποιήμα σας δχι ἐπιτυχές. Χρειαζέται ἀκόμη προσπάθεια.—κ. Ἰ.ω. Κ.λ. Ἐν ταῖς 8 α. Ἡ «Νυκτερίδα» πολὺ σκοτεινὴ και συγκεκριμένη.—κ. Δ. Μ., Ἄ.ρ. Σταυρ. Κόρινθ. ο.ν. Π. Εἰς ποῖον ἀπὸ τούς δύο σας ἀνήκει τὸ ποιήμα; Πάντως ἀξίεπαινος ἡ ἐμπνευσίς σας. Ἄλλα πρέπει να διαβάσετε, να διαβάσετε πολὺ, να καταρτισθετὶ! Διατί, μεταδὸ ἄλλων, τόσο καθαρούσσα—ἡ μᾶλλον ἀρχαίουςα.—κ. Β. Σ.τ.α.μ. Σ.μ.ό.ρ.ν. Τὸ ποιήμα σας εἶναι ἐξω ἀπὸ τὰ πλαίσια τῆς ὄλης τοῦ περιόδικου.—δ. Ἐ.Φ. Ν.ι.α.μ. Κ.α.λ.κ.ι.θ.ε.α. Ἐνδιέφερούσα ἡ ἐπιστολή σας και ἡ συνεργασία σας. Πρέπει όμως να προσπαθησε ἀκόμη.—κ. Δ. Δ.ικ. Π.ό.ρ.ο.ν. Ἐλάθουεν και με προσοκῆν ἐδιαβάσαμεν τὴν ἐπιστολήν σας. Ἄγῶν χρειάζεται και ἐκεῖ.—στ.ρ. Γ. Ρ.ο.ύ.σ.η. Β. Σ. Γ. 902 β. Τὸ ποιήμα σας δέν ἐπρόσθασε τὸ Χριστογεννητικὸ.—δ. Ε. Γ. Π. Κ.ό.ρ.ι.ν.θ.ο.ν. Ἄνισον τὸ ποιήμα σας. Καὶ ἡ ἔκτασις του τὸ ζημιῶται. Διατί γράφετε τόσα πολλά; Ὀλιγώτερα παραγωγή και περισσότερα μελέτη και προσοκῆ θα ὀφείλη. Διατί ἔχετε ἰκανότητας.—κ. Κ. Π.ο.υ.λ. Π.ε.ι.ρ.ι.α.ῖ. Θά δοθῇ, ἐλπίζομεν, ευκαιρία πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς πλατυτέρης διάδοσεως τοῦ βιβλίου τοῦ Morrison.—κ. Χ.ρ. Σ.ο.λ. Τ.η.γ.άν.ι. Σ.ά.μ.ο.υ. Μὰ χαρὰν ἐδιαβάσαμεν τὴν ἐπιστολήν σας και τὴν συνεργασίαν σας. Μέσα εἰς τὸ σημερινόν—και μόνον σημερινόν!—δράμα τῆς ἀνθρωπότητος, ἡ μὴν γὰρ εἶναι να ἀγωνίζεσαι κανεὶν τὸν «καλὸν ἀγῶνα» τὸν ἀγῶνα δι' ἕνα καλλίτερον ἀδριον. Ὡς πρὸς τὸ ποιήμα σας, εἰδρίκαθε εἰς καλὸν δόμον χρειάζεται, βέβαια, διάβρομα ἀκόμη και βελτιώσις τῆς τεχνικῆς.—κ. Πα.ὐ.λ. Σ.π.υ.ρ. Ἄγ. ἡγ.δ.ν.κ. Χριστογεννητικὸν ποιήμα σας μὰς ἀρεσε. Ἐφρασκον όμως ἀργά. Περιμένομεν νεώτερα.—κ. Γ.ε.ὠ.ρ.ν. Γ.σ.τ.α. Σ.τ.α.ῖ. Ἐν ταῖς 8 α. Περσάτε ἀπὸ τὰ γραφεῖα μας, Τρίτην ἡ Πέμπτην 7·8 μ.μ.—κ. Γ.ε.ὠ.ρ.ν. Γ.ρ.η.γ. Σ.Τ. Γ. 912 β. Μὰ χαρὰν ἐλάθουεν τὸς ἐπιστολάς σας και τὴν συνεργασίαν. Θά δημοσιευθοῦν ὀρισμένα ποιήματα προσεχῶς. Ἐλπίζομεν να ξεχωρῶν οὐνόματα νεώτερα σας.—κ. Ἄ. Γ.α.λ. Ἄγ. ἡγ.δ.ν.κ. Ἐχετε ἀφηγηματικὰ ἰκανότητας. Ἐργασθετὶ με σύστημα και ὀπομονή. Διαβάστε. Θά δοσάτε ἔτσι κάτι καλόν. Ἐμπνευσθετὶ ἀπὸ τὸν ἀγῶνα σας ὡς χριστιανὸς νέου.—κ. Β. Π.ι.π. Ἐν ταῖς 8 α. Ἐχοῦν εἰλικρινεῖσι οὐ σίγχι σας. Ἄλλα δέν εθάνει αὐτό. Δέν μεταδίδουεν συγκινησί. Ἐπειτα ὀρισμέναι ἀτυχεῖ—ποιητικῶς—ἐκφράσεσι. . . Δουλέται. Προσέξτε και τὸ σημεῖον τῆς τεχνικῆς.—δ. Α. Ὀ.γ. Ἐν ταῖς 8 α. Τὸ ποιήμα σας «Σκλαβία—Λύτωση» μὰς ἀρεσε. Ἰσως δημοσιευθῇ προσεχῶς. Περσάτε ἀπὸ τὰ γραφεῖα μας.—κ. Γ.ε.ὠ.ρ.ν. Σ.π.η.λ. Ἄκρ.τα. κ. Δ.η.μ. Ἐξ. Ἐν ταῖς 8 α. στ.ρ. Μ.ι.χ. Δ.ρα.κ. Σ.Τ. Γ. 910. Τὰ ποιήματά σας, καλὰ εἰς ἰδέας, δχι ἐπιτυχῆ όμως εἰς τὴν ἐκτέλεσιν, διαβάστε.—Μ.α.θ.η.τῆ.ν. Πύργον. Πρόκειται πρὸς Ἄνωτάτης Σχολῆς, τὸ δέ πτυχίον τῆς ἀποτελεῖ τίτλον πρὸς διορισμόν εἰς δημοσίον θέσιν. Πάντως δέν δόναται να λεγθῇ ότι εἶναι ἰσότηως κατὰ πάντα πρὸς τὸ Πανεπιστήμιον.—κ. Δ. Ε.ὐ.ρ. Σ.Τ. Π. Π. Σ.Τ. Γ. 914. Ἐλήφθη ἡ συνεργασία σας και μὰς συγκινησὶ πολὺ.Θά δημοσιευθῇ εἰς τὸ ἐμπόνην.—κ. Θε.ε.ο.φ. Π.ε.ι.ρ.ι.α.ῖ. Τὸ ποιήμα σας. Στόν καλὸν ἀγῶνα πολὺ καλόν. Περσάτε ἀπὸ τὰ γραφεῖα μας, Τρίτην ἡ Πέμπτην 7·8 μ.μ.

Περιόδικον «Ἀκτίνες», ὀργανωτῆς «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων».—Πέτ. Ἐριος. Ἐνθῶ. «Ἀκτίνες». Γραφεῖα: δόδς Καρόται 14, Ἀθῆναι (1) Τηλ. 85-028.—Θεσσαλονίκη: Ἄγ. Σοφίας 88.—Πειραιῶς: Τσαμαδοῦ και Κολοκοτρώνη 67.—Υπάκουον: Α.Γ. Σταμάτης, κατοικίαι: Πρωκίλης 5 Ἀθῆναι.—Ἐτησία συνδρομή δρ. 15.000, ἐξωτερικὸς δολλ. 3 ἢ Α. Ἀγγλίας 1 /-.—Προστ. τοπογράφου: Δ. Παπακωνσταντινοῦ, Μαυρομυχάλη 176.—Χειρόγραφα, δημοσιευόμενα ἢ μὴ, δέν ἐπιστρέφονται.